ISSN 2091-1629

मूल्य रु. ४५/-

गौरी मासिक

GAURI MASIK

वर्ष २०, अङ्क ५, २०८१ माघ, पूर्णाङ्क २२५

निरन्तर
२२५ औं
अङ्क

देवघाट धाम

फोटो : श्रीकृष्ण

सादर निमन्त्रणा

सडक तथा सार्वजनिक स्थलहरुमा अलपत्र, बेवारिसे अवस्थामा रहेका खाना, नाना र छाना बिहिन
बेवारिसे सडक मानवहरुको लागि सहयोगार्थ मानव कल्याण समाज, दाङ शाखाद्वारा आयोजित

मानव कल्याण समाज परिवार

श्रीमद्भागवत सप्ताह ज्ञान-विज्ञान
महायज्ञ

२०८१ माघ १७ गतेदेखि २४ गतेसम्म
कार्मचारी मिलन केन्द्र, घोराही-१५, दाङ

कथा वाचिकाःदेवी श्री सुमि मानवज्यू
संस्थापक अध्यक्ष, मानव कल्याण समाज

कार्यक्रमहरूः
शोभाकलश यात्राः माघ १७ गते
११ बजे महायज्ञ स्थल
पूर्वाङ्गः माघ १७ गते
समुद्घाटनः माघ १७ गते दिनको १२:३० बजे
लक्ष्यवर्तिका प्रज्वलनः माघ २३ गते
कार्यक्रम समापनः माघ २४ गते दिउँसो २ बजे

महायज्ञ अवधिभर यज्ञ स्थलमा रक्तदान र युवा उत्प्रेरणा कार्यक्रम समेत रहने छ ।

दैनिक कार्यक्रमहरूः
बिहान ५ बजे देखि ६:३० बजे सम्म योगाभ्यास
बिहान ७ बजे देखि पुजा एवं पाठपारायण
११ बजेदेखि ४ बजेसम्म कथावाचन
४:१५ बजे आरती
४:३० बजे प्रसाद वितरण
साँझ ७ बजे देखि ९ बजेसम्म सन्ध्याकालिन भजन र
श्री स्वस्थानी ब्रत कथा वाचन

आयोजक
मानव कल्याण समाज
दाङ शाखा (९८५१२७४८३२/९८५१२७४८३४)

श्रीमद्भागवत सप्ताह ज्ञान-विज्ञान महायज्ञ
मूल आयोजक समिति (९८५७८३०२५८)

साल्ट ट्रेडिङ्ग कर्पोरेशन लिमिटेड
द्वारा प्रवर्द्धित
STC ग्याँस

तौल पूर्ण, सुरक्षा सम्पूर्ण

- ISI स्टाण्डर्डको भित्र बाहिर रवर कोट भै बीचमा स्टिलको जाली भएको ३ तहको होजपाइप
- उच्च गुणस्तरको रेगुलेटर
- पुनः प्रयोग गर्न न सकिने प्लाष्टिक सिल भएको सिलिण्डर
- कम्प्यूटर प्राविधिबाट चल्ने प्लान्ट, तौलमा सोहै आना ढुक्क हुनुहोस्

साल्ट ट्रेडिङ्ग समूहका उत्कृष्ट खाद्य बस्तुहरु

संवित परामर्श मण्डल
आबाल ब्रह्मचारी कविराज देवराज आचार्य
प्रा. शिवगोपाल रिसाल
डा. बिनु बाबा अर्याल
सल्लाहकार
श्रीमती गङ्गा कार्की
श्रीमती माधवी नेपाल
श्रीमती शिवा रिमाल
श्रीमती सीता श्रेष्ठ, खड्का
श्रीमती कमला बस्नेत
श्री नवराज लामिछाने
श्री मोहन चौधरी
प्रकाशक/सम्पादक
अर्जुन लामिछाने (९८५१०५३६०१)
व्यवस्थापक
बिदुरप्रसाद अधिकारी
सहयोगी
बिनीता पाठक
पार्वती सेढाईं
साजसज्जाः
बिपीन सोडारी (९८४९८५६२१०)
मुद्रकः किशोर अफसेट प्रेस
अध्यात्म ज्ञान लिनु र दिनु परम धर्म हो ।
एक प्रतिको रू. ४५/-
वार्षिक सदस्यता शुल्क रू. ५००/-
आजीवन सदस्यता शुल्क रू. ५,०००/-
ग्राहक बनेर गौरीको प्रकाशनमा टेवा पुऱ्याइ पुण्य कमाउनुहोस् ।
यस पत्रिकामा प्रकाशित लोख रचनाहरू लेखकका व्यक्तिगत विचार हुन्- सम्पादक

कार्यालय
भुवनेश्वरीमार्ग, पशुपति, काठमाडौं
फोन नम्बर- ९८०३८८८६६७, ९८०३०९२४१७
इमेलः- gauri_2062@yahoo.com / masikgauri@gmail.com

वितरक
विश्व स्वतन्त्र संचार
नयाँबानेश्वर, काठमाडौं, फोन नं.: ९८५१०३०९७२

कर्णाली प्रदेशः सुर्खेत ९८६८८९२३४७ (चैतेजी)
सुदुर पश्चिम कैलाली ९८४९९०३०३३ (हरिजी)
नेपालगञ्जः ९८४८०९५०५९ (गङ्गादास)
वाग्मति प्रदेश हेटौंडाः ९८४५३००६०५
देवघाटधाम, तनहुँ ९८५१०३०९७२
मधेश प्रदेश बर्दिवासः ९८४९२१६२५५
कोशी प्रदेशः ९८०३०९२४१७ (लेखनाथ)

जि. प्र. का. द. नं. ५२/०६२/०६३

हे गौरि शंकरार्धाङ्गि यथा त्वं शंकरप्रिया ।
तथा मां कुरू कल्याणि कान्तकान्तां सुदुर्लभाम् ॥

वर्ष २०, अङ्क ५, २०८१ पूर्णाङ्क २२५

माघ २०८१

मङ्गलबार	१	८	१५	२२	२९
बुधबार	२	९	१६	२३	३०
बिहिबार	३	१०	१७	२४	गौरी
शुक्रबार	४	११	१८	२५	गौरी
शनिवार	५	१२	१९	२६	गौरी
आइतवार	६	१३	२०	२७	गौरी
सोमबार	७	१४	२१	२८	गौरी

गौरीको अनुरोध.....!

यस गौरी मासिकको बार्षिक या आजीवन सदस्यता लिएर पनि पत्रिका नपाउनु भएका पाठकवृन्दहरूले कार्यालयमा सम्पर्क गरी छुटेका पत्रिकाहरू संकलन गर्नुहुन अनुरोध छ ।

कार्यालयः भुवनेश्वरी मार्ग, पशुपति
सम्पर्कः ९८४१५३३७८७,
९८०३८८८६६७ ९८५१०५३६०१

संक्षिप्त महाभारत

अघिल्लो अंकबाट क्रमशः

महाभारत कथाका मुख्य पात्रहरू

दु:शासन- दुर्योधनको भाइ जसले द्रौपदीलाई हस्तिनापुरको राजसभामा कपालमा समाएर जगल्ट्याउँदै घिस्याउँदै लगेका थिए ।

एकलव्य: द्रोणका महान् शिष्य जसले गुरूको आज्ञा अनुसार आफ्नो दाहिने हातको बूढी औंला काटेर गुरू दक्षिणा दिएका थिए ।

जयद्रथ- सिन्धु देशका राजा जो धृतराष्ट्र र गान्धारीकी एक मात्र छोरी दु:शलाका पति थिए ।

कर्ण- कवच र कुण्डल लिएर जन्मेका सूर्यदेव एवम् कुन्तीका पुत्र हुन् । पाण्डवका जेठा दाजु यी संसारमा दानवीरका नामले प्रख्यात थिए ।

कृपाचार्य- हस्तिनापुरका ब्राह्मण कुलगुरू हुन् । उनकी बहिनी कृपीलाई द्रोणले विवाह गरेका थिए ।

कुरुक्षेत्र- जहाँ महाभारतको युद्ध भएको थियो । हाल त्यो ठाउँ भारतको हरियाणामा पर्दछ ।

परशुराम- यिनी भगवान् विष्णुका छैठौं अवतार हुन् । यिनी द्रोण, भीष्म र कर्णका गुरू थिए । संस्कृतमा बन्चरोलाई परशु भनिन्छ र बन्चरो लिने राम भएकाले परशुरामको नामले यिनी प्रख्यात भए ।

शल्य- मद्र देशका राजा यिनी महाराज पाण्डुकी पत्नी माद्रीका भाइ हुन् ।

शकुनि- गान्धार देशका राजकुमार यी दुर्योधनका मामा हुन् । दिदी गान्धारीको विवाहपश्चात् उनीसँगै हस्तिनापुर आएका थिए ।

उत्तरा- राजा विराटकी छोरी, अभिमन्युकी पत्नी हुन् । यिनबाटै राजा परीक्षितको जन्म भएको थियो ।

बर्बरीकको प्रसङ्ग- बर्बरीक सानो उमेरदेखि नै अत्यन्त शूरवीर थिए । उनले आफ्नी आमाको आज्ञा अनुसार भगवान् श्रीकृष्णसँग युद्धकला सिकेका थिए । उनले आदिशक्ति देवी र महादेवको तपस्या गरेर भगवान् शिवबाट ३ वटा अद्भूत वाण पाएका थिए भने अग्निदेवले पनि उनलाई दिव्य धनुष दिएका थिए । त्यसपछि उनी असामान्य योद्धामा गनिए ।

कौरव र पाण्डवबिच युद्ध हुन लागेको खबर आफन्तबाट उनले थाहा पाए । त्यसपछि उनी महाभारतको युद्ध हेर्ने इच्छा गर्दै त्यता जान तम्सिए । खासमा त्यो युद्धमा जुन पक्षले हार्छ त्यसलाई जिताउने उनको प्रण थियो । उनको त्यो प्रतिज्ञा भगवान् श्रीकृष्णले थाहा पाउनुभयो तर उहाँलाई उनको त्यस्तो प्रतिज्ञा ठीक लागेन । भगवान्ले भेष बदलेर बर्बरीकलाई भेट्न जानुभयो । त्यहाँ पुगेर बर्बरीकसित सबै कुरा विस्तारमा बुझ्नुभयो । त्यसपछि श्रीकृष्णले "त्यत्रो महाभारतको युद्धमा हार्ने पक्षलाई ३ वटा वाणले कसरी युद्ध जित्न सक्छौ ?" भनी सोध्नुभयो । उत्तरमा बर्बरीकले– "महाभारत युद्धका लागि त मेरो एक वाण नै काफी छ ।" भनेर जवाफ दियो । उसको त्यस्तो दृढविश्वास देखेर श्रीकृष्ण चकित पर्नुभयो । त्यसपछि उसको क्षमताको परीक्षा गर्न अलिक पर रहेको पीपलको रूख देखाउँदै भगवान् श्रीकृष्णले भन्नुभयो– "ल, त्यसो भए ऊ त्यो पीपलको बोटमा जति पनि पात छन् तिनलाई एउटै वाणले छेडेर देखाऊ ।" त्यो सुन्नेबित्तिकै एउटा तेजस्वी वाण झिकेर उसले मन्त्रणा गर्यो र पीपलको रूख भएतर्फ हान्यो । त्यो वाण वायुवेगले गई रूखमा भएका एक एक पातलाई छेडेर भगवान् श्रीकृष्णको पाउ वरिपरि घुम्न थाल्यो । खासमा श्रीकृष्णले त्यो रूखको एउटा पात आफ्नो पैतालाले छोपेर राख्नुभएको थियो ।

श्रीकृष्णको पाउको वरिपरि वाण घुमेको देखेपछि बर्बरीकले भन्यो आफ्नो पैताला छिटो हटाउनुहोस् नत्र यो वाणले तपाईंलाई चोट लाग्न सक्छ । उसको यस्तो चमत्कारपूर्ण काम देखेर पैताला हटाउनुभयो । अनि त्यो वाणले त्यो पातलाई पनि छेडिदियो ।

त्यसपछि भगवान्ले तिमी कुन पक्षबाट युद्धमा होमिन्छौ त भनेर सोध्दा उसले कौरव र पाण्डवको युद्धमा जुन पक्षले हार्छ त्यसैलाई सघाउँछु भनी जवाफ दियो । तब कूटनीतिज्ञ श्रीकृष्णले तिमी समर्थवान् बालक रहेछौ मलाई केही दान दिनसक्छौ भनेर सोध्नुभयो । त्यो सुन्ने बित्तिकै केही सोच विचारै नगरी अवश्य दिनेछु भनेर वाचा गरिदियो । क्रमशः

प्रस्तुतिः केदारनाथ खनाल

सम्पादकीय

भौतिक विकासमा धार्मिक अनुष्ठान

वाचन शिरोमणि पं. नारायणप्रसाद पोखरेलले भागवत, पुराणादि कार्यक्रमबाट आर्थिक संकलन गरी सामाजिक विकास गर्ने नयाँ अभियानको थालनी गर्नुभयो । यसपछि भागवत वाचनबाट आर्थिक संकलन गरी कैयौं मठमन्दिर, धर्मशाला, पुल, सडक बाटो, विद्यालय र महाविद्यालयहरू बने । यसैको फलस्वरूप धार्मिक क्षेत्रले मुलुकको आर्थिक विकासमा धेरै नै टेवा पुऱ्यायो । वि.सं. २०६२ साल वैशाख २३ गते उहाँको हत्या गरिनाले धार्मिक क्षेत्रमा ठूलो क्षति भयो ।

पं. नारायण पोखरेलको अभियानलाई प्रायः सबै कथाव्यासहरूबाट अनुशरण भयो । तर सबैमा उहाँको जस्तो वाचन कला र श्रोता (भक्तजन)लाई मन्त्रमुग्ध पार्ने क्षमता नभएकोले धेरै कथाव्यासहरू यो अभियानमा सफल हुन सकेनन् । एकातिर सप्ताहादि कार्यक्रम व्यवसायिक बन्दै जानाले खर्चको मात्रा बढ्ने अर्कोतिर आम्दानीका श्रोत घट्दै जाने भएपछि धेरै आयोजकहरू आफ्ना उद्धेश्यमा असफल भए । फलस्वरूप हिजोआज भने सामुहिक धार्मिक यज्ञ अनुष्ठानका कार्यक्रमको आयोजना निकै कम हुन थाले । भएका यज्ञ यज्ञादि पनि भक्तजनहरूलाई राम्रो प्रभाव पार्ने सामर्थ्य राखेका सीमित कथा वाचकहरूले सञ्चालन गर्ने गर्दछन् ।

पछिल्ला वर्षहरूमा केही कथा वाचकहरूबाट विभिन्न प्रतिष्ठान एवम् ट्रष्टको स्थापना गरी धार्मिक तथा सामाजिक गतिविधि सञ्चालन गरिएको छ । यसले गर्दा धार्मिक क्षेत्रमा पनि आफ्ना अभियानहरू लोकप्रिय बनाउन प्रतिस्पर्धा बढेको महसुस भएको छ । प्रतिस्पर्धा सकारात्मक परिवर्तनका लागि हुनुपर्दछ । भक्तजनको श्रद्धाको दानलाई सही सदुपयोग गर्दै लोक कल्याणकारी कार्यमा परिचालन गरिंदा धार्मिक आस्थामा अभिवृद्धि हुने र त्यो हुन नसके धार्मिक आस्थामै चोट पुग्ने भएकोले आयोजकहरू यसतर्फ सचेत हुनु जरुरी छ ।

अस्तु,

यसभित्र

अविच्छिन्न

श्रीमद्भागवत महापुराण २
सम्पादकीय ३

कविता

माघेसङ्क्रान्ति विजयराज न्यौपाने ४

गीताज्ञान

कर्मयोग आचार्य खेमराज केशवशरण ५

स्व-अनुभूति

वास्तविक धनी.... श्री अघोरी श्मशानेश्वर चण्डी ७

आध्यात्मिक वार्ता

सिंतिको ब्राह्मसमाज श्रीमहेन्द्रनाथ गुप्त श्री'म' ९

समसामयिक

विद्या ज्ञानकी...... सहप्रा. डा. विनुबाबा अर्याल ११

विशेष

आस्था, परम्परा र.. भागवतश्री न्यौपाने १६

समयसन्दर्भ

माघ महिना..... पं. बालमुकुन्द देवकोटा २०

देशदर्शन

देवघाट (देवप्रयाग)धाम वेदप्रसाद पन्त २३

खोज

मगरहरू...... शम्शेरबहादुर आले मगर २७

मेला/पर्व

देवघाट मकर मेला अर्जुन लामिछाने ३१
गतिविधि ३४

कविता

माघे-सङ्क्रान्ति

– विजयराज न्यौपाने

सूर्य उत्तर गोलार्ध, लाग्ने के पर्व हो दिन ?
माघेसङ्क्रान्ति यो पर्व, पर्छ बुझ्न र सम्झन ।

पुषको अन्त्यमा माघ, लाग्ने यो पहिलो दिन
माघेसङ्क्रान्तिको पर्व, मानिएको छ पावन ।

आत्मसाथ गरी फिर्ने, मौसमी परिवर्तन
माघको याममा स्नान, गर्दा बनिन्छ कञ्चन ।

जाडोको भयले आगो, तापी धूवाँ गनाउँदो
मैलो धैलो पखाल्नै पो, माघेसङ्क्रान्ति आउँदो ।

बिचरा दीनदु:खीमा, कम्बल अनि सामल
बाँड्न प्रेरित गर्दोछ, माघेसङ्क्रान्ति सद्बल ।

आङ्मा चिथरा बस्त्र, काम्छन् निर्धन लुग्लुग
छामौँ मुटु उता गर्छ, ढुङ्गे छाती त ढुक्ढुक ।

बाडौँ बस्त्र तथा अन्न, जो जो छन् हाय ! निर्धन
लड्डु, चाकुसँगै ख्वाउँ, खिँचडी मिष्ठ भोजन ।

माघेसङ्क्रान्तिको मर्म, बुझेर माघ मासमा
दिलदार बनी दान, गरौँ दीन विशेषमा ।

दु:खीको दिल छामेर, दान दिनु छ उत्तम
माघेसङ्क्रान्ति सन्देश, सुन्नु गुन्नु छ सज्जन ।❖

–सामाखुशी, काठमाडौँ

गीता तृतीय अध्याय

कर्मयोग

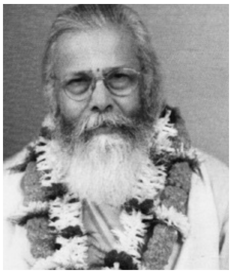

–आचार्य खेमराज केशवशरण

यस्त्वात्मरतिरेव स्यादात्मतृप्तश्च मानवः ।
आत्मन्येव च संतुष्टस्तस्य कार्यं न विद्यते ।१७।

अन्वयः यः तु मानवः आत्मरतिः आत्मतृप्तः च आत्मयेव सन्तुष्टः स्यात् तस्यकार्यं न विद्यते ।

सरलार्थः तर जो चाहिं सिद्धिसम्पन्न बनेर आत्मामानै रमण गर्ने, आत्मनुभूतिबाटै तृप्त रहने आत्मलाभबाटै सन्तुष्ट हुने मुक्त स्वभावको छ, त्यस्ताको लागि यहाँ गर्नुपर्ने केही रहँदैन ।

भावविशारदाः माथि भनिएको सृष्टिव्यवस्थापक चक्र सर्वसाधारण मानवका लागि हो । जो लोकव्यवहारमा संलग्न छन्, जसले व्यवावहारिक जगत्मा नित्य कर्म गरिरहनु परेको हुन्छ, त्यस्ताका लागि निर्धारित गरिएको व्यवस्था हो ।

नैव तस्य कृतेनार्थो नाकृतेनेह कश्चन ।
न चास्य सर्वभूतेषु कश्चिदर्थव्यपाश्रयः ।१८।

अन्वयः तस्य न एव कृतेन न अकृतेन इह कश्चन अर्थः । अस्य सर्वभूतेषु न चकश्चित अर्थव्यवाश्रयः ।

सरलार्थः सम्पूर्ण स्वार्थबाट माथि उठिसकेको हुनाले त्यस्ता परम मुक्त कोटीका महापुरूषलाई कर्म गरेर पनि कुनै प्रयोजन रहन्न । नत कर्म नगर्नुमा कुनै मतलब रहन्छ । सम्पूर्ण प्राणीहरूसँग पनि उसको कुनै स्वर्थ रहन्न । त्यसैले कसैबाट केही प्राप्त गर्नु आशय पनि उसको रहन्न ।

भावविशारदाः यो कर्मयोगको प्रसङ्ग हो । त्यसैले यस प्रकरणमा उल्लेख गरिएका आत्मरति, आत्मतृष्णा आदि शब्दहरूबाट व्यक्त्याउन खोजिएका महापुरूष कर्मयोगको पद्धतिबाट सिद्धिमा पुगेका महापुरूषहरू हुन् भन्ने संझनु पर्दछ । कर्मयोगको माध्यमबाट निष्कामता साथ भगवत्प्रात्यर्थ समर्पण भावले कर्म गर्ने साधललाई एउटा नैष्कर्म्यसिद्धि भनिने विशिष्ट सिद्धि प्राप्त हुन्छ । सामान्य संसारी प्राणीको सम्पूर्ण आकर्षण, सम्पूर्ण एषणा नाशवान्, परिवर्तनशील भौतिक सुख र त्यसका साधनतिरै केन्द्रित रहने गर्दछ । परन्तु आध्यात्मिक सुखको आनन्दमय स्थायी स्वरूपबाट परिचित आत्मप्रेमीहरू अनित्य सांसारिक सुखप्रति निःस्पृह रही, नित्य, अपरिवर्तनीय, एकरस आत्मानुभूतिको मस्तीमा रमाउने गर्दछन् । उनीहरू आफूलाई कसैसित आबद्ध मान्दैनन् । कुनै कुरामा आसक्ति राख्दैनन् । कसैलाई खुशी पारौ र केही काम बनाऔं भन्ने स्वार्थप्रेरित सोचाई पनि उनीहरूमा हुँदैन ।

संसारका सम्पूर्ण पदार्थ, व्यक्ति र परिस्थितिहरू अस्थिर, अनित्य र नाशवान् छन् । तिनीहरूसितको सम्बन्ध, तिनको सम्वन्धबाट प्राप्त हुने सुख स्वयं पनि अस्थिर, अनित्य र नाशवान् हुन्छ । यो उनीहरूले राम्ररी बुझिसकेका हुन्छन् । उता चराचर जगत्का स्वामी सच्चिदानन्दमय परमात्मामा र उहाँकै सनातन अंश आत्मा चाहिं नित्य, अविनाशी र अपरिवर्तनीय एकरस छन् । परमसुखरूप छन् । संसारको निकटभन्दा निकटको सम्बन्ध, प्रियभन्दा प्रिय वस्तुसित सम्पर्कमा रहँदा जुन सुख मिल्दछ त्यो क्षणभङ्गुर छ नश्वर छ । सुख मिलेजस्तो हुन मात्रै के लाग्दछ दुःख आइपुगिहाल्दछ ।

कामनावश गरिने सांसारिक सुखनिम्तिका सम्पूर्ण कर्महरू दुःखमा परिणत गराउने हुन्छन् । निष्कामतासाथ भगवत्समर्पणको भावले गरिने सबै कर्महरूले आत्मानुभूतिको अक्षय सुख प्रदान गर्दछन् । यो रहस्य बुझेका हुनाले ती तीनै गुणको सीमा पार गरेर लोकातीत एवम् गुणातीत बनेका महान् सिद्ध पुरूषहरूको निम्ति कर्म गर्नु स्वयंको लागि आवश्यक हुँदैन । बुझ्नु पर्ने, प्राप्त गर्नुपर्ने उनीहरूले गरिसकेका हुन्छन् । तर पनि लोक हितको भावनाले उनीहरू भगवत्प्राप्त्यार्थ निरन्तर कर्म गरिरहेका हुन्छन् । सफलता, असफलता, अनुकूलता, प्रतिकूलता कुनै कुराको परवाह नगरी द्वन्द्वहरूबाट माथि उठेर उनीहरू लोकप्रेरक

उदात्त आदर्श स्थापित गर्दै मुक्त रूपले विचरण गर्दछन् ।

तस्मादसक्तः सततं कार्यं कर्म समाचर ।

असक्तो ह्याचरन्कर्म परमाप्नोति पूरुषः ।१९।

अन्वयः तस्मात् सततम्, असक्त, कार्य कर्म समाचर । असक्तः हि कर्म आचरत् पूरुष परम् आप्नोति ।

सरलार्थः त्यसै हुनाले तिमी सधैं अनासक्त बनेर कर्तव्य कर्मलाई राम्ररी गर । अनासक्त रूपले कर्म गर्ने पुरुषले नै परमात्मालाई प्राप्त गर्न समर्थ हुन्छ ।

भावविशारदाः यस श्लोकमा आएका तीनवटा अंश 'असक्त सततम् कार्य कर्म' विशेष महत्वका छन् । कर्तव्य कर्म मात्र गरिनु पर्दछ । आसक्तिरहित मनले गरिनु पर्छ । अनि निरन्तर गरिनु पर्दछ । यसरी शास्त्रविहित कर्तव्य कर्मलाई अनासक्त मनले निरन्तर (हानिलाभ, जयपराजय, अनुकूल, प्रतिकूलको परवाह नगरी) गरिरहने व्यक्ति निष्काम कर्मयोगको माध्यमबाट परब्रह्म परमात्मालाई प्राप्त गरेर धन्य हुन्छ । जुन स्थितिमा पुग्नको लागि उसलाई खुला मुक्तिद्वारस्वरूप मनुष्य जीवन मिलेको हो त्यो उत्तम परिस्थितिमा पुगेर प्रभु श्रीकृष्णलाई प्राप्त गरेर ऊ जीवन सफल तुल्याउन सक्षम हुन्छ ।

यसको लागि असक्त (आसक्तिरहित) बन्नु परमावश्यक छ । आसक्तिरहित त्यही बन्न सक्दछ जसले शरीरलाई जगत्को अंशका रूपमा चिनेको र मानेको हुन्छ । शरीरलाई जगत्को अंशका रूपमा सम्झी यसद्वारा जगत्हितका कर्महरू गर्ने र फलाशामुक्त मनले कर्म गर्ने निष्काम कर्मयोगीको प्रत्येक कदम मुक्तितिरै अग्रसर बन्दछ । जो फलासामा जेलिएर आफ्नो हितमात्र सोचेर कर्ममा प्रवृत्त हुन्छ, उसको मन निरन्तर त्यसबाट आफूलाई के कति प्राप्त भयो भन्नेमा मात्र जेलिरहन्छ । त्यसैले त्यस्तो मनस्थितिमा मुक्तिको परमात्मप्राप्तिको आशा राख्नु कोरा आशामात्र हुन्छ । त्यसैले कर्तव्य र भोकृत्वको अभिमानबाट मुक्त विशुद्ध निष्काम मनले परमात्माप्रति नै केन्द्रित रहेर निरन्तर कर्तव्य कर्म गर्ने व्यक्तिलाई मात्र जीवनको परमतत्त्व भगवत्प्राप्ति गरेर सफल बन्ने सुयोग प्राप्त हुन्छ ।

माघ महिनाका पर्व तथा बिदा

१ गते माघे सङ्क्रान्ति/उत्तरायण आरम्भ
२ गते राष्ट्रिय भुकम्प सुरक्षा दिवस
९ गते गोरखकाली पूजा
११ गते अन्तर्राष्ट्रिय शिक्षा दिवस
१२ गते षट्तिला एकादशी व्रत
१४ गते सोम प्रदोष व्रत
१६ गते शहीद दिवस
१७ गते सोनाम ल्होछार/श्रीबल्लभ जयन्ती
१९ गते तिलकुन्द चौथी
२१ गते वसन्तपञ्चमी व्रत/सरस्वती पूजा (शिक्षण संस्था बिदा)
२२ गते विश्व क्यान्सर दिवस/स्कन्द षष्ठी/अचला सप्तमी
२३ गते बुधाष्टमी व्रत/गोरखकाली पूजा
२४ गते द्रोण नवमी
२६ गते भीमा एकादशी व्रत
२७ गते भिष्म द्वादशी
२८ गते सोम प्रदोष व्रत
२९ गते पशुपतिको छायाँ दर्शन
३० गते पूर्णिमा व्रत, स्वस्थानी व्रत समाप्ति ।

क्रमशः

(आचार्य खेमराज केशवशरण वि.सं. २०७४ साउन १८ गते स्वर्गारोहण हुनभएको हो । उहाँले लेख्नुभएको र उहाँकै पारिवारिक श्रोतबाट प्राप्त भएको गीताको भावार्थचन्द्रिका हामीले गौरीका प्रकाशनमा निरन्तर प्रकाशित गर्दै आइरहेका छौं ।)

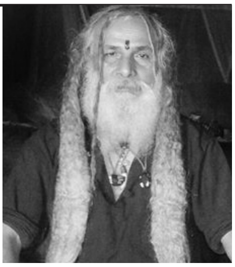

वास्तविक धनी र सम्पन्नको अर्थ

–श्री अघोरी श्मशानेश्वर चण्डी

मानव सभ्यताको इतिहासमा धन र सम्पत्ति सधैँ प्रधान महत्त्वको विषय बन्दैआएको छ । भौतिक जीवनका आवश्यकता पूरा गर्न द्रव्य अपरिहार्य छ तर मानिसले सम्पत्तिलाई आफ्नो अस्तित्वको आधार ठान्न थालेपछि यसको सही अर्थ बिर्सँदै गएको यथार्थ पनि उत्तिकै सत्य सावित भइरहेको छ । धन र सम्पत्तिको महत्त्व जीवनका आवश्यकताहरू पूरा गर्न नितान्त आवश्यक छ । तर जब मानिसले भौतिक वस्तुलाई आफ्नो अस्तित्वको मापन मान्न थाल्छ, तब वास्तविक धनिपनको अर्थ बिर्सन पुग्दछ । वास्तविक धनी को हो ? के सम्पन्नता केवल बाहिरी वस्तुमा निर्भर छ ? सम्पन्नता के हो ? यी प्रश्नको उत्तर खोज्दा भौतिक र आध्यात्मिक मूल्यहरूको तुलना अनिवार्य हुन्छ । मानिसले भौतिक तथ्य भन्दा माथि उठेर आत्मिक सत्यतिर दृष्टि लगाउनु उत्तिकै आवश्यक छ ।

सामान्यतः भौतिक धनको परिभाषा घर, गरगहना, गाडी, बैंक खाता र बाहिरी सुखसुविधासँग जोडिन्छ । यस्ता वस्तुहरूले शरीरको तृष्णा त मेट्न सक्छन् तर आत्मा सन्तुष्टिको भोक प्यास मेट्न सक्दैन, सधैँ अधूरो रहन्छ । ओछ्यानले निद्रा ल्याउँदैन । खाना धेरै खाएर पनि भोक प्यास मेटिएको आनन्द पाइँदैन । पुस्तकले ज्ञानको ढोका त खोल्छ तर ज्ञानको अनुभव गराउन सक्दैन । सन्तुष्टि आत्मिक गहिराइमा मात्र सम्भव छ ।

धनी बन्ने होडमा मानिस भौतिक सम्पत्ति जम्मा गर्छ तर आफ्नो मनको शान्ति गुमाउँदै जान्छ । साँचो सम्पन्नता बाहिरी वस्तुमा होइन मनको सन्तोष र आत्मिक आनन्दमा हुन्छ । जसको मनमा सन्तोष छ, त्यो नै धनी हो । जसले आफ्नो सारा समय धनको खोजीमा खर्च गर्छ, ऊ जीवनको वास्तविक आनन्दबाट वञ्चित रहन्छ ।

साँचो धनी त्यो व्यक्ति हो जसले आफ्नो मनमा शान्ति पाएको छ । जसले आफ्नो आवश्यकता पूरा गरेपछि बाँकी द्रव्य अरूलाई बाँड्न सक्छ । प्रेम, करूणा र सहानुभूति बाँड्न सक्नु नै साँचो सम्पन्नता हो । धन कमाएर आफूलाई मात्रै सम्पन्न बनाउन चाहने व्यक्ति स्वार्थी हुन्छ । यो स्वार्थ अन्ततः अशान्तिको कारण बन्न पुग्दछ ।

भौतिक धन सीमित र क्षणिक छ । समय र परिस्थितिले यसलाई नष्ट गर्न सक्छ । धनको असीमित खोजीले मानिसलाई असन्तुष्टि र अशान्तिको जालोमा फसाउँदछ ।

भौतिक धन क्षणभङ्गुर छ । यो परिस्थितिको सिकार हुन्छ । आजको धनी भोलि गरिब हुन सक्छ । तर आत्मिक सम्पत्ति सत्य, प्रेम, ज्ञान र साधनाले सञ्चित भएको सम्पदा र सम्पत्ति कहिल्यै नाश हुँदैन ।

धनका थुप्राहरू बीच पनि असन्तुष्ट मानिस गरिब नै हो । वास्तविक सम्पन्नता भनेको आत्मसन्तोष र सन्तुलित जीवनशैली हो ।

धनको सही अर्थ आत्मिक उन्नतिमा लुकेको छ । जसले आफ्नो हृदयमा सत्य, करूणा र प्रेम सञ्चित गर्छ, त्यो नै वास्तविक धनी हो । साधकको दृष्टिमा भौतिक सम्पत्ति बाह्य भ्रम हो, जसले मानिसलाई अन्धो बनाउँछ । आध्यात्मिक धनले व्यक्तिलाई अन्तसकरणबाट नै उज्यालो देखाउँछ ।

जीवनको वास्तविक सार बाहिरी वस्तुमा होइन भित्रको आनन्दमा लुकेको छ । साँचो सम्पन्नता आत्मिक जागरणमा हुन्छ । भौतिक धनले शरीरलाई सुख दिन सक्छ तर आत्मालाई सन्तोष दिन सक्दैन । ज्ञान, प्रेम, सत्य र करूणा नै वास्तविक सम्पत्ति हुन् । यी सम्पत्तिहरूले मात्र मानिसलाई साँचो अर्थमा धनी र सम्पन्न बनाउँछन् ।

साँचो धन भनेको आत्मसन्तोष र आत्मज्ञान हो । ज्ञान त्यो सम्पत्ति हो जसले बाहिरी संसारमा होइन भित्रको संसारलाई प्रकाशित गराउँदछ । भौतिक वस्तुहरूले केवल बाह्य साजसज्जा गराउँछ तर ज्ञानले मनलाई परिष्कृत र हृदयलाई निर्मल बनाउँछ ।

वास्तविक सम्पन्नता भनेको बाहिरबाट होइन

भित्रबाट सम्पन्न हुनु हो । जसले आफ्नो मनलाई जितेको छ, जसले आफ्नो तृष्णालाई नियन्त्रणमा लिएको छ, ऊ नै वास्तविक सम्पन्न हो । भौतिक सम्पन्नता देखिने हुन्छ भने आध्यात्मिक सम्पन्नता अनुभवजन्य हुन्छ । वास्तविक सम्पन्नता भनेको त्यो हो जहाँ मानिसको आत्मा स्वतन्त्र हुन्छ, उसले जीवनको सत्य बुझेको हुन्छ । साँचो धनी त्यो हो जो आफूले पाएकोमा सन्तुष्ट रहन्छ र अरूलाई बाँड्न तयार हुन्छ ।

जीवनको वास्तविक सार बाहिरी वस्तुमा होइन भित्रको आनन्दमा लुकेको छ । साँचो सम्पन्नता आत्मिक जागरणमा हुन्छ । भौतिक धनले शरीरलाई सुख दिन सक्छ तर आत्मालाई सन्तोष दिन सक्दैन । ज्ञान, प्रेम, सत्य र करूणा नै वास्तविक सम्पत्ति हुन् । यी सम्पत्तिहरूले मात्र मानिसलाई साँचो अर्थमा धनी र सम्पन्न बनाउँछन् ।

साँचो सम्पन्नता बाहिरी वस्तुहरूको थुप्रोमा होइन, आत्मिक आनन्द र शान्तिमा हुन्छ । जसको मनमा सन्तोष, सहनशीलता र प्रेम छ, ऊ नै संसारको सबैभन्दा धनी व्यक्ति हो । धनको सही प्रयोग भनेको सेवा हो । सम्पत्तिको वास्तविक अर्थ भनेको परोपकार र सन्तुलन हो । धनी व्यक्ति त्यो होइन जससँग धेरै धन छ । धनी व्यक्ति त्यो हो जसले थोरैमा पनि सन्तुष्टि पाउँछ र अरूलाई दिनसक्ने हृदय धारण गर्दछ ।

धन कमाउनु नराम्रो होइन तर धनलाई आफ्नो स्वामी बनाउनु मूर्खता हो । वास्तविक धनी त्यो व्यक्ति हो जसले धनलाई आफ्नो सेवक बनाउँछ र आत्मिक सुखलाई आफ्नो लक्ष्य बनाउँछ । साँचो सम्पन्नता बाहिरी संसारको चमक-धमकमा होइन, आत्मा र हृदयमा बास गर्छ । यसर्थ, साँचो सम्पन्नता भनेको आत्मा र हृदयको समृद्धि हो । जसले बाहिरी संसारलाई जित्नुभन्दा पहिले आफूलाई जित्न सक्छ, त्यसले नै वास्तविक धनी र सम्पन्नताको अर्थ बुझेको हुन्छ ।

आध्यात्मिक धन असीमित र अविनाशी छ । यो धन न त समयले चुँड्न सक्छ, न त परिस्थितिले हराउन सक्छ । भौतिक धनले शरीर त सन्तुष्ट हुन्छ तर आत्मा भोकै रहन्छ । आत्मिक उन्नति मात्रले मानिसलाई भित्रबाट सम्पन्न बनाउँछ । साँचो सम्पन्नता बाहिरी वस्तुहरूको थुप्रोमा होइन, आत्मिक आनन्द र शान्तिमा हुन्छ । आध्यात्मिक सम्पन्नतानै अमर सम्पत्ति हो, जसको मनमा सन्तोष, सहनशीलता र प्रेम छ, त्यो नै संसारको सबैभन्दा धनी व्यक्ति हो । जय अघोर !❖

–देवघाटधाम, तनहुँ

व्यवहारिक परोपकारको दीगो सुरूवात !

धार्मिक कर्मलाई सामाजिक हितमा प्रयोग गर्दै आउनुभएका धर्मदानी श्रद्धेय विजय कृष्णमूर्तिजी महाराजले अनाथ बालबालिका तथा असहाय मातापिताको लागि सुविधासम्पन्न आवासगृहको शिलान्यास गर्नुभएको छ । अनाथ बालबालिकाहरूको लागि सुन्दर भविष्य तथा असहाय मातापिताहरूको लागि सुखमय जीवनको लागि समर्पित मानवीय हितको यो कर्म र प्रतिबद्धता एक अनुकरणीय उदाहरण हो । धार्मिक कर्मको सामाजिक रूपान्तरणले नयाँ उचाई प्राप्त गरोस् । हार्दिक शुभकामना !!

मानव सेवा फाउण्डेशनद्वारा संचालित मामाघर अनाथालय आश्रम- गोदावरी तथा छोरीको घर ज्येष्ठ नागरिक आश्रम-भक्तपुरमा हाल सयजना भन्दा बढीले आश्रय लिइरहेका छन् ।

न हि मानुषात् श्रेष्ठतरं हि किंचित् .....

सिंतीको ब्राह्मसमाज

–श्री महेन्द्रनाथ गुप्त श्री 'म'

श्रीरामकृष्ण कीर्तनानन्दमा

त्रैलोक्य गाइरहेछन् । सँगसँगै खोल करताल बजिरहेका छन् । श्रीरामकृष्ण प्रेमोन्मत्त भएर नृत्य गर्दै-गर्दै कैयौँ चोटि समाधिमग्न भइरहनुभएको छ । समाधि अवस्थामै उभिनुभएको छ । देह निःस्पन्द छ । आँखा स्थिर, हाँस्दै रहेको अनुहार, कुनै प्रियभक्तको काँधमा हात राख्नुभएको छ, भावको अन्त्यमा फेरि त्यही प्रेमोन्मत्त नृत्य । बाहिरी दशामा आएपछि, गानाका पदहरू पनि स्वयम् गाउनुहुन्छ । यो अवर्णनीय अपूर्व दृश्य छ । मातृगत प्राण, प्रेमोन्मत्त बालकको स्वर्गीय नृत्य ! ब्राह्मभक्तहरू उहाँलाई घेरेर नाचिरहेका छन् । फलामलाई चुम्बकले खिचेको जस्तो सबका सब उन्मत्तवत् भएर ब्रह्मको गुणानुवाद गाइरहेका छन् । कहिले ब्रह्मको त्यस मधुर नामको उच्चारण गरिरहेका छन् । कोही-कोही बालकझैँ 'आमा-आमा' भन्दै रोइरहेका छन् ।

एउटा अवर्णनीय कीर्तन समाप्त भएपछि सबैले आशनग्रहण गरे । अहिलेसम्म समाजको सन्ध्याकालीन उपासना भएको छैन । यस कीर्तनान्दमा सबै नियमहरू नजाने कता गए कता ! श्रीयुत विजयकृष्ण गोस्वामी राति वेदीमा बस्नेछन्, यही बन्दोबस्त गरियो । यसबखत रातको आठ बजेको हुँदो हो ।

सबैले आशनग्रहण गरे । श्रीरामकृष्ण पनि बस्नुभएको छ । अगाडि विजय छन् । विजयकी सासूआमा र अन्य आइमाईहरू श्रीरामकृष्णको दर्शन गर्न चाहन्छन् र उहाँसँग कुराकानी पनि गर्न चाहन्छन् । यो समाचार सुनेर श्रीरामकृष्ण कोठाभित्र गएर उनीहरूसँग भेट गर्नुभयो ।

केही बेरपछि त्यहाँबाट फर्केर विजयसँग भन्नुहुन्छ, "हेर, तिम्री सासू बडी भक्तिमती छन् ।" उनले भनिन्, "संसारको कुरा अब नगर्नुहोस्, एक तरङ्ग जान्छ, अर्को आउँछ ।" मैले भनेँ, "यसबाट तिम्रो के बिग्रिन सक्छ ? तिमीलाई त ज्ञान छ ।" तिम्री सासूले यसपछि भनिन्, "मलाई कहाँ ज्ञान छ ! अब पनि म विद्यामाया र अविद्यमायाको पर जान सकेकी छैन । खालि अविद्यामायाको पार गएर मात्र त केही हुने होइन, विद्या मायालाई पनि पार गर्नुपर्छ, ज्ञान तबै त हुन्छ । हजुरले नै यो कुरा भन्नुभएको हो ।"

यस्तै कुरा भइरहेको थियो कि घरपट्टि श्रीयुत वेणीपाल आए ।

वेणीपाल (विजयसँग)– महाराज, अब उठनुहोस् निकै अबेर भइसक्यो । गएर उपासनाको श्रीगणेश गर्नुहोस् ।

विजय– महाराज ! अब उपासना गर्न के जरूरत छ ? तपाईंहरूकहाँ पहिले दूध-भात (खिर) खुवाउने व्यवस्थापछि मात्र दाल-भात अन्य खुवाउने व्यवस्था रहेछ ।

श्रीरामकृष्ण (हाँसेर)–जो जस्तो भक्त छ, त्यस्तै नै प्रसाद चढाउँछ । सतोगुणी भक्त खिर चढाउँछ भने रजोगुणी भक्त पचास थरीका चिज पकाएर भोग लगाउँछ । तमोगुणी भक्त भेडा बाख्राको बलि दिन्छ ।

विजय उपासना गर्ने वेदीमा बसूँ वा नबसूँ सोचिरहेछन् । उनले श्रीरामकृष्णसँग भने, "हजुरले आशीर्वाद दिनुपर्‍यो, अनि मात्र म वेदीमा केही भन्न सकुँला ।"

ब्राह्मसमाजमा व्याख्यान । ईश्वर नै गुरु हुनुहुन्छ ।

श्रीरामकृष्ण– अभिमान गएपछि नै भयो । म लेक्चर दिइरहेछु, तिमीहरू सुन, यस्तो अभिमान नरहँदा नै राम्रो हुन्छ । अहङ्कार ज्ञानबाट हुन्छ कि अज्ञानबाट हुन्छ ? जो निरहङ्कारी छ, ज्ञान उसैलाई हुन्छ । तल्लो जमिनमा नै पानी अड्छ ढिस्कोमा होइन । त्यताबाट त

बगेर जान्छ ।

“जबसम्म अहङ्कार रहन्छ, तबसम्म ज्ञान हुँदैन न त मुक्ति नै हुन्छ । यस संसारमा बराबर आइरहनुपर्ने हुन्छ । बहर ‘हम्बा’, ‘हम्बा’ (म, म) गर्छ, यसैले उसलाई यति कष्ट भोग्नुपर्छ । कसाई काट्छ । छालाबाट जुत्ता बनाउँछन् र विशाल ढोल मोर्छन् । त्यो ढोल पनि कत्ति पिटिइन्छ भने तकलीफको हदै पुग्छ । अन्त्यमा आन्द्राबाट ताँती बनाइन्छ । त्यस ताँतीबाट धुनियाको धनुको धागो बन्छ र रूवा फड्किँदा जब ताँती ‘तूँ’, ‘तूँ’ गर्छ, तब कतै गएर निस्तार पाउँछ । त्यसबखत ‘हम्बा’, ‘हम्बा’ (म, म) न भनीकन ‘तूँ’, ‘तूँ’ भन्छ । अर्थात् हे ईश्वर, हजुर नै कर्ता हुनुहुन्छ, म अकर्ता, हजुर यन्त्री हुनुहुन्छ । म यन्त्री हुँ, हजुर नै सब चिज हुनुहुन्छ ।

“तीन कुराहरू- गुरू, बाबा र मालिक भनिदिँदा मलाई काँडाले घोचेको जस्तो लाग्छ । म उहाँको बच्चा हुँ, सधैँ नै बालख हुँ, म किन बाबा हुने ? ईश्वर नै मालिक हुनुहुन्छ, उहाँ यन्त्री हुनुहुन्छ, म त केवल यन्त्र मात्र हुँ ।” “अनि कोही–कोही मलाई गुरू भन्छन्,” अनि म भन्दिन्छु, “जा साला ! गुरू के हो रे, थाहा छ ?”

एक सच्चिदानन्दलाई छोडी अरू कोही गुरू होइन, उहाँविना अरू कुनै उपाय छैन । एक मात्र उहाँले नै भव पार गराउने हो । (विजयसँग)– आचार्य गिरी गर्नु बहुत कठिन कुरा हो । त्यसबाट आफ्नै ठूलो हानि हुन्छ । दशजना मान्छेले मानेको देखेर पैरमा पैर चढाई पलैँटी कसी ऊ भन्छ, “अँ, अब म बोल्छु तिमीहरू सुन ।”

“यस्तो भाव बडो खराब हो । उसका लागि बस त्यही हद हो । त्यही अलिकति भन । धेरै भयो भने उनीहरू भन्लान्, “अहा, विजयबाबुले बडो राम्रो बोल्नुभयो, उहाँ ठूलो ज्ञानी मान्छे हुनुहुन्छ ।” मैले भनिरहेछु, यस्तो विचार नल्याउनु । म मातासँग भन्ने गर्छु, “आमा, हजुर यन्त्री हुनुहुन्छ, म यन्त्र हुँ, जसरी गराउनुहुन्छ, त्यस्तै गर्दछु, जस्तो भनाउन लगाउनुहुन्छ, त्यस्तै भन्द छु ।”

विजय (विनयपूर्वक)– हजुरले भन्नुभयो भने मात्र म वेदीमा बस्न सक्छु ।

श्रीरामकृष्ण (हाँस्दै)– म के भनूँ । तिमी नै ईश्वरसँग प्रार्थना गर । जसरी ‘चन्दा मामा’ सबै केटाकेटीका मामा हुन्, त्यस्तै उहाँ पनि सबैको हो । यदि आन्तरिकता छ भने डर मान्नुपर्ने कुरा छैन ।

विजयले फेरि बिन्ती गर्दा श्रीरामकृष्णले भन्नुभयो, “जाऊ, जस्तो पद्धति छ, त्यो गर ।” ईश्वरप्रति आन्तरिक भक्ति भएपछि काम भइहाल्यो । वेदीमा बसेर विजय ब्राह्मसमाजको पद्धतिअनुसार उपासना गर्न लागे । प्रार्थनाका बेलामा विजय ‘आमा–आमा’ भनिरहेका छन्, सो सुनेर सबैजना द्रवीभूत भए ।

उपासनापछि भक्तहरूको सेवाका लागि भोजनको आयोजना हुन लागिरहेको छ । दरी, तन्ना गलैँचा सबै उठाइए । त्यहाँ टपरीहरू राखिए । प्रबन्ध भइसकेपछि भक्तहरूले भोजन गर्न आशनग्रहण गरे । श्रीरामकृष्णको आशन पनि लगाइयो । उहाँ बस्नुभयो र वेणीपालले पस्केका पुरी, कचौडी, पापड र अनेक प्रकारका मिठाई, दही, खिर आदि ईश्वरलाई भोग लगाएर आनन्दपूर्वक भोजन गर्न लाग्नुभयो । क्रमशः

अनुवादकः प्रा.डा. शङ्करराज पन्त, मैतीदेवी

स्रोतः श्रीरामकृष्ण वचनामृत

श्रीरामकृष्णवचनसुधा

नेपालीमा !

श्रीरामकृष्ण परमहंसको दैनिकीमा आधारित आध्यात्मिक ज्ञानको बहुउपयोगी पुस्तक ‘श्रीरामकृष्णवचनामृत’को नेपाली संस्करण

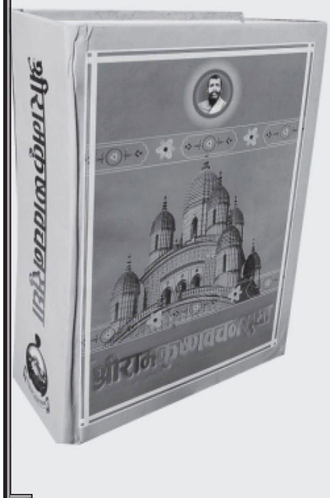

श्रीरामकृष्ण वचनसुधा प्रकाशन भएको छ । पुस्तक प्राप्तिको निम्ति सम्पर्क गर्नुहोला-

श्रीरामकृष्ण आश्रम, नेपाल

ज्ञानेश्वर काठमाडौं,

मो. ९८६२५९६५७२

विद्या, ज्ञानकी अधिष्ठात्री देवी
सरस्वती

– सहप्रा. डा. विनुबाबा अर्याल

लक्ष्मी धनकी अधिष्ठात्री देवी, भगवती शक्तिकी अधिष्ठात्री देवी हुन् भने सरस्वती विद्या र ज्ञानकी अधिष्ठात्री हुन् । आर्य जातिलाई चीरकाल जीवित राख्ने सनातन धर्म संस्कृतिको परम्परा अगणित पूर्वकालदेखि चलिआएको छ । यसको मूल आधारशिलाको रूपमा वैदिक धर्मग्रन्थहरू छन् । वेदको आदिकाल विषयमा अनुसन्धान गर्दा आजसम्म टुङ्गो लगाउन नसकी प्राच्य पाश्चात्य समस्त विद्वान्हरू विश्वभरका यावत वाङ्मय मध्यमा सर्वप्रथम वेद नै हो भन्ने सिद्धान्तलाई सहर्ष स्वीकारेर सहमत भएका छन् ।

शक्तिको उपासना सृष्टिको आरम्भदेखि भएको पाइन्छ । भगवान् शिव स्वयं भन्नुहुन्छ –

शक्ति विना महेशानि सदाऽऽशवरूपकः
शक्तियुक्तो यदा देवी शिवोऽहं सर्वकामदः ।

(शक्तिविना म शक्तिहीन मृत्युतुल्य हुन्छु । जव म शक्तिले युक्त हुन्छु, तव म सबैको कल्याण गर्न समर्थवान् बन्दछु ।)

ब्रह्मामा सिर्जना गर्ने शक्ति, विष्णुमा संरक्षण गर्ने शक्ति र शङ्करमा संहार गर्ने शक्ति भगवती जगदम्बाको कृपाबाट नै प्राप्त हुन्छ । यिनै जगदम्बीकाद्वारा विभिन्न कार्यहरू सम्पादन गर्नका लागि लिइएका अवतारहरूमध्ये महाकाली, महालक्ष्मी र महासरस्वती यी तीन अवतारहरू मुख्य रूपले मानिएका छन् ।

महाकालीद्वारा महिषासुरको वध तथा जीवनका शत्रुहरूको संहार गर्नुहुन्छ । महालक्ष्मीद्वारा चण्ड र मुण्डको वधका साथै जीवनमा सम्पन्नता प्रदान गर्नुहुन्छ भने महासरस्वतीद्वारा शुम्भ निशुम्भ जस्ता अत्याचारी दैत्यहरूको वध गरी धर्म, संस्कृति र विद्या महाविद्याको संरक्षण गरी अधुरो जीवनलाई पूर्णता दिनुहुन्छ । अर्कोतर्फ ब्रह्मालाई सृष्टि गर्नका लागि ज्ञान र विद्या आवश्यक पर्ने हुनाले सरस्वतीलाई विद्याकी देवी; पालन र सञ्चालनको लागि धन, ऐश्वर्य आदि भौतिक वस्तुहरू आवश्यक पर्ने भएकोले धनकीदेवीको रूपमा महालक्ष्मी र त्यसलाई लय अर्थात् नाश गर्न बलशक्ति आवश्यक पर्ने हुनाले शक्तिस्वरूपा महादेवीहरूले शक्तिदेवीको रूप लिई कार्य गरेको पाइन्छ ।

महासरस्वतीको उत्पत्तिको कथा मार्कण्डेयपुराणमा यस प्रकारबाट वर्णित छ– प्राचीन कालमा शुम्भ र निशुम्भले इन्द्रको आसन छिनेकोले ती देवताहरूले आफ्नो अधिकार प्राप्त गर्न देवीको प्रार्थना गरे । देवीको शरीरबाट चण्डिकाको प्राकट्य भयो । देवी र दानवहरूको बीचको घमासान युद्धमा जति थोपा रगत भूइमा खस्दथ्यो, उति नै दानवहरूको प्राकट्य हुन्थ्यो । तव चण्डिकाले कालीलाई भूइमा रगत झार्नै नदिई पिउने आदेश दिइन् । यो आदेश बमोजिम कालीले सबै रगत पिइन् । यसबाट देव पक्षले जित्यो । यो रूप महासरस्वतीको हो । ज्ञान र विद्याको वर्ण उज्यालो हुन्छ । अज्ञान र अविवेकरूपी अन्धकारलाई नष्ट गर्नै पर्दछ । मा सरस्वतीको प्रतीक यही नै हो ।

सरस्वतीको नाम ऋग्वेदमा पवित्र नदी वा जल देवीको प्रसङ्गमा आएको पाइन्छ । यिनलाई ज्ञानकी देवी या वाग्देवीको रूपमा मानिन्छ । विद्या तथा सम्पूर्ण कलाकी देवी सरस्वती वैदिक युगमा नदीको रूपमा प्रसिद्ध थिइन् ।

यजुर्वेदमा पनि यश र ऐश्वर्य प्रदान गर्ने वाणी, ज्ञान र विद्या प्राप्त होस् भन्ने कामना गर्दै उनलाई यशोभगिनी अर्थात् कीर्तिप्रदायक देवीका रूपमा पुकारेको देखिन्छ–

सुषदा योनौ स्वाहा। (१/९)
ग्रये सवेशपतये स्वाहा । सरस्वत्यै यशो भगिन्यै स्वाहा ॥
(यजुर्वेद २/२०)

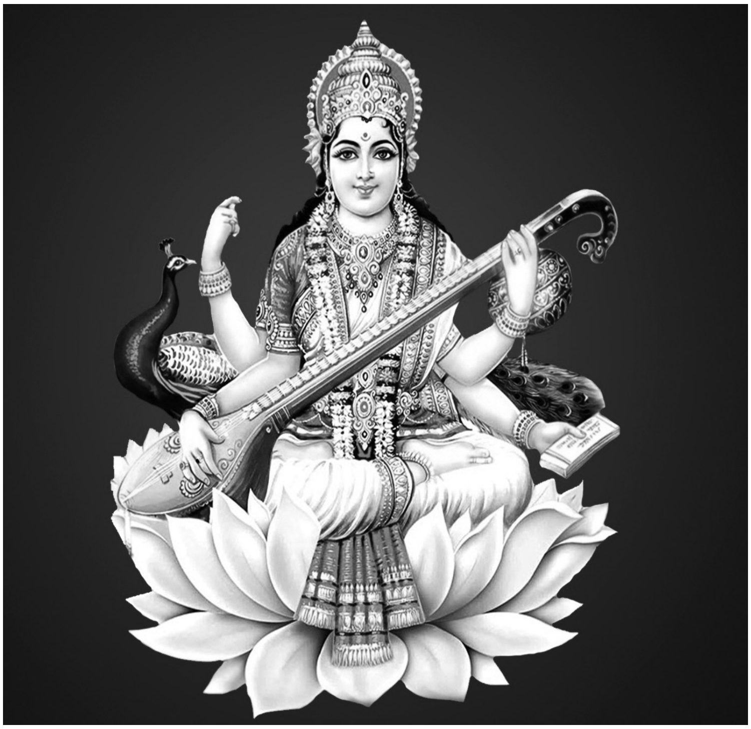

यिनलाई पुराणहरूले ब्रह्माकी छोरी या कहीं पत्नीका रूपमा वर्णन गरेका छन् । यिनलाई विष्णुको शक्तिको रूपमा पनि मानिएको छ । स्कन्दपुराणको सुत संहितामा सरस्वतीलाई शिवको शक्तिको रूपमा वर्णन गरिएको छ । मत्स्यपुराणमा भने ब्रह्माको दायाँ सरस्वती र बायाँ सावित्री रहेको देखाइएको पाइन्छ । ब्रह्माको शक्तिको रूपमा देखाइँदा ब्रह्माको दाहिनेतर्फ देखाइएको छ भने विष्णुको शक्तिको रूपमा देखाइँदा देव्रेतर्फ सरस्वतीलाई र दाहिनेतर्फ लक्ष्मीलाई श्रीको रूपमा देखाइएको छ । सरस्वती, ब्रह्माकी छोरी हुन् । तर स्वयं ब्रह्माले पनि सरस्वतीको स्मृति गरेको कुरा हाम्रा धार्मिक ग्रन्थहरूले वर्णन गरेका छन् । सरस्वतीलाई भगवान् श्रीशिव शङ्करको छोरी, गणेशको दिदी, ब्रह्माको पत्नी र विष्णुकी शक्तिका रूपमा धार्मिक ग्रन्थहरूले वर्णन गरेका छन् । प्राचीन ग्रन्थ शतपथ ब्राह्मण र महाभारत आदिले सरस्वतीको पूजा गर्ने कुरा उल्लेख गरेका छन् ।

देवताका गुरू वृहस्पतिले गरेको सरस्वतीको स्तुतिमा वर्णन गरिएअनुसार उनले सरस्वतीको ध्यान यसरी गरेका छन्- सरस्वतीका चार वाहु छन् । ती चारै दिशाका प्रतीक हुन् । सर्वव्यापकताको लक्षण पनि हो । उनको एक हातमा पुस्तक छ । यो ज्ञान प्राप्तिको मुख्य साधन र सर्वज्ञानमय वेदको लक्षण हो । सरस्वतीको अर्को हातमा माला छ । माला एकाग्रताको चिन्ह हो । अध्यात्म पक्षमा यो विष्णुको वैजन्ती, काली र महाकालको मुण्डमाला तथा बुद्धको पद्ममाला जस्तै विश्व जननी मातृका वर्णशक्तिको माला हो । सरस्वतीका दुई हातले वीणा धारण गरेका छन् । वीणा जीवन सङ्गीतको प्रतीक हो । हाम्रा विचार र क्रिया जो छन्, तिनको सिर्जनात्मक नादरूप पुञ्जीभूत भएर महाविश्व सङ्गीतका रूपमा काम गर्दछ । उनी कमलमा विराजमान् छिन् । कमल सृष्टिको प्रतीक हो । उनको प्रसिद्ध वाहन राजहंस हो । सरस्वतीका भक्तहरूको निष्कलंक चरित्र गुण दोष बुझेर गुण ग्रहण गर्ने प्रतीक हो । (डा. जनार्दन मिश्र, भारतीय प्रतीक विद्या पृ. ४७-४८) । विष्णु धर्मोत्तर ग्रन्थमा भने सरस्वीलाई छुट्टै अस्तित्व भएको देवीको रूपमा वर्णन गरिएको छ । सरस्वतीको चार हात मध्ये प्रत्येक हातमा पुस्तक, चमर, अक्षमाला र वीणा र जलपात्र(पानीको भाँडो) रहेका छन् ।

सरस्वतीका अनेक नाम र रूप छन् । सरस्वतीको वैदिक नाम वाक्यदेवी वा वाक्देवी हो । सरस्वतीको स्तोत्रमा उनलाई भारती, सरस्वती, शारदा, हंसवाहिनी, जगन्माता, वागीश्वरी, कौमारी, वरदायिनी, बुद्धिदात्री, ब्रह्मचारिणी, चन्द्रघण्टा र भुवनेश्वरी भनिएको छ-

सरस्वती मया दृष्टा वीणापुस्तकधारिणी ।
हंसवाहनसंयुक्ता विद्यादानं करोतु मे ॥ १॥
प्रथमं भारती नाम द्वितीयञ्च सरस्वती ।
तृतीयं शारदा देवी चतुर्थ हंसवाहिनी ॥ २ ॥
पञ्चमं तु जगन्माता षष्ठं वागीश्वरी तथा ।
सप्तमं चैव कौमारी अष्टमं वरदायिनी ॥ ३॥
नवमं बुद्धिदात्री च दशमं ब्रह्मचारिणी ।
एकादशं चन्द्रघण्टा द्वादशं भुवनेश्वरी ॥ ४॥
द्वादशै तानि नामानि त्रिसन्ध्यं य पठेन्नरः ।
जिह्वाग्रे वसते तस्य ब्रह्मरूपा सरस्वती ॥ ५॥

हाँसको वाहनः सरस्वतीको स्तोत्रमा हाँसको वाहनमा चढ्ने भनिएको छ । जसरी हिलोभित्र पसेर चर्ने त्यो हाँसले हिलोभित्रबाट आफ्नो शरीरलाई आवश्यक जैविक तत्त्वहरू मात्र रोजेर खान्छ र त्यहाँ भएका अरू अनावश्यक तत्त्वहरू छोड्दछ, त्यसरी नै ज्ञान आर्जन गर्ने व्यक्तिले पनि सारभूत कुरालाई छट्याएर ग्रहण गरी बाँकीलाई छोड्न सक्नुपर्दछ भनेर चित्र गर्न हाँसको उपमा उत्तम ठहरेको हुनुपर्दछ ।

सेतो वस्त्रः सरस्वतीलाई शुभ्रवस्त्र वा सेतो कपडा पहिरिएकी देखाइन्छ र हाँसहरूमध्ये पनि सेतो राजहाँसमा नै चढेको देखाइन्छ । वैदिक दर्शनका अनुसार सृष्टिमा प्राप्त सबै गुणहरूको उद्‌गम तीन वटा आदि गुणहरू छन् । ती तीन गुणलाई सत्व, रज र तम नाम दिइएको छ । ज्ञान, प्रकाश र उज्यालो, जिज्ञासु, सचेतना, सदादानी, जागरूकता र चलायमान गुणलाई सत्व भनिन्छ र सेतो रङ्गले यसको प्रतिनिधित्व गर्दछ । सरस्वतीको शिरबाट प्रज्ञा र प्रकाश उत्सर्जन भएको देखाइएकोबाट यो वोध हुन्छ कि सरस्वतीका सबै गुणले सम्पन्न व्यक्ति अरूका लागि पनि ज्ञानको स्रोत, ज्ञानको प्रवाहक बन्न सक्तछ । ऊप्रति अरूको आकर्षण हुन थाल्दछ ।

पानीः सरस्वतीलाई पानीमा देखाइनुको अर्थ ज्ञानले मानिसको जीवनलाई रसयुक्त, शान्त र उर्वर पार्न सक्छ । भौतिक शरीरमा पानीले जस्तो काम गर्दछ, चेतनाको क्षेत्रमा ज्ञानले त्यस्तै भूमिका खेल्दछ । तसर्थ ज्ञान, अभ्यास, उपयोग, रसमयता तथा निरन्तरता पुरानो स्थितिबाट नयाँ स्थितिमा पदार्पण गरिरहनु विद्याको उत्कर्षणमा पुग्ने महत्त्वपूर्ण उपायहरू हुन् ।

कमलको फूलः कमलको फूललाई पवित्रता र प्रसन्नताको प्रतीक मानिन्छ । कमलको फूलमाथि सरस्वती बस्नुको अर्थ कमल हिलो, मैलो र दूषित पानीमा हुर्कने र फूल्ने भएर पनि आफूले त्यो हिलो ग्रहण नगरेर सदा सफा रहिरहन सक्दछ । कमलको पात पानीमा भए पनि पानीको एक थोपा पनि उक्त पातमा अडिंदैन । फलस्वरूप कमलको पात सधैं ओभानो हुन्छ । जसरी एउटा ज्ञानीमा दृष्टा भावको उचाई हाँसिल हुँदै जान्छ, ऊ एक दिन स्थितप्रज्ञ बन्दछ र विषयको वासनाले उसलाई छुँदैन । यो कुनै प्रकारले पनि प्रभावित गर्न सक्तैन र आत्मभावमा नै स्थिर रहन सक्छ भनेर यसले जनाउँछ ।

पुस्तकः पुस्तक ज्ञानको निरन्तर अभिवृद्धिको प्रतीक हो । जसरी नयाँ अन्नको उत्पादन अन्नकै पुरानो बीउको उपयोग गरेर गरिन्छ, त्यसरी नै ज्ञान पनि पुरानो ज्ञानको आधारशिलामा विकसित भएको हुन्छ । अर्थात् ज्ञानको बीज पनि ज्ञान नै हो । सरस्वतीको हातमा रहेको पुस्तक यही ज्ञानको नदीलाई निरन्तरता दिई महासागरमा पुऱ्याउँछ ।

मालाः सरस्वतीको हातमा रहेको मालालाई ध्यान, एकाग्रता तथा व्यक्तित्व विकासको प्रतीकको रूपमा लिइन्छ । यही ध्यान वा एकाग्रताको प्राप्तिलाई सरस्वतीको हातको मालाले दर्शाएको छ । एउटा सारभूतिकरणको उपासकले ज्ञानको यात्रामा ध्यानको स्थिति प्राप्त गर्न सक्छ जसको फलस्वरूप उक्त यात्रामै आनन्द प्राप्त गर्न सक्छ भनेर जनाउँछ ।

वीणाः सरस्वतीको अर्को हातमा वीणा देखाइएको छ । वीणा विद्याको प्रतीक हो । भनिन्छ, अक्षरमा भन्दा स्वर र सङ्गीतमा बढी सजीवता हुन्छ । जागृति हुन्छ । जस्तो कृष्णको मुरलीले उनको ज्ञानको उच्चतम स्वरूप जनाउँछ भन्दै त्यो मुरली शब्दका 'म, र, ल, ई' अक्षरले मधुरता, रमणता, लता(सरलता) र ईश्वरीयता (नियमितता), छन्दवद्धता) को प्रतिनिधित्व गर्दछ भनेको पाइन्छ त्यस्तै हामी वीणामा पनि पाउँछौं । त्यसैले शब्दमा निर्मित ज्ञानको लय, छन्द र सङ्गीतमा अभिव्यक्त गर्ने तथा ज्ञानको प्रसारणलाई प्रभावकारी र रूपान्तकारी बनाउने क्षमताको लागि सरस्वतीको मार्गका अनुयायीहरूलाई उपलब्ध हुने सन्देश पनि सरस्वतीको वीणाबाट प्राप्त हुन्छ ।

सृष्टिको आधिकालमा पराप्रकृति जगदम्बिका आदि प्रजापतिकी पुत्रीका रूपमा सरस्वती, श्रीपञ्चमीका दिन धरतीमा अवतरित हुनुभएको मानिन्छ । त्यसैले यस दिनलाई विद्याकी अधिष्ठात्री देवी सरस्वतीको आविर्भाव भएको दिन मानी यस दिन देवी सरस्वतीको पूजा अर्चना विशेष रूपले गर्ने गरिएको छ । सरस्वतीको विग्रहमा शुक्लवर्ण, करोडौं चन्द्रसमान प्रकाश, हँसिलो मुहार, विशुद्ध वस्त्र धारण गरेको देखाइएको छ । एक हातमा पुस्तक र अर्को हातमा वीणा सहित अन्य हातमा विभिन्न साधन धारण गर्नुभएकी सरस्वतीले बुद्धि, विद्या, ज्ञान प्रदान गर्नुका साथै उहाँ स्वर, सङ्गीत, ताल आदिको पनि प्रदाता हुनुहुन्छ । गायन, कला, सङ्गीत एवम् विद्वता र वक्तृत्वकलाको पनि आध्याशक्ति

हुनुहुन्छ ।

द्वापरयुगको अन्त्यमा पृथ्वीको भार हरण गर्न अवतरित भगवान् श्रीकृष्णले श्रीपञ्चमीका दिनमै सरस्वतीको आराधनाबाटै वेद वेदान्त धनुर्वेद, आन्वक्षिकी विद्या (तर्कशास्त्र) सहित चतुषष्ठी कलाविद्या आर्जन गर्न सकेका गिए भन्ने पाइन्छ । त्यस्तै गुरूका श्रापबाट विद्या नष्ट भएका याज्ञवल्कले सरस्वतीकै कृपाबाट पुनः विद्या प्राप्त गरेका पनि थिए । त्यस्तै वेदव्यास आदि ऋषि महर्षिहरूले 'ऐ ह्रीं क्लीं सरस्वत्य बुध जन्यै स्वहा' यी आदि चौध अक्षरका या 'ऋीम्, ह्रीं सरस्वत्यै नमः' यी आठ अक्षरका मन्त्रहरू जप गरेर विद्वान् धर्मवेत्ता बनेका कुरा हाम्रा धार्मिक ग्रन्थहरूले देखाएका छन् । विविध धार्मिक ग्रन्थहरूमा जप गर्ने मन्त्र विभिन्न किसिमले बताइएका छन् । योगवासिष्ट अनुसार- सरणात् सर्व दृष्टानां कथितैषा सरस्वती जसबाट सम्पूर्ण सृष्टि हुन्छ, उनै सरस्वती हुन् भनिएको छ ।

नेपाली चित्रकला, मूर्तिकला, धातुकला र प्रस्तरकलामा सरस्वतीको मूर्तिहरू प्रसस्त देख्न सकिन्छ । सरस्वतीको सबभन्दा प्राचीन मूर्ति ललितपुरको ससुखेलमा रहेको नेस.सं. ४३४ को सरस्वतीको मूर्ति हो । (डा. जगदीशचन्द्र रेग्मी, नेपालको धार्मिक इतिहास, पृ २०८) यसैगरी हरिराम जोशीले आफ्नो पुस्तक प्राचीन नेपालमा नवौ शताव्दीदेखि सत्रौं शताव्दीसम्म कीर्तिपुर उमामहेश्वर मन्दिरको सरस्वतीको मूर्ति सहित विभिन्न सरस्वतीको मूर्तिको विषयमा उल्लेख गर्नुभएको छ । यस्तै डा. वाल्डस्मिथले सातौं शताव्दीको सरस्वतीको प्रस्तर मूति राष्ट्रिय संग्राहलय भक्तपुरमा रहेको कुरा उल्लेख गरेका छन् । (Waldrch Midt Nepal Tureason ...... The Himalayas)

हाम्रा नेपालका सरस्वतीका मूर्तिहरू बसेको र उभिएको दुई स्थितिका पाइन्छन् । हाँडीगाउँको सत्यनारायणको मन्दिर अगाडिको सरस्वतीको मूर्तिमा दुई हात भएको जसमा एक हातमा मसीको भाँडो र अर्को हातमा पुस्तक लिएर उभिएर रहेको अवस्थामा देख्न पाइन्छ । काठमाडौंको गैरिधारा, लाजिम्पाट, जयवागेश्वरी, फर्पिङ एवम् सुर्खेतको सरस्वतीका मूर्तिहरू पनि त्यस्तै पाइन्छन् । यिनीहरू सबै कमलपत्रमा आसिन भई दुवै हातले वीणा समातेकी छिन् । स्वयम्भूस्थित सरस्वती पनि एक प्रसिद्ध सरस्वतीको गणनामा आउँछिन् ।

माघ शुक्ल पञ्चमीलाई सरस्वती जयन्तीको रूपमा मानी त्यसदिन हनुमान ढोकास्थित गद्दी बैठकमा राष्ट्राध्यक्षको समुपस्थितिमा वसन्त श्रवण गर्ने परम्परा छ । यस दिनबाट वसन्त ऋतुको आगमन हुने भएकोले वसन्त पञ्चमी पनि भनिन्छ ।

विद्यार्थीहरूले श्रीपञ्चमीका दिन विद्याकी अधिष्ठात्री देवी सरस्वतीको पूजा आराधना गरी एक चाडकै रूपमा मनाउँछन् । अक्षराम्भ गराउँदा सर्वप्रथम गणेशको पूजा गराई त्यपछि श्रीसरस्वती र वेदव्यास जसलाई हिन्दु वाङ्मयमा जगद्‌गुरूको रूपमा मानिआएको छ, यी सबैको पूजा आराधना गरी अक्षरारम्भ गराइन्छ । यस दिनमा पुस्तक, कलम वीणा, आदिको पूजा आराधना गर्नाले ज्ञान र कलामा पारङ्गत होइन्छ भन्ने जनविश्वास छ । त्यस दिन देशभरका सरस्वती मन्दिरहरू विशेषतः विद्यार्थीहरूको भीड लागेको हुन्छ । मन्दिर नगए पनि आफ्ना घरघरमा सरस्वतीको तस्वीर र पुस्तकमा पूजा गर्दछन् । नेपालका प्रसिद्ध मानिएका सरस्वती मन्दिरहरूमध्ये गैरीधारा तथा भक्तपुरको नील सरस्वती, एवम् स्वयम्भु स्थित सरस्वती, फर्पिङको सरस्वती, पशुपतिको भष्मेश्वरको सरस्वती, जयवागेश्वरी, ललितपुर लेलेको सरस्वतीकुण्ड या ज्ञानकुण्ड जुन कुण्डको जल खाएमा वाक्य खुल्दछ (नबोल्ने पनि बोल्न सक्दछ, मुर्ख पनि विद्वान् बन्छ भन्ने जनविश्वास छ), यी सबै स्थानमा श्रीपञ्चमीको दिन मेला पनि लाग्ने गर्दछ ।

श्रीपञ्चमीको शुभ साइतदेखि विद्या आर्जन गर्न प्रारम्भ गरेको मनुष्य आफ्नै जीवनको अन्त्यकालसम्म पनि विद्या आर्जन गर्ने नयाँ नयाँ ज्ञान र सीप जान्न जिज्ञासु नै रहेको अनुभव गर्न सकिन्छ । यसैगरी नेपाली लोक संस्कृतिमा पनि श्रीपञ्चमीको ठूलो महत्व रहेको छ । संगीत विद्या सिक्ने कार्यको शुरूवात पनि यसै दिनदेखि गरिन्छ । नेपाली रङ्गमञ्चको विधानमा पनि कुनै पनि नाटक नृत्य, गीत वा वादन प्रस्तुत गरिंदा सरस्वतीको वन्दना गरिनु पर्ने शास्त्रीय नियम छ । यो नियम हिजोआज भने कम हुँदै जान थाले पनि कतिपय नाटक वा अन्य नृत्यहरूमा आज पनि सरस्वती वन्दना गरेको सुन्न पाइन्छ । सोरठी नाच, मारूनी नाच वा अन्य कुनै लोक नाच शुरू गर्दा सर्वप्रथम सरस्वतीकै वन्दना गरिन्छ अनिमात्र नाचहरूको

प्रारम्भ गरिन्छ । यसरी सरस्वती देवीको नेपाली समाजमा विशिष्ट स्थान छ ।

गीतारूपी अमृतवचनबाट श्रीकृष्ण भन्नुहुन्छ– न हि ज्ञानेन सदृशं पवित्रमिह विद्यते । तत्स्वयं योगसंसिद्धः कालेनात्मनि विन्दति ॥ (४/३८) संसारमा ज्ञान जस्तो पवित्र कुरा केही छैन । त्यस दिन ज्ञानको लागि मात्र नभएर त्यस दिनलाई पवित्र सम्झेर व्रतवन्ध विवाह आदि गर्दा कुनै साइत जुराई हेरिरहनु नपर्ने हाम्रा धार्मिक मान्यताहरू प्रचलनमा स्थापित छन् । अन्य दिनहरूमा कुनै शुभ साइत नजुरेमा यसै दिन शुभ साइत मानी त्यस्ता शुभकार्यहरू गरिन्छ ।

स्वयम्भु पुराणको बुद्धवचन अनुसार श्रीपञ्चमीका दिनलाई मञ्जुश्री पञ्चमी पनि भनिन्छ । यस दिन स्वयम्भूस्थित मञ्जुश्रीलाई हिन्दुहरूले सरस्वतीका रूपमा पूजा आराधना गर्ने गर्दछन् । कतिपय बौद्ध साहित्य र स्वयम्भु पराणमा पनि सरस्वतीलाई मञ्जुश्रीको पत्नीको रूपमा पनि वर्णन गरिएको पाइन्छ ।

सरस्वतीका प्रिय वस्तुमध्यमा नौनी, लावा, दुध, सेतो तीलको लड्डु, सेतो उखु, केरा, वेल, नरिवल, घिउ, भुटेको पिठो आदि छन् ।

विद्या ददाति विनं विनयाद्याति पात्रताम् । पात्रत्वाद् धनम् आप्नोति धनाद् धर्म ततः सुखम् । (हितोपदेश प्रस्ताविका श्लोक ६) भनिन्छ, विद्याले विनय (शालीना) दिन्छ, विनयले पात्रता (योग्यतासहितको विश्वासनीयता) दिन्छ । पात्रताको उपयोगले धन आर्जन हुन्छ, धनको सदुपयोग गरेर धर्म प्राप्त गर्न सकिन्छ र धर्मको कारणले सुख प्राप्त हुन्छ ।

हामी वैदिक सनातन धर्मावलम्बीहरूले सरस्वतीको पूजा आराधना उपासना गर्नुका साथसाथै सरस्वतीको तथ्यसत्यलाई बुझ्नु नितान्त आवश्यक छ । जसलाई बुझेर सरस्वतीको मार्गनिर्देशनको अनुसरण गरेर ज्ञान र विद्याभित्रै ध्यान, आनन्द, रचना र सिर्जनाको बाटोमा लाग्नु नितान्त आवश्यक देखिन्छ ।

धर्मका दश लक्षणहरूमध्ये विद्या आठौं हो । विद्या आत्मज्ञान हो कर्म ज्ञानको नाम धी हो र कर्मज्ञानको नाम विद्या हो । म देह हुँ भन्ने । यस्तो बुद्धिको नाम अविद्या हो तथा म देह होइन चिदात्मा हुँ भन्ने बुद्धिको नाम विद्या हो । ज्ञान भक्तिको पुरक र प्रकाश हो । ज्ञानहीन भक्ति अन्धविश्वासको जननी हुन्छे । यो कुरा ध्रुवसत्य हो । ज्ञान विना मुक्ति हुँदैन । निष्काम कर्मद्वारा चित्त शुद्ध भएपछि ज्ञानद्वारा मुक्ति हुन सक्छ ।❖

सन्दर्भ सामग्रीः
१. डा. जनार्दन मिश्र, भारतीय प्रतीक विद्या
२. डा जगदीशचन्द्र रेग्मी, नेपालको धार्मिक इतिहास
३. हरिराम जोशी, प्राचीन नेपाल
४. डा. प्रमोद ढकाल, पूर्वीय दर्शनको पुनर्व्याख्या
५. प्रा. चेतोनाथ आचार्य, हाम्रा धार्मिक चाडपर्व
६. डा. पेशल दाहाल, नेपालको इतिहास र संस्कृति

–बत्तीसपुतली, काठमाडौं

हार्दिक श्रद्धाञ्जली

स्व. सन्तोष आचार्य

यस गौरी मासिक पत्रिकाका शुभचिन्तक, हिन्दू धर्म, संस्कृति र परम्पराको संरक्षण र प्रवर्धनमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्नु भएका धार्मिक अभियन्ता श्री संतोष आचार्यको गत पुस १२ गते भएको असामयिक देहावसानबाट हामी सबै स्तब्ध भएका छौं । दिवंगत आत्मा परमात्मामा लीन भई शाश्वत शान्ति मिलोस् भनी श्री परमेश्वरसँग प्रार्थना गर्दै यस दुःखद् घडीमा शोक सन्तप्त परिवार एवं आत्मियजनमा हार्दिक समवेदना व्यक्त गर्दै शोक सहने शक्ति प्रदान गरून् भनी अराध्यदेव भगवान श्री पशुपतिनाथसँग प्रार्थना गर्दछौं ।

गौरी मासिक पत्रिका, परिवार

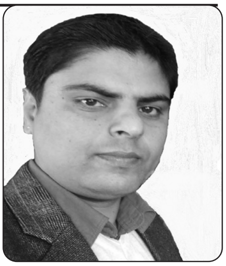

महाकुम्भ

आस्था, परम्परा र सांस्कृतिक एकताको संगम

भागवतश्री न्यौपाने

झन्डै डेढ शताब्दीपछि यो माघ र मध्य फाल्गुण महिनासम्म प्रयागराजमा 'अमृत महाकुम्भ' हुँदैछ। हरेक १२ वर्षमा हुने पूर्ण कुम्भको १२ औं कुम्भ अर्थात् १४४ वर्षपछि यो महाकुम्भ हुन लागेको हो। यस पवित्र त्रिवेणी संगममा गङ्गा, यमुना र अदृश्य सरस्वती नदीको मिलनले आत्मा शुद्धिकरणको प्रतीक बोकेको मानिन्छ। सनातन परम्पराका अनुसार, यो मेलामा डुबुल्की मार्नाले पापबाट मुक्ति पाइने र मोक्षको प्राप्ति हुने विश्वास गरिन्छ। आत्माको शुद्धिकरण र आध्यात्मिक उन्नतिको आकांक्षाले करोडौं मानिसहरूलाई यस महाकुम्भले आकर्षित गरेको छ। दार्शनिक दृष्टिले, यो मेलाले मानव जीवनको क्षणभङ्गुरता र सबै प्राणीहरूको अन्तर्निहित एकतालाई स्मरण गराउँछ। मानिसहरू यहाँ आएर व्यक्तिगत अहंकारलाई त्यागेर अन्तस्करणको एकतामा बाँधिन अभिप्रेरित हुन्छन्। यस मेलाले केवल धर्मको पालन मात्र होइन, मानिसहरूलाई जीवनको गहिरो सत्यतर्फ मार्गनिर्देशन गर्ने दार्शनिक पाठ प्रदान गर्दछ। "हर हर गंगे"को भावधाराले मानिसहरू शारीरिक र आत्मिक शुद्धता प्राप्त गर्ने गहिरो यात्रामा डोऱ्याइरहेको हुन्छ। यस अमृत महाकुम्भलाई हरेक सनातनीले मन, वचन र कर्मको शुद्धिकरणका लागि साक्षीको रूपमा लिएका छन्।

कुम्भको कथा

किंवदन्तीअनुसार समुद्र मथनमा निस्केको अमृत प्राप्त गर्ने युद्धबाट कुम्भको कथा शुरू हुन्छ। भनिन्छ, युगौंअघि अमृतको खोजीमा देवता र दानव मिलेर समुद्र मथन गर्दा अमृत निस्केको थियो। अमृता कलश बोकेर धन्वन्तरी स्वयं प्रकट भएका थिए। यो अमृत प्राप्त गरी पहिला कसले खाने भन्ने विषयमा देवताहरू र असुर हरूबीच भीषण युद्ध भएको थियो। राजा बलिको सेनामा उनका एक सेनापति स्वरभानु पनि थिए, जो समुद्र मथनमा असुरतिर एउटा समूहको नेतृत्व गरिरहेका थिए। उनी पानी, जमिन र आकाशमा तीव्र गतिमा दौडन सक्थे। उनले धन्वन्तरि देवको हातबाट एकैछिनमा अमृत कलश खोसेर आकाशतिर लगे। स्वरभानुलाई साथ दिन अन्य केही असुरहरू पनि आकाशमा उडे। यो देखेर त्यहाँ रहेका इन्द्रका पुत्र जयन्त स्वरभानुको हातबाट अमृतकलश खोस्न तुरुन्तै कागको रूप धारण गरे र उनको पछि दौडिए। जयन्त एक्लै दौडिएको देखेर सूर्य, चन्द्रमा र देवताका गुरू बृहस्पति पनि उनीसँगै आए।

देवता र असुरहरूबीच अमृतकलश कसले पहिला लिने भन्ने विषयमा ठुलो युद्ध भयो। यो ठूलो र विध्वंसकारी लडाईंमा कसैले पनि अमृत पाएनन्। पछि भगवान् विष्णुले यस द्वन्द्वलाई रोक्न र अमृतलाई सुरक्षित राख्न मोहिनीको रूप लिनुभएको थियो। तानातान गर्दा कलशबाट छचल्किएर अमृतका थोपाहरू भारतवर्षका विभिन्न ठाउँमा खसेका थिए। हरिद्वार (उत्तराखण्ड), प्रयागराज (उत्तर प्रदेश), उज्जैन (मध्य प्रदेश) र नासिक (महाराष्ट्र) मा यी थोपाहरू परेका थिए। तानातान गर्दा कलशबाट निस्किएको अमृतको थोपा पहिलो पटक हरिद्वारमा खस्यो। यसरी हरिद्वार पावन तीर्थस्थल बन्यो। गतिमान युद्धमा अमृतका थोपा जब दोस्रो पटक खसे, त्यो गंगा-यमुना र सरस्वतीको संगम स्थल प्रयागमा पऱ्यो। यसरी यो ठाउँ तीर्थराज प्रयाग भयो।

त्यसपछिका अरू लडाईंमा थप दुईपटक अमृतका थोपाहरू छचल्किएर धर्तीमा खसे। तेश्रो थोपा उज्जैनको क्षिप्रा नदीमा खस्यो र चौथो पटक नासिकको गोदावरी नदीमा अमृतका थोपाहरू खसे। यसरी क्षिप्रा र गोदावरी नदीका अतिरिक्त गंगा नदीमा दुई पटक अमृतका थोपाहरू खसे। त्यसैबेलादेखि यी पावन स्थल हरिद्वार, प्रयागराज, उज्जैन र नासिकमा अमृतका थोपाको स्पर्श गर्नका लागि शुभ साइतमा सामूहिक स्नान गर्न थालियो। यसरी स्नान गर्ने मानिसहरूको भीड हुने भएकाले कुम्भ मेला भनिन थालियो। वास्तवमा यो संगम 'कुम्भ-स्नान' हो।

कुम्भको तिथि कसरी निर्धारणा गरिन्छ ?

कुम्भ मेलाको समय निर्धारण गर्न ग्रहहरूको अवस्थाले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ । यसमा सूर्य, चन्द्रमा र वृहस्पति ग्रहको स्थिति महत्त्वपूर्ण हुन्छ ।

मकरे च दिवा नाथे वृषगे च वृहस्पतौ
कुम्भयोग भवेत्तत्र प्रयागे ह्यती दुर्लभः
मेषराशी गते जीवे मकरे चन्द्र भास्करौ
आमावास्या तदा योगः कुम्भख्यस्तीर्थ नायके।

सूर्य र चन्द्रमा मकर राशिमा र वृहस्पति वृष राशिमा हुँदा प्रयागराजमा कुम्भ मेला लाग्छ ।

पद्मीनी नायके मेषे कुम्भ राशी गते गुरोः
गंगाद्वरे भवेद् योगः कुम्भनामा तथोत्तमा।

जब वृहस्पति कुम्भ राशिमा प्रवेश गर्छ, र सूर्य र चन्द्रमा क्रमशः मेष र धनु राशिमा प्रवेश गर्छन् तब हरिद्वारमा कुम्भ मेला लाग्दछ ।

मेष राशी गते सूर्ये सिंह राशौ वृहस्पतौ
उज्जियन्यां भवेत् कुम्भः सदा मुक्ति प्रदायकः।

जब बृहस्पति पनि सिंह राशिमा र सूर्य र चन्द्रमा मेष राशिमा हुन्छ, उज्जैनमा कुम्भ मेला लाग्छ ।

सिंहराशि गते सूर्ये सिंह राशौं वृहस्पतौ
गोदावर्या भवेत् कुम्भो जायते खलु मुक्तिदः।

साथै जब सूर्य सिंह राशिमा हुन्छ र वृहस्पति सिंह वा कर्कट राशिमा हुन्छ, तब नासिकमा कुम्भ मेला लाग्छ ।

कुम्भ १२ वर्षमा मात्र

कुम्भ मेला हरेक १२ वर्षमा आयोजना गरिन्छ । कुम्भ १२ वर्षमा हुनुको आधार ज्योतिषीय गणनाका साथै पौराणिक कथा पनि हो । ज्योतिषीय गणनाअनुसार जब वृहस्पति ग्रह मेष वा सिंह राशिमा प्रवेश गर्छ र सूर्य–चन्द्रमाको स्थितिले विशेष योग सिर्जना गर्छ, तब कुम्भ मेलाको आयोजना गरिन्छ । ग्रहहरूको यो स्थिति हरेक १२ वर्षमा आउँछ भन्ने हिसाब रहेको पाइन्छ । वृहस्पति ग्रह कुम्भ राशिमा प्रवेश गर्ने र सूर्य मेष राशिमा प्रवेश गर्ने ज्योतिषीय संयोग १२ वर्षमा एकपटक मात्र हुन्छ । यसका साथै "गुरू" ग्रह वृहस्पतिले गर्ने ग्रहको परिक्रमा अन्तर्गत यसले सूर्यको वरिपरि एक परिक्रमा पूरा गर्न करिब १२ वर्ष लाग्छ । यसैले, वृहस्पतिको कुम्भ राशिसँग सम्बन्धित संयोग पनि १२ वर्षमा एकपटक मात्र हुने गर्छ । त्यसैले हरेक १२ वर्षमा कुम्भ मेला लाग्ने गर्दछ ।

किंवदन्तीअनुसार पनि १२ वर्षमा कुम्भको आयोजना गर्ने कारण छन् । सागर मन्थनमा देवता र असुरबीच अमृत कलशका लागि युद्ध हुँदा इन्द्रका छोरा जयन्तले स्वरभानुबाट अमृतकलश खोसेर भागेका थिए । त्यसपछि जयन्त १२ दिनमा स्वर्ग पुग्न सके । देवीदेवताको

एक दिन मानिसको एक वर्ष बराबर हुन्छ भन्ने मान्यता छ । त्यसैले हरेक १२ वर्षमा कुम्भ मेला लाग्ने गर्दछ ।

१४४ वर्षपछि महाकुम्भ किन आउँछ ?

विशेष गरी कुम्भ चार प्रकारका हुन्छन् । कुम्भ, अर्धकुम्भ, पूर्णकुम्भ र महाकुम्भ । यसमा हरेक १२ वर्षमा भारतवर्षमा ४ स्थानमध्ये कुनै एक स्थानमा कुम्भको आयोजना गरिन्छ । त्यस्तै अर्धकुम्भ ६-६ वर्षमा हुन्छ । यो हरिद्वार र प्रयागराजमा मात्र हुन्छ । पूर्णकुम्भको कुरा गर्ने हो भने १२ वर्षमा एक पटक हुन्छ । जब १२ पूर्णकुम्भ हुन्छ, यसलाई महाकुम्भ भनिन्छ । यो १४४ वर्षपछि आउँछ । त्यसैले यस पटक प्रयागराजमा हुने कुम्भ मेलाको नाम 'महाकुम्भ या अमृत कुम्भ' राखिएको छ ।

कुम्भ स्नानको महत्त्व

वेदव्यास ऋषिले विभिन्न पुराणमा गङ्गा स्नानको महत्त्वको वर्णन गरेका छन् । भविष्य पुराणमा भनिएको छ कि गङ्गामा स्नान गर्नाले पापनाश हुन्छ । ब्रह्मापुराणमा भनिएको छ कि कुम्भ जस्ता विशेष पर्व र तिथिहरूमा गङ्गामा स्नान गर्नाले अश्वमेध यज्ञ जस्तै फल प्राप्त हुन्छ किनभने व्यक्तिको आफ्नो पापको त्याग हुन्छ । अग्नि पुराणमा कुम्भ स्नानलाई गोदानजत्तिकै पवित्र भनिएको छ । स्कन्दपुराणमा कुम्भको समयमा स्नान गर्नाले मनोकामना पूरा हुने र शुभ फल प्राप्त गर्ने उपायको रूपमा वर्णन गरिएको छ ।

कुर्म पुराणका अनुसार कुम्भमा स्नान गर्नाले पाप नाश हुन्छ । यसका साथै यस पुराणमा यो पनि भनिएको छ कि कुम्भमा स्नान गर्नाले पापनाश हुने मात्र होइन, अब कुनै पाप नगर्ने प्रतिज्ञा पनि गर्नुपर्छ । यस्तो भाकल र संकल्प गर्नाले पुराना पापहरू वास्तवमा नाश हुन्छन् र सद्गुणहरू बढ्छन् ।

स्कन्द पुराणका अनुसार माघ महिनामा गङ्गमा स्नान गर्ने व्यक्तिका पितृ युगौंयुगसम्म स्वर्गमा रहन्छन् ।

माघे मासे गङ्गे स्नानं यः कुरुते नरः
युगकोटिसहस्राणि तिष्ठंति पितृदेवताः ।

त्यस्तै पद्मपुराणमा प्रयाग, पुष्कर र कुरुक्षेत्रमा स्नान गर्ने धर्मात्माले परमधाम प्राप्त गर्ने उल्लेख छ ।

त्रिषु स्थलेषु यः स्नायात् प्रयागे च पुष्करे,
कुरुक्षेत्रे च धर्मात्मा स याति परमं पदम् ।

गरूड पुराणमा उल्लेख भएअनुसार हजारौं अग्निष्टोमा र सयौं वाजपाय बलिहरू पनि कुम्भ स्नानको सोह्रौं भागबराबर हुँदैनन् ।

अग्निष्टोमसहस्राणि वाजपेयशतानि च,
कुंभस्नानस्य कलां नार्हंते षोडशीमपि ।

महाभारत (वनपर्व) मा यो छ कि यज्ञले तीनै लोकलाई शुद्ध पार्छ, तर तीर्थमा स्नान गर्नाले सबै पापहरू नाश हुन्छन् र व्यक्ति पूर्ण रूपमा शुद्ध हुन्छ ।

त्रिपुरं दहते यज्ञः स्नानं तीर्थे तु दहते.
सर्वपापं च तीर्थे स्नात्वा सर्वं भवति शुद्धये ।

ब्रह्मवैवर्त पुराणमा भनिएको छ कि जुन व्यक्तिले माघ महिनामा प्रयागमा स्नान गर्दछ, उसले सबै पापबाट मुक्ति पाउँछ र उसको पितृ पनि प्रसन्न हुन्छन् ।

प्रयागे माघमासे तु स्नात्वा पार्थिवमर्दनः.
सर्वपापैः प्रमुच्येत पितृभिः सह मोदते ।

अग्नि पुराणमा उल्लेख गरिएको छ कि कुम्भमा स्नान गर्नाले व्यक्ति पापबाट मुक्त हुन्छ र ऊ शुभ कर्मतर्फ अग्रसर हुन्छ ।

कुंभे कुंभोद्भवः स्नात्वा प्रायच्छति हि मानवान्
ततः परं न पापानि तिष्ठन्ति शुभकर्मणाम् ।

श्रीमद्भागवत पुराणमा गङ्गमा स्नान गर्नुको महत्त्वको वर्णन गर्दै पवित्र समयमा गङ्गको तीर्थमा स्नान गर्ने व्यक्ति पुण्य प्राप्त गरी वैकुण्ठ धाममा जाने उल्लेख गरिएको छ ।

तत्रापि यः स्नानकृत् पुण्यकाले
गङ्ग जलं तीर्थमथाधिवासम्.
पुण्यं लभेत् कृतकृत्यः स गत्वा
वैकुण्ठलोकं परमं समेति ।

विष्णु पुराणमा यो पनि भनिएको छ कि कुम्भमा स्नान गर्नु अत्यन्त पुण्यदायी हुन्छ, जसका कारण व्यक्ति सबै पापबाट मुक्त हुन्छ र विष्णु लोक प्राप्त गर्दछ ।

अयं कुंभः परं पुण्यं स्नानं येन कृतं शुभम्
सर्वपापक्षयं याति गच्छते विष्णुसन्निधिम् ।

गङ्गा नदीको सम्बन्धमा एउटा अत्यन्त प्रसिद्ध श्लोक छ । जसले स्नानको समयमा, शुद्ध हृदयले, पश्चातापी हृदयले र आफ्नो पापलाई जिम्मेवार ठानेर,

मलाई कुनै जलाशय वा पानीको मुहानको अगाडि याद गर्दछ र त्यस पानीमा स्नान गर्दछ, म आफै त्यो पानीमा आउनेछु ।

नन्दिनी नलिनी सीता मालती च महापगा,
विष्णुपादाब्जसम्भूता ग ङ्गा त्रिपथगामिनी ।
भागीरथी भोगवती जाह्ववी त्रिदशेश्वरी,
द्वादशैतानि नामानि यत्र यत्र जलाशय ।
स्नानोद्यतः स्मरेन्नित्यं तत्र तत्र वसाम्यहम् ।

महाकुम्भको शाही स्नान

यस महाकुम्भको समयमा पहिलो शाही स्नान मकर सङ्क्रान्तिको दिन अर्थात् पौष शुक्ल पुर्णिमाको दिन (पौष २९ गते) सम्पन्न भएको छ । त्यसपछि माघ १६ गते मार्ग कृष्ण औसीका दिन दोस्रो शाही स्नान र माघ २१ गते वसन्त पञ्चमीका दिन तेस्रो शाही स्नान गरिनेछ । यद्यपि माघी पूर्णिमा र महाशिवरात्रिका दिन कुम्भ स्नान पनि गरिने छ, तर यसलाई शाही स्नान भनिँदैन ।

सूर्य, वृहस्पति जस्ता प्रतापी ग्रहको स्थिति हेरेर कुम्भको समयमा केही प्रमुख तिथिहरूमा गरिने स्नानलाई शाही स्नान भनिन्छ । यो नाम सांस्कृतिक रूपमा निकै विशेष मानिन्छ । यस नाउँको बारेमा विद्वान्हरूको फरक मत छ । यस बेला नागा साधुहरूलाई पहिले महाकुम्भमा स्नान गर्न अनुमति दिइन्छ किनभने उनीहरूको धर्मप्रतिको निष्ठा अत्यन्तै गाढा छ । यस समयमा नाग साधुहरू हात्ती, घोडा र रथमा सवार भएर गङ्गामा स्नान गर्छन् । नागाहरूको यो शाही सेनालाई देखेर महाकुम्भको पवित्र स्नानको नाम शाही स्नान राखिएको विश्वास गरिन्छ । यतिमात्र नभै प्राचीनकालमा राजा–महाराज महाकुम्भको समयमा सन्तहरूसँग भव्य शोभायात्राको साथ स्नानको लागि बाहिर जान्थे । त्यसबेलादेखि नै महाकुम्भका केही तिथिमा गरिने स्नानलाई शाही स्नान भन्न थालिएको हो । 'शाही स्नान' को अर्थ त्यस्तो स्नान हो जसले मनको अशुद्धता हटाउँछ, पापहरू पखालिन्छ र व्यक्तिको आध्यात्मिक उत्थानको शुभारम्भ हुन्छ ।

यस महाकुम्भ २०८१ कुनै धार्मिक कार्यक्रम मात्र होइन, यो सार्वजनिक र व्यक्तिगत जीवनमा जरा गाडेका सनातनीहरू एक पटकमा एकै ठाउँमा एकताबद्ध हुने परम्पराको निरन्तरता हो । महाकुम्भ सम्पूर्ण सनातनीहरूका लागि एउटा आध्यात्मिक विरासत हो । महाकुम्भमा स्नान गर्नाले भगवान्‌को कृपा र सान्निध्य प्राप्त हुन्छ । स्नान, जप र दानले मानिसको शारीरिक तथा मानसिक शुद्धिकरण भई आध्यात्मिक र परोपकारमय जीवन बिताउन मद्दत गर्दछ । यस महाकुम्भ धार्मिक प्रगतिको प्रमुख संगम मात्र नभई सांस्कृतिक धरोहर पनि हो । यसले सम्पूर्ण सनातनीहरूमा आफ्नो धर्म र आस्थाप्रति एकताको भाव जागृत गराउँछ । यसमा सहभागी हुने सन्त, महन्त, मण्डलेश्वर, शंकराचार्य, जगद्ग्रुरू, अघोरी, नागा साधुहरू हिन्दु धर्मको गहिराइका प्रतीक हुन् ।

कुम्भमेला हाम्रो पुरानो पुस्ताले नयाँ पुस्तालाई हस्तान्तरण गरेको संस्कृतिको हस्ताक्षर हो, जसले गुरूशिष्य परम्परा र परोपकारको जीवनशैलीलाई सबैभन्दा माथि मान्दछ । यसका साथै यस महाकुम्भले वेदका वसुधैव कुटुम्बकम, संघच्छध्वं संवदध्वं, परोपकाराय सतां विभूतय जस्ता मन्त्रको चरितार्थ गर्दै विभिन्न समुदाय र वर्गमा विभाजित समाजलाई पुनः एकताबद्ध हुन प्रेरित गरेको छ ।❖

–सेतोपुल

ॐ
श्रीमते रामानुजाय नमः
प्रयागराज कुम्भमेला
नेपाली सेवाशिविर (वाडा)
गुगल लोकेसनका लागि स्क्यान गर्नुहोला

श्रीरामानुजनगर, आचार्यवाडा (सेक्टर–१३ को कार्यालयपछाडि, पदम माधवमार्ग र शङ्कराचार्यमार्ग जोडिएको चौराहा) प्रयागराज, उत्तरप्रदेश, भारत

नोट : दारागञ्जबाट १३ वा १५ नम्बरको पुल तरेर ७ कि.मि. जति उत्तर आउनुपर्छ ।

सम्पर्क नं. भारतका लागि : +९१–९५२८४०९८८४, ७८९७५७२७७२, ६३९६२८२३३९, ९०२६९२०९८३ नेपालका लागि : +९७७–९८४१४०५६९७, ९८४४१२७१५६, ९८४१३७७७५८, ९८४५२०७३४४, ९८४५३९१५८८

माघ महिना र मकर स्नानको धार्मिक महत्त्व

-पं बालमुकुन्द देबकोटा

माघे सङ्क्रान्ति; मकर सङ्क्रान्ति, माघी आदि नामले चिनिने नेपालको एक प्रमुख चाड हो । यो माघ महिनाको पहिलो दिन पर्दछ । यस दिन नेपालमा सार्वजनिक विदा दिइन्छ ।

ज्योतिष शास्त्रानुसार सौर्य तिथिको हिसाबले माघे सङ्क्रान्तिदेखि सूर्य धनु राशिबाट मकर राशिमा प्रवेश गरी उत्तरायण हुने हुनाले यसलाई 'मकर सङ्क्रान्ति' पनि भनिएको हो । सामान्यतया सूर्यले सबै राशिलाई प्रभावित गरेता पनि सूर्यको कर्कट राशि (साउने सङ्क्रान्ति) र मकर राशि (माघे सङ्क्रान्ति) प्रवेशलाई धार्मिक दृष्टिले महत्त्वपूर्ण मानिन्छ । यो दिनदेखि सूर्य दक्षिणी गोलार्धबाट उत्तरी गोलार्धतर्फ प्रवेश गर्ने भएकोले दिन लामो र रात छोटो हुँदै जाने विश्वास गरिन्छ ।

ज्योतिषीय दृष्टिकोणमा सूर्यले धनु राशीबाट मकर राशीमा सङ्क्रमण गरेको दिन भएकाले यस दिनको नाम मकर सङ्क्रान्ति रहन गएको हो । सूर्यको उदयबिन्दु दक्षिणतर्फबाट उत्तरतर्फ सर्ने भएकाले यस दिनबाट उत्तरायण सुरू हुन्छ भन्ने मान्यता छ । उत्तरायणको अवधिमा तुलनात्मक रूपमा दिन लामा हुने र तापक्रममा वृद्धि भई गर्मी मौसमको प्रारम्भ हुने गर्दछ । त्यसैले पनि यस दिनको छुट्टै खगोलीय महत्त्व छ ।

माघे सङ्क्रान्तिका दिन विशेष गरी वनतरूल, तरूल, सखरखन्न(सुठुनी), खुँदो, चिउरा, घिउ, चाकु र विभिन्न परिकारहरू तयार पारेर खाने गरिन्छ । माघे सङ्क्रान्ति आउनुभन्दा एक दुई दिन अगाडि सङ्क्रान्तिका लागि भनेर गाउँघरतिर आफ्नो घरमा भएका गल, बाउसो, खन्ती जस्ता खन्ने हतियार बोकेर नजीकको वनतर्फ लाग्ने मानिसहरूको भिड देख्न पाइन्छ । यस दिनमा तिलको होम र दान गर्नाले वा खानाले अथवा प्रयोग गर्नाले त्यो व्यक्ति कहिल्यै असफल हुँदैन भन्ने धार्मिक विश्वास पनि छ । उक्त दिन नदीका दोभानमा गई शुद्ध भई सिधा दान गर्नाले पुण्य प्राप्त भई रोगब्याधिबाट मुक्त भइने जनविश्वास पनि छ ।

धार्मिक दृष्टिले मात्र होइन, वैज्ञानिक तवरबाट पनि माघे सङ्क्रान्तिलाई उत्तिकै महत्त्वपूर्ण मानिएको छ । धार्मिक रूपले यस दिन कोही मानिसले घर, आँगन र आफ्नो शरीर शुद्ध बनाउन सकेन भने सात जन्मसम्म पनि ऊ निर्धन र रोगी हुन्छ भन्ने मान्यता छ, त्यस्तै वैज्ञानिक दृष्टिकोणले हेर्दा पनि यस पर्वमा परम्परा र संस्कार जीवन्त तुल्याउन गरिने सम्पूर्ण

कार्यबाट मानिसको सरसफाइ हुने, मौसमअनुरूपका पोषक चिजबीज खाइने तथा निरोगी भइने हुनाले यो सकारात्मक नै देखिन्छ । माघेसङ्क्रान्तिलाई हाम्रो देशमा थरिथरिका जनजातिले किसिमकिसिमले मनाउने चलन छ ।

मकर सङ्क्रान्ति पर्वमा देवघाट, बराहक्षेत्र, रिडी, पनौती, दोलालघाट, कन्काई तथा भारतको प्रयाग र गङ्गासागर लगायतका नदी र घाटमा स्नान, दान, श्राद्ध आदि गर्नेको ठूलो भिड लाग्छ । भविष्यपुराण, विष्णुवचन तथा धर्मसिन्धु नामक ग्रन्थमा यस दिन स्नान गरी घिउ, चाकु, तिलको लड्डु, सागपात, तरूल, वस्त्र, पानीको भाँडो र मकलसहितको सिधा दान गरेमा विशेष फल प्राप्त हुने र उक्त पदार्थ आफूले पनि खाएमा शरीर पोषिलो हुनुका साथै निरोगी भइने उल्लेख छ । मीठो खाने, राम्रो लगाउने र भलो सुन्ने–भन्ने यस पर्वमा गुरू, पुरोहित र ब्राह्मण आ–आफ्ना यजमानकहाँ गई महिमा सुनाइन्छ । महिमा सुनिसकेपछि गृहस्थीहरू गुरू, पुरोहितलाई टीका लगाई घिउ, चाकु, तरूल, लड्डुसहितको सिदा दान गर्दछन् । शिशिर ऋतुमा पर्ने यो सङ्क्रान्तिमा शरीर शुद्ध गरी घिउ, चाकु र तिल तथा खिचडी खानाले शरीरमा गर्मीको मात्रा बढेर तागत दिने तथा मास हाली पकाइएको तेल शरीरमा घस्दा चिसोबाट मुक्त भई शरीरका छालासम्बन्धी र अन्य रोग नाश हुने विश्वास गरिन्छ ।

माघे मासि महादेव यो दद्यात् घृतकम्बलम् ।
स भुङ्त्त्वा सकलान् भोगान् अन्ते मोक्षं च विन्दति ॥

अर्थात्, मकर सङ्क्रान्तिका दिन घिउ र कम्बल दान गर्नाले मोक्ष प्राप्त हुन्छ । दान गर्नाले सामाजिक सद्भाव कायम रहने विश्वास पनि गर्न सकिन्छ । महाभारतका अनुसार भीष्मले यहि दिन मृत्यु रोजेका थिए भने भगिरथले सोहि दिन गंगालाई पृथ्वीमा अवतरण गराई सागरमा मिलाएका थिए । त्यसैले माघे सङ्क्रान्तिका दिन प्रयाग र गङ्गासागरमा गरिने स्नानलाई महास्नान भनिन्छ ।

माघमासमा इन्द्रिय निग्रह गरेर सूर्योदय अघि विधिपूर्वक स्नान गरी भीष्मले शुद्ध आसनमा बसेर प्राणवायुलाई खिचेर कुण्डलिनी शक्तिलाई जगाएर नाकको अग्र भागमा सबै मन मष्तिष्कलाई केन्द्रिकृत गराएर पिताम्बरधारी चार हात, शंखचक्र गदाधारी, कौस्तुममणिले युक्त मकराकृति कुण्डलधारी, वनमालाले शोभित श्रीविष्णुको श्री विग्रह मूर्तिलाई स्मरण गरेर निराहार तपस्या गरे । एक महिनाको कठोर तपस्याले श्रीविष्णु खुशी भै दर्शन दिएर शंख जलले स्पर्श गरिदिंदा पुरूरवाको शरीर सम्पूर्णमा कान्तिले पूर्ण भयो र यसको प्रभाव स्वर्गसम्म पुग्दा उर्वशीले आएर वरमाला ग्रहण गरिन् । भृगुले यो कुरा विद्याधरलाई भनेपछि माघको विधिपूर्वक स्नान गरेर विद्याधरले पनि दिव्य देह प्राप्त गरे । चन्द्रावती जस्तै कुष्ठरोगमा पुगेकी देवीले शालीनदीमा स्नान गरी आफ्ना हराएका पति प्राप्त गरेको पावन प्रसंग जोडिएको श्रीस्वस्थानीको कथा माहात्म्य प्रारम्भ हुने यस माघ महिनाको स्नान पौषशुक्ल पूर्णिमादेखि माघ शुक्ल पूर्णिमासम्म एक महिना रहन्छ ।

सत्य युग तपस्याको युग हो । त्रेता युग ज्ञानको युग हो । द्वापर युग पूजाको युग हो । हामी अहिले कलियुगमा छौं । कलियुगमा दानको विशेष महत्त्व रहन्छ तर दान गरेरै सद्गति प्राप्त गर्ने सम्भावना पनि हाम्रो देखिन्न, दानको सट्टा स्नान गर्नाले पनि दानकै वराबरीको पुण्य प्राप्त हुने कुरा पुराणमा उल्लेख छ ।

दान केवल कुश पानी समातेर मात्र हुने होइन । विकसित मुलुकहरूले विकासोन्मुख मुलुकका लागि अरबौं डलर खन्याएका छन्, अप्रत्यक्ष तवरले यो पनि दान नै हो । दानको संकुचित बुझाइले यसप्रति नकारात्मक धारणा विकास भएको पाइन्छ । सही अर्थमा दान गर्न नसक्नेहरूका लागि पनि माघ स्नान विशेष महत्त्वको छ ।

माघ स्नानका लागि मूलतः दैनिक स्नान गरिरहेको क्षेत्र भन्दा फरक हुनुपर्ने मान्यता छ । घरबाट केही बाहिर जुनसुकै नदी, कुवा, तलाउ, धारामा स्नान गर्दा पनि उत्तिकै फल प्राप्त हुने कुरा निर्विवाद छ । तर पनि केही विशेष क्षेत्रबारे परिचित हुन उपयुक्त हुन्छ । खासगरी माघ स्नान गर्नुपर्ने तीर्थ हो प्रयाग जहाँ गंगा, यमुना र सरस्वतीको संगम भएको छ । सम्पूर्ण तीर्थको राजा भनिन्छ प्रयाग तीर्थ क्षेत्रलाई । धर्म, अर्थ, काम र मोक्ष चार तत्त्व नै प्राप्त हुने हुँदा यो क्षेत्र विशेष स्मरणीय छ । यसका अतिरिक्त नैमिषारण्य क्षेत्र, कुरूक्षेत्र, हरिद्वार क्षेत्र, उज्जैन, सरयु, यमुना, द्वारका, अमरावती, सम्पूर्ण समुद्रको संगम गंगासागर, काशी, सप्तगोदावरी, कालाञ्जर, जगन्नाथपुरी, बदरीकाश्रम, महालय, ओकार क्षेत्र, पुरूषोत्तम क्षेत्र, नेपाल क्षेत्रको गोकर्ण, पशुपति क्षेत्रको गौरीघाट, साँखुको शालीनदी, पुस्कर क्षेत्र, कावेरी, कृष्णा वेणी, नर्मदा आदि सबै तीर्थ क्षेत्र माघ स्नानका मुख्य क्षेत्रहरू हुन् ।

पटनाको गया क्षेत्र खासगरी पितृ मोक्ष गर्ने क्षेत्र हुन्

र नेपाल क्षेत्रको गोकर्ण उत्तरबाहिनी, त्रिवेणीधाम, कागवेनी, वाराह क्षेत्र, देवघाट क्षेत्र विशेष तीर्थ क्षेत्र हुन् । यी त भए शरीर क्षीण नहुन्जेल अर्थात् देह, इन्द्रियले सकुन्जेल यात्रा गरेर स्नान गर्ने क्षेत्रहरू । तर इन्द्रिय क्षीण भएपछि, खर्च कम हुँदै गएपछि, घर आँगन नै परदेश हुन थालेपछि एक माना चामल र १० रूपैयाँ पैसामा घरका अन्य सदस्यले अभिलेख राख्न थालेपछि के गर्ने ? इन्द्रिय शिथिल नहुँदासम्म परिवार भरणपोषण, आम्दानी, व्यापार, जागीर, खेती कति हो कति, तन, मन, धन केवल परिवार सुखको लागि । तर अब शरीर ढल्न लाग्यो, मस्तीहरू गल्दै आए शरीर अर्काको जस्तो हुन लाग्यो । मुख धुन गाह्रो पर्न लाग्यो । अब उल्लेखित तीर्थ क्षेत्रको भ्रमण र व्यवहारतः दृष्टि पुग्न सम्भव छ ? त्यसैले इन्द्रिय शिथिल नहुँदै सकेजति तीर्थ क्षेत्र पुगेको भए अब ओछ्यानमा बसेर तीर्थ क्षेत्रलाई सम्झदै मानसिक तीर्थ गर्ने हो । सबैभन्दा ठूलो तीर्थ क्षेत्र हो मनको तीर्थ जो यस प्रकार बताइएको छ ।

सत्यं तीर्थ क्षमा तीर्थं तीर्थम् इन्द्रिय निग्रहः
सर्वभूत दया तीर्थ तीर्थमार्जवमेवच ।
दानं तीर्थ दमस्तीर्थ सन्तोषस्तीर्थ एव तु
ज्ञानं तीर्थ धृतिस्तीर्थमहिंसा तीर्थमेवच ।
आत्मतीर्थ ध्यानतीर्थ पुनस्तीर्थं शिवस्मृति,
तीर्थानाम् उत्तमं तीथं विशुद्धिमनसः पुनः ।
न जलाप्लनुदेहस्थ स्नानमित्यभिधीयते,

(पद्मपुराण २३७/१२-१७)

अर्थात् क्षमा गर्नु एउटा तीर्थ हो । इन्द्रिय निग्रह गर्नु अर्को तीर्थ हो । सबै प्राणीमा दयाभाव राख्नु अर्को तीर्थ हो । यथाशक्य दान गर्नु, घमण्ड छोड्नु, सन्तोष लिनु, ब्रह्मचर्यमा रहनु, नियममा रहनु यी पनि तीर्थहरू हुन् । मन्त्रहरूको जप गर्नु जप तीर्थ हो भने प्यारो र मधुर बोल्नु पनि तीर्थ हो । ज्ञान दिनु, आफूले जानेको कुरा सकेसम्म अरूलाई दिनु, अहिंसामा रहनु, ध्यान गर्नु, शिवको स्मरण गर्नु, मनलाई विशुद्ध र पवित्र राख्नु, सपनामा पनि अरूको कुभलो नचाहनु आदि परम पवित्र भावनाले सधैँ प्रेरित रहनु र सदा सकारात्मक भावले जीवनलाई फूलझैँ हल्का राख्नु, कहिले भय, क्रोध, रिस, तनावमा नहरनु नै समस्त तीर्थको सेवा हो । यी सबै मानिसका तीर्थ हुन् जसको लागि टाढा जानु पर्दैन ।

घर नै तीर्थ, शरीर नै तीर्थ, शरीरमा बहने नसा, नाडीहरू, रक्त सञ्चालनहरू नै गंगा क्षेत्र हुन् भन्ने स्मरण गरेर आफू नै ब्रह्माण्डलाई घटाएर आत्म ईश्वर सम्झेर परम मंगलमय पावन सच्चा हृदयको स्मरण गरेर घरमै रहनु पनि एक तीर्थ नै हो । लोभ, चुक्ली गर्ने, दम्भी, पापी, विषयलोलुप, दुराचारी, मलीन व्यक्ति पनि तीर्थ क्षेत्रको स्नानले पवित्र हुन सक्छ, तर मनको मयल धुनको लागि केवल स्नानले सम्भव छैन, बाहिरि शरीरको मल नास निश्चय नै हुन्छ तर भित्री मल नास गर्न प्रभूकै स्मरण आवश्यक छ । आँखाबाट झर्ने आँसुमार्फत् भित्रका मलहरूलाई निकाल्नु पर्छ त्यो केवल एक्लै रहेर प्रभु स्मरण गर्नुमा मात्र सम्भव छ । दिनमा १०/१५ मिनेट नै भए पनि ईश्वरप्रति समर्पण भएर करूणा भावले पुकार्दा यो मलरूपी मयल बाहिर आउन सक्छ । स्नान मात्रले शुद्ध हुने भए जलचर प्राणी जन्मदेखि मृत्युपर्यन्त जलमै रहन्छन् तर उनीहरूलाई मुक्ति मिल्दैन । कारण उनीहरूले मानसिक मल धोएको हुँदैन जुन मनुष्यले मात्र धुन सक्छन् ।

अन्तकरण शुद्ध र पवित्र व्यक्ति जहाँ बसे पनि उसकै निवास क्षेत्रमा पुष्कर, गया, कुरूक्षेत्र, हरिद्वार वदरीकाश्रम रहेको हुन्छ । ईश्वर बस्तछ गहिराइमा, खोजी हिँड्छौ कुन पुर ? आधुनिक कविहरूले यसरी व्याख्या गरेका छन्, कुरो सही पनि हो । मानस तीर्थलाई परम पावनी तीर्थको रूपमा आराधना गर्न सक्नु मानिसको महानता हो, दुवै हात आफ्नो नियन्त्रणमा, दुवै कान, दुवै आँखा, मुख,सम्पूर्ण इन्द्रिय अबयवहरूलाई आफ्नो मनको नियन्त्रणमा, मनलाई बुद्धिको नियन्त्रणमा, बुद्धिलाई ज्ञानको नियन्त्रणमा र ज्ञानलाई परमेश्वर, परमात्मा, अखिलेश्वर, करूणा, करूणाका साक्षात् ईश्वरको नियन्त्रणमा राख्न सके सुन्दर भविष्य निर्माणमा कठिन हुन्न । यस प्रकार तीर्थको महिमालाई बुझेर माघ स्नानको व्रतीले केही उद्यापन, व्रतप्रतिष्ठा पनि गर्नु पर्ने हुन्छ । खासगरी काठ, कपास, कपडा, जुत्ता, वत्ती, अन्न, दान र खास गरी भगवान् माधव नारायणको विशेष पूजा गर्नु पर्ने हुन्छ । मनुष्य जन्म सार्थक पार्नको लागि जीवनभरमा नै भए पनि एकपटक माघको व्रत लिनै पर्ने हुन्छ । जसबाट मानिसका सबै कार्य सिद्धि हुन्छ । पुत्र, पौत्र, मित्र, पत्नी, राज्य, स्वर्ग, मोक्ष सबै माघस्नानले नै प्राप्ति हुन्छ ।❖

-मुलपानी, काठमाडौं

देवघाट (देवप्रयाग) धाम

वेदप्रसाद पन्त

आर्यावर्त भूमिको शीर्षस्थानमा रहेको विश्वकै सर्वोच्च शिखर सगरमाथाको महिमाले मण्डित सम्पूर्ण नेपाल नै तीर्थभूमि हो । गौरीशङ्करको दिव्य क्रीडाभूमिका रूपमा रहेका सबै नदी र डाँडा-काँडा पनि तीर्थकै रूपमा परिभाषित छन् । यहाँका शिलामा पनि देवत्व झल्किरहेको पाइन्छ । प्रत्येक देवालय र घर-घरबाट बिहान शङ्ख र घण्टको पवित्र ध्वनि गुञ्जिएको सुनिन्छ । यिनै विशेषता भएको पावन तीर्थ हो देवघाट । यसको पुरानो नाम देवाट हो । यसलाई शास्त्रमा हरिहरक्षेत्र भनिएको छ–

यदानन्दी शूलपाणीर्गोधनेन पुरस्कृतः ।
स्थितवान् तद्दिनाद्देव क्षेत्रं हरिहरात्कम् ॥
देवानामटनाच्चैव देवाट इतिसञ्ज्ञितम् । (वराहपुराण ४४/१४५)

अर्थात् जुनदिनबाट हातमा त्रिशूलधारण गरेका 'नन्दी' गोधन अगाडि लगाएर यस क्षेत्रमा बस्न थाले, त्यसै दिनबाट यो क्षेत्र हरिहरात्मक भयो । हरिहरात्मक भएपछि नारायणी र भागीरथीको सङ्गमभूमि हरिहर क्षेत्र भनिन्छ भने त्यो भन्दा पहिले कृष्णागण्डकी र त्रिशूलीको संगमभूमिलाई पनि हरिहर क्षेत्र भनिन्थ्यो । काशीराम सूरिद्वारा रचित गण्डकी महात्म्यमा पनि हरि र हरको नित्य सान्निध्य रहने हुनाले यस क्षेत्रलाई हरिहर क्षेत्र भनिएको हो भन्ने उल्लेख छ । दृश्य र अदृश्यरूपमा अनेकौं पुण्यसलिला नदीहरूको यहाँ समागम हुने भएकाले यसलाई तीर्थकदम्ब वा सर्वतीर्थकदम्ब मानिएको छ –

एवं नदी समुद्भेदः सर्वतीर्थकदम्बकम् ।
ममक्षेत्रे समाख्यातं पुण्यं परमपावनम् ॥ (व.पु. १४५/८५)

यस स्थानलाई सिद्धाश्रम पनि भनिन्छ भन्ने कुरा वराहपुराणले उल्लेख गरेको छ–

यच्च सिद्धाश्रम इति विख्यातः पुण्यबर्द्धनः । (व.पु. १४५/८६)

जसरी स्वच्छनीरा गंगा, कृष्णसलिला यमुना र स्वेतजला सरस्वतीको संगमस्थललाई प्रयाग भनिन्छ, त्यसरी नै स्वच्छनीरा त्रिशूली, कृष्णसलिला कृष्णागण्डकी र श्वेतजला शुक्लागण्डकीको संगमभूमिलाई आदिप्रयाग भनिन्छ । गण्डकी महात्म्यमा ठाउँ ठाउँमा देवघाटलाई आदिप्रयाग वा प्रयाग भनिएको छ । यसलाई देवघट्टको निष्पन्न शब्द पनि मान्न सकिन्छ । देवताहरू अवतरित भएर स्नान र विचरण गर्ने स्थान भएकोले देवाटबाट देवघाट भएको स्पष्ट छ । प्राचीन कालमा तीर्थका नाममा धाम जोड्ने चलन भएकोले यसलाई देवघाटधाम पनि भनिन्छ । हिमवत् खण्डमा सर्वप्रथम यस क्षेत्रका लागि देवघट्ट शब्द प्रयोग भएको थियो । पर्यायका रूपमा यस महापुण्य भूमिको अनेक नामले गर्दा यहाँको ऐतिहासिक गरिमालाई बढाएका छन् ।

समाधानं हि तीर्थानां भवतीत्थं धरे ! ध्रुवम् ।
देवघट्टमिति क्षेत्रं प्रसिद्धञ्च धरे ! तथा ॥
नेपालशङ्करक्षेत्रं समस्तसुरवल्लभम् ।
ततस्तीर्थविशेषाणि समायान्तिमहान्ति च ॥
(स्कन्द पु.क.अ.७/१७,१८)

अर्थात् श्रीवराहभगवान् भन्नुहुन्छ– हे पृथ्वी ! यहाँ देवताहरू भेलाहुने गरेकोले नै यो क्षेत्र देवघाट नामले प्रसिद्ध छ । नेपाल शङ्कर क्षेत्र हो र सबै देवताहरूका लागि पनि प्रियतीर्थक्षेत्र भएकोले नै ठूला तीर्थका विशेषणहरू यहाँ आउँछन् ।

आयातिशूलगंगेति देवानामपिदुर्लभा ।
पारकोटं महाक्षेत्रं देवानामपिदुर्लभभ् ॥
तत्रजातमहातीर्थैर्मिलिता शुक्लगण्डकी ।
शुक्ला च शूलगंगाच सम्भूय परमादरम् ॥
(स्कन्द पु.क.अ.७/२०, २१)

अर्थात् पारकोट नाम गरेको यो ठूलो क्षेत्र देवताहरूका लागि गोप्य आश्रम हो । त्यहाँ उत्पन्न भएका ठूला तीर्थहरूसँग सेतीगण्डकी मिलेकी छन् । सेतीगण्डकी र त्रिशूली गण्डकी मिलेपछि यस देवघाटधाममा शालग्राम गर्भा तथा मोक्षप्रदा कृष्णागण्डकीसँग समागम हुन आउँछन् ।

सदानीरा हिमगंगाका कलकल ध्वनिले सधै संगीतको आनन्द प्रदान गर्ने देवघाट प्रकृतिको क्रीडा भूमि हो । नेपालका यी दुई ठूला गण्डकी र कोशी आ-आफ्नै तीर्थ विशेषताले प्रख्यात छन् । विभिन्न पुराणमा यस क्षेत्रको वर्णन भएता पनि खासगरी वराहमहापुराण, पद्ममहापुराण र श्रीमद्भागवत्महापुराणले मन फुकाएर वर्णन गरेका छन् ।

वराहपुराणमा वराहक्षेत्रदेखि देवघाटक्षेत्रसम्मका तीर्थहरूको वर्णन पाइन्छ । यस पुराणले कृष्णागण्डकीका विशेष तीर्थहरूको चर्चा गरेको छ । कृष्णागण्डकी र शुक्लागण्डकीको संगमभूमि नेपालमै पर्छ भनेर स्पष्ट गरेको छ । देवघाट तीर्थका विषयमा व.पु. १४५ अध्यायमा उल्लिखित पद्यहरू यसप्रकार छन्-

अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामिक्षेत्रं गुह्यं परं मम ।
सभेदो देवनद्योस्तु समस्तसुखवल्लभः ॥
दिवोऽवतीर्य तिष्ठन्ति देवायत्र सहप्रियाः ।
गन्धर्वाप्सरसश्चैव नागकन्याः सहोरगैः ॥
देवर्षयश्चमुनयः समस्तसुरनायकाः ।
सिद्धाश्च किन्नराश्चैव स्वर्गादवतरन्ति हि ॥
नेपाले यच्छिवस्थानं समस्तसुखवल्लभम् ।
तेभ्यस्तेभ्यश्च स्थानेभ्यस्तीर्थेभ्यश्चविशेषतः ॥
महादेवजटाजुटान्नीलकण्ठाच्छिवालयः ।
श्वेतगंगेति या प्रोक्तातया सम्भूय सादरम् ॥
नानानद्यः समायाता दृश्यादृश्यतया स्थिताः ।
गण्डक्या कृष्णया चैव या कृष्णस्य तनूद्भवा ॥
तया सम्भेदमापन्ना या सा शिवतनूद्भवा ।
त्रिशूलगंगेत्याख्याता साऽपितत्रमहानदी ॥
एवं नदी समुद्भेदं सर्वतीर्थकदम्बकम् ।
ममक्षेत्रे समाख्यातं पुण्यं परम पावनम् ॥
वसुधे त्वं विजानीहिदेवानामपिदुर्लभम् ।
यच्च सिद्धाश्रम इति विख्यातः पुण्यवर्द्धनः ॥ (व.पु.१४५/७९-८७)

वराह र भूमिको संवादका रूपमा रहेका उद्धृत पद्यावलीबाट यस प्रकारको अर्थ निष्किन्छ- भगवान् बराह पृथ्वीलाई सम्बोधन गर्दै भन्नुहुन्छ- हे वसुन्धरे ! यस शालग्राम क्षेत्रमा एउटा अर्को मेरो अत्यन्त गुह्य स्थान छ । त्यो मैले तिमीलाई बताउँछु । दुईवटा देवनदीहरू कृष्णा र श्वेताको संगमभूमि अत्यन्त प्रिय छ । यहाँ स्वर्गका देव, गन्धर्व, सिद्ध, किन्नर, मुनि आदि यही बस्ने गरी आउँछन् । यो कृष्णा सहित नौ नदीको पवित्र संगमस्थल हो । यसैले यस तीर्थलाई सर्वतीर्थ-कदम्बक भनिएको हो । यो स्थान सिद्धाश्रम वा वैष्णवतीर्थ नामले पनि चिनिन्छ ।

यस्तै पद्मपुराणले शिवपार्वतीको सम्वादको रूपमा यस तीर्थको सर्वोच्चता, शालिग्राम उत्पत्ति र त्यस्को महत्त्वको विषयमा विस्तृत वर्णन गर्दै समग्र शालग्राम क्षेत्रको वर्णन गरेको छ । यस्तै श्रीमद्भागवत् महापुराणमा जडभरत, पुलस्त्य, पुलह र अन्य पचासौं ऋषि महर्षिले शालग्राम पूजा र कृष्णाको जल सेवनले मोक्ष प्राप्त गरेको कुरा सुन्दर तरिकाले उल्लेख गरेका छन् । यसैगरी, गण्डकी महात्म्यले काली र शालग्रामको वैशिष्ट्यलाई उजिल्याउने काम गरेको छ । यसैगरी, स्कन्दपुराण हिमवत्खण्डले देवघाटतीर्थमा स्नानादिकर्म गर्नाले सवार्थसिद्धि सहित कुरूप मानिस पनि रूपवान् हुनसक्छ भन्दै यस सम्बन्धमा एउटा कथा प्रस्तुत गरेको छ ।

रूपकेतु राजाका दुईवटी श्रीमती कामप्रभा र पद्मिनी थिए । कामप्रभा कुरूप र पद्मिनी रूपवान् थिइन् । यसैले जेठी रानीलाई अपहेलित भएर जिउन परेको थियो । राजासँग उनको सम्पर्क र सम्बन्ध नै हुँदैन थियो । उनी एक दिन माइत जान हिडिन् । सूर्य मकर राशिमा प्रवेश गरेको समय थियो । बाटोमा जाँदा देवघाट तीर्थ जान लागेका मानिसहरूसँग भेट भयो । ती तीर्थयात्रीले सोधपुछ गर्दा रानी भनेर चिने । तर रानीका कोही साथी देखेनन्, न राम्रो पोशाक नै देखे । रानीलाई चिन्ताले दुब्ली पातली पनि देखे । यस्तो अवस्था देखेर उनीहरूलाई दया लागेछ र रानीलाई पनि सँगै देवघाट स्नान गर्न जाने सल्लाह दिई लिएर गएछन् । उहाँ गएपछि रानीले तीर्थस्नान र दान पनि गरिन् र भगवान्सँग आफू रूपवती बन्न सकूँ भन्ने वरदान मागेर माइततिर लागिछन् । देवघाट स्नान गरेको पुण्यले छ महिनामा कामप्रभा उर्वशी अप्सरा जस्ती अत्यन्त सुन्दरी भइन् । यो अनौठो कुराको यत्रतत्र प्रचार हुँदै गएर रूपकेतु राजाले पनि उनको रूप थाहा पाई मोहित भएर लिन पठाई रानीलाई ससम्मान दरवार भित्र्याए । अन्तमा कामप्रभाको देवघाट स्नानको पुण्यले गर्दा राजा-रानी दुवै मुक्त भएका थिए भन्ने उल्लेख छ ।

यही कथासँग सम्बन्धित पद्यश्लोकहरू यहाँ उल्लेख गरिएको छ–

सर्वासां संगमे धीर देवघट्ट इति श्रुते ।
सर्वतीर्थमये पूते स्नानात् कोटिगुणं फलम् ॥
सर्वतीर्थमयानद्यः सर्वदेवमयो हरः ।
तासां सुसंगमे नित्यममरैःस्नायते समम् ॥
देवदेवः स्वयं तत्र तिष्ठति प्रमथैः सह ।
देवतीर्थमितिप्रोक्तं तस्मात्सर्वफलप्रदम् ॥
पृथिव्यां यानितीर्थानि सन्तिफलप्रदानि च ।
कोटिकोटिगुणं तेभ्यःफलं स्नानेन लभ्यते ॥ (हि.ख.४४/१०३–१०६)

कामप्रभाको कथासँग सम्बद्ध भएर आएको देवघाटधामको महत्त्व हिमवत् खण्डको ४४ औं अध्यायमा विस्तारपूर्वक वर्णन गरिएको छ । हिमवतत् खण्डकै गण्डकी महात्म्यका अनुसार स्वर्ग, मर्त्य र पातालमा रहेका तथा भारतवर्ष (भारतवर्ष भन्नाले नेपालका छिमेकी मुलुक सहित एसियाका आजका १२ वटा देशलाई भनिन्थ्यो) र नेपाल भूमिमा जन्मेर नेपालमै राज्य गर्ने राजा भरत थिए । संसार भरमा रहेका सबै तीर्थहरू विशेष पर्वका अवसरमा यसै देवघाट धाममा नै आउँछन् । त्यसैले पृथ्वीका सम्पूर्ण तीर्थमा स्नान गर्नाले जुन फल मिल्छ त्यो फल देवघाट (देवतीर्थ)मा स्नान गर्नाले प्राप्त हुन्छ । स्वयं महादेव र विष्णु पनि आफ्ना गण सहित यहाँ निवास गर्ने हुनाले यसलाई हरिहर तीर्थ भनेर पनि जानिन्छ । नैमिषारण्य निवासी ८८ हजार ऋषि-मुनिहरूको बीचमा पृथ्वीमा कुन तीर्थक्षेत्र श्रेष्ठ छ भन्ने विषयमा छलफल हुँदा भूमण्डलमा पौराणिक कथनअनुसार जम्बूद्वीप श्रेष्ठ छ । जम्बूद्वीपमा पनि आर्यावर्तक्षेत्र श्रेष्ठ छ । त्यस्मा पनि पारकोट क्षेत्र उत्तम मानिन्छ र त्यसभित्र पनि सप्तगण्डकी संगम क्षेत्र श्रेष्ठ छ भनी निष्कर्ष निकालेका छन् ।

यस्तै देवघाटको महात्म्यसँग सम्बद्ध ग्रन्थहरूका सन्दर्भमा मूलतः वराहपुराणलाई उपजीव्य बनाएर पौराणिक शैलीमा लिखित गण्डकी महात्म्य पनि विशेष उल्लेखनीय छ । देवघाट क्षेत्रको वारेमा वराहपुराण, स्कन्दपुराण बाहेक पनि अरू सम्पूर्ण पुराणहरू र अन्य धार्मिक ग्रन्थहरूमा पनि यसको वर्णन पाइन्छ । किनकि यो कृष्णा र त्रिशूलीको संगम स्थल हो । यहाँ हरि र हरबाट उत्पत्ति भएका नदीको मिलनविन्दु भएकोले यो हरिहर क्षेत्र नै हो । अझ भन्नुपर्दा त्रिशूली र कृष्णानदीका बीचको सम्पूर्ण भूक्षेत्र नै हरिहर एवम् सांस्कृतिक पुण्यभूमि हो । यहाँ साना ठूला अनेकौं नदी संगम भएकोले यसलाई तीर्थ कदम्ब वा सर्वतीर्थ कदम्ब पनि भनिन्छ । यसलाई बराहपुराणले सिद्धाश्रम भनेको छ । यो वास्तवमा कृष्णसलिला यमुना वा नर्मदा र श्वेतजला सरस्वतीको संगमभूमि भएकोले यसलाई आदिप्रयाग भनिनुको साथै देवताहरूद्वारा स्नान गरिने भएकोले देवघाट पनि भनिन्छ ।

यस धामको महत्त्वदर्शाउँदै भगवान् भन्नुहुन्छ –

त्रैलोक्ये यानितीर्थानीयानितीर्थानि भारते ।
आत्मनः शुद्धिमिच्छन्ति सदा गच्छन्ति पर्वसु ॥
(स्कन्द पु.क,अ.७/१६)

अर्थात् तीनै लोक र भारतवर्षमा पनि जति तीर्थ छन् । यस कलियुगमा ती तीर्थहरूले आफ्नो शुद्धि चाहन्छन्, त्यसैले सबै पर्वहरूमा ती तीर्थहरू यही कृष्णा र शुक्ला गण्डकी संगम भएको पवित्र क्षेत्र देवघाटधाममा जम्मा हुन्छन् । यो प्राकृतिक छटाले भरिपूर्ण पावनभूमिमा पवित्र नदीहरूको संगमले सुनमाथि सुगन्ध थपे जस्तो अनुपम सुन्दरता छाएको छ । यहाँ जाने हरेक भक्तले स्वर्गीय आनन्दको अनुभूति गर्न थाल्छन् भने यहाँ स्नान, दान र यज्ञ आदि गरेपछि सम्पूर्ण पापबाट मुक्तभएको अनुभूति गर्दछन् । नेपालका ठूला नदी गण्डकी र कोशी दुवैलाई तीर्थनदीको रूपमा पुराणहरूले यत्रतत्र वर्णन गरेका छन् । यस देवप्रयागमा आई सप्तगण्डकीसँग समागम हुने कृष्णाको महात्म्य उल्लेख गरेर यसको सर्वोत्कृष्ट पवित्रतालाई उजागर गरिएको छ ।

गण्डकीक्षेत्र देवताहरूको सञ्चरण क्षेत्र हो । यहाँ स्वर्गका देव, गन्धर्व, किन्नर, अप्सराहरू, सन्त, महन्त, मुनि, महर्षिहरू र संन्यासीहरू आएर तीर्थाटन गरी ज्ञानार्जन गर्ने र रमाउने गरेको कुरा हिजोको इतिहाससँगै आज पनि प्रत्यक्ष देख्न सकिन्छ । बराहपुराणले शिव र विष्णुमा अभेदत्त्व प्रकट गरेको छ । यसको प्रत्यक्ष प्रमाण विष्णुमयी नदी कृष्णा र शिवमयी त्रिशूली नदी देवप्रयागदेखि एकाकार भई प्रवाहित हुनु पनि हो । कृष्णा र शिवाको संगममा स्नान गर्नाले ब्रह्महत्यादि पाप पनि समाप्त हुन्छन् भन्ने विश्वास गरिन्छ । हाल यस देवप्रयागको व्यवस्थापनको

लागि सरकारद्वारा समिति निर्माण गरेर सुचारू गर्ने प्रयास भैरहेको पनि छ ।

पद्ममहापुराणले शालग्राम चक्रशिलाको जलले स्नान, पूजा र पान गर्नाले मानिसले धर्म, अर्थ, काम र मोक्ष सबै प्राप्त गर्नसक्छ भनेको छ । श्रीमद्भागवत्महापुराणले पनि राजा भरतको जन्म र मुक्ति, पुलस्त्य र पुलह आदि महर्षिहरूले तपस्या गरी सिद्धि प्राप्त गरेका उदाहरण प्रस्तुत गर्दै विश्वको सर्वोत्तम पवित्र नदी भनेर वर्णन गरेका छन् । यसैगरी गण्डकी महात्म्यले यसको वैशिष्ट्यलाई निकै उजिल्याएको छ । यहाँ गणेशले लीला गरेका थिए र भगवान् रामले पनि देवप्रयागमै अश्वमेध यज्ञ सम्पन्न गरेका थिए ।

यहाँ संस्कृत वाङ्मयको संरक्षण गर्दै सञ्चालन गरिएका गुरूकुलहरू पनि छन् । विहानै मन्दिर र गुरूकुलहरूमा उच्चस्वरले उच्चारण गरिने वेदध्वनिले यस क्षेत्रलाई पवित्र एवम् स्वास्थ्यप्रद बनाइरहेको छ । यहाँ मकर सङ्क्रान्ति, एकादशी, साउन महिनाका सोमवार बालाचतुर्दशी र नेपालमा मनाइने वर्षभरिका सबै धार्मिक पर्वहरूमा भक्तजनहरू आएर स्नान, जलार्पण, यज्ञ, दान आदि धार्मिक कर्महरू गर्ने गर्छन् । आजभोलि यातायातको सुविधा भएका कारण धार्मिक कर्म, प्राकृतिक दृश्यावलोकन र जलक्रीडा गर्ने उद्देश्य भएका नेपाल र अन्य देशसमेतका पर्यटकको आवागमनले यस क्षेत्रको महत्त्व अरू वृद्धि हुँदैआएको छ । खासगरी ५००० वर्ष कलि बितेपछि संसारका सबै तीर्थहरूको महत्त्व नरहने भन्ने श्रीमद्देवीभागवत् र वराहपुराणको कथनले पनि संसारका वैदिक सनातनधर्मीहरू यही गण्डकी-प्रस्रवण क्षेत्रमा आउने गरेकोले तीर्थयात्रीहरूको चाप निकै बढ्न गएको छ । यो स्थान पाल्पाली राजा मणिमुकुन्द सेनको तपस्थली पनि हो र उनले स्थापना गरेको चक्रेश्वर महादेवमन्दिर पनि यहाँको दर्शनीय मन्दिर हो । यहीं मुकुन्देश्वर महादेवमन्दिर पनि छ ।

यो स्थान पुण्यसलिला गण्डकीहरूको संगममात्र नभएर तनहू, पाल्पा, चितवन र नवलपुर चार जिल्लाको संगम स्थल पनि हो । यो देवप्रयाग पुण्यक्षेत्र परिसरका तीनवटै जिल्लामा बनेका विभिन्न प्रकारका मठ मन्दिर, यज्ञमण्डप, आश्रम र गुफाहरूका कारण साधु, सन्त महन्त र भक्तजनहरूसँगै गृहस्थहरूका लागि पनि तीर्थयात्रा, तीर्थस्नान, तपस्या, यज्ञ र दानसँगै बसोवासको लागि पनि अद्वितीय स्थान हो । गैडाकोट क्षेत्रमा मणिमुकुन्दले स्थापना गरेको मौलाकालिका मन्दिर पनि यस क्षेत्रको दर्शनीय मन्दिर हो । यहाँ प्रति दिन पुराण वाचन, श्रवण र धार्मिक प्रवचन पनि सुन्न पाइने र शान्तिपूर्ण जीवनयापन गर्दै ज्ञान प्राप्त गर्न पनि सकिने भएकोले सबै यात्रु एवम् तीर्थबासीहरू प्रसन्न हुन्छन् ।

यो भूमि चितवन माडी अयोध्यापुरीमा अवतरित भएका भगवान् रामसँगै सीता, बशिष्ठ र भरद्वाज आदि महर्षिहरूको पनि तपोभूमि हो । यो क्षेत्र सांस्कृतिक र धार्मिक कृत्यहरूको संरक्षित क्षेत्रसँगै संस्कृत विद्या पठन पाठनको केन्द्र बन्नलागेको छ । यस्तै पर्यटकीय हिसावले यहाँ अन्य विकास गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ । नेपाल सरकारले देवघाट विकास समिति गठन गरेर आफ्नो दायित्व पूरा भएको सम्झेको छ तर पौराणिक महत्त्वअनुसार काम हुन सकेको देखिदैन । एकातर्फ यसको धार्मिक महत्त्व सबै वैदिक सनातन धर्माबलम्बीहरूका बीचमा प्रचार प्रसार गर्नुपर्ने देखिन्छ भने अर्कोतर्फ यसको भौतिक विकास पनि समुचित रूपमा गर्नुपर्ने छ ।

यो स्थान अति पवित्र मानिने हुँदा यहाँ आएर मानिसको अन्तिम संस्कार गरेमा मृतात्माले स्वर्गति प्राप्त गर्छ भन्ने पूर्ण विश्वास रहिआएको छ । त्यसैले दाहसंस्कारको लागि त्रिशूली नदीको किनारमा निश्चित स्थान निर्धारित गरिएको छ । त्यस स्थानमा धेरै टाढा-टाढाबाट समेत लाशहरू ल्याएर जलाउने काम गरिन्छ ।

यहाँको प्राकृतिक बनावट हेर्दा यस धार्मिक क्षेत्रलाई अध्यात्म विद्याको केन्द्रका रूपमा अघि बढाउन सकिने प्रवल संभावना पनि छ । प्राकृतिक रमणीयताले युक्त यस क्षेत्र वरिपरिका पहाडलाई आकर्षण केन्द्रका रूपमा विकास गरी देवघाटदेखि मौलाकालिकासम्म केवलकार निर्माण गर्ने र जलबिहारको पनि समुचित व्यवस्था गरेर देबघाटलाई उच्च कोटिको तीर्थस्थलसँगै पर्यटकीय हिसावले पनि महत्त्वपूर्ण स्थानको रूपमा स्थापित गर्न सकिन्छ । यसको समग्र विकासले राष्ट्रकै गौरव बढाउन सक्छ ।❖

चन्द्रगिरि न.पा ७ वाणस्थली

मगरहरू किराँतीकुलका क्षेत्रीयहरू हुन्

शम्सेरबहादुर आले मगर

इतिहास लिखित प्रमाण र जनश्रुतिका आधारमा तयार गरिन्छ । तर कतिपय इतिहासलाई बङ्ग्याएर लेखिएका कारण पछिल्लो पुस्ताले तिनै नक्कली जनश्रुति र लिखित प्रमाण मानिएका यथार्थहीन कुरालाई बाध्यतावस सत्य मान्नु पर्दछ । त्यस्ता मनगढन्ते अनुमानले वास्तविक इतिहासलाई अँध्यारो कुनामा पुऱ्याएका अनगिन्ती उदाहरणहरू पाइन्छन् ।

पाश्चात्य संस्कृतिको अन्धाधुन्ध अनुकरण गर्ने केही नेपाली बुद्धिजीवी भनिएकाहरूका कारण नेपालमा बसोबास गरिरहेका मगर जातिको इतिहासलाई पनि त्यसरी नै निर्जन र अँध्यारो गर्तमा धकेल्ने काम भइरहेको छ । झुटो इतिहासको वकालत गर्दा पाइने मान सम्मान र आर्थिक प्रलोभनमा शुद्ध र वास्तविक किराँत कुलीन मगर जातिलाई मङ्गोलियन जाति भनेर मगर जातिको जातीय अस्मितामाथि खेलवाड मात्र गरिएको छैन, विश्वासघात समेत गरिएको छ ।

नेपालभूमि किराँत कुलका सुम्निमा र पारूहाङको भूमि भएको कुरामा दुईमत छैन । यसैले किराँत कुलअन्तर्गत गुरूङ, राई, लिम्बु, याक्खा, मगर, तामाङ र थकाली आदि जातिका पुर्खा सुम्निमा र पारूहाङ हुन् भन्ने यथार्थलाई प्रमाणित गरिरहनु पर्दैन । वास्तविक सत्य यही हो । प्रसिद्ध महाकाव्य महाभारतको किराँत पर्व अन्तर्गत २८ औं श्लोकदेखि ६७ औँ श्लोकसम्म किराँतेश्वर महादेव र पार्वतीको विशेष चर्चा गरिएको पाइन्छ । भगवान्ले वामन अवतार लिएको समयताका पृथ्वी, स्वर्ग र पाताल तिनै लोकमा शासन सम्हाल्ने बलीराजा मगर राजा भएको पुष्टि हुने आधारहरू यत्रतत्र पाइन्छन् । यिनै बलिराजाको नामबाट गुल्मी जिल्लाको एउटा गाउँको नाम बलीथुम रहनगएको देखिन्छ । बलीथुममा रहेको कोट घरका पुजारी आज पर्यन्त मगरहरू नै रहने परिपाटी कायम छ । यिनै बली राजाका पालादेखि नेपालमा देउसी भैलो खेल्ने प्रथाको सुरूवात भएको यथार्थ कुनै पनि नेपालीले भुल्नु हुँदैन ।

लगभग द्वापर युगको अन्त्यतिर वा महाभारतकालिन समयमा किराँत राजा दाङ्गीशरण मगरले पाण्डवहरूको पक्षबाट युद्ध लडेको प्रसङ्ग आउँछ । नेपाल भूमिअन्तर्गत दाङ्ग राज्यका राजा दाङ्गीशरण मगरका उत्तराधिकारी मारूत मगरले युधिष्ठिरको राज्यकालमा महाभारत युद्धबाट थिलथिलो भएको राज्यलाई परेको आर्थिक सङ्कटको सामना गर्न केही आर्थिक सहयोग गरेको कुरा महाभारतमा उल्लेख गरिएको पाइन्छ । (हितान मगर र जय बहादुर, प्राचीन नेपालको इतिहामा मगर शासकहरू)

नेपालका किराँती जातिहरू गुरूङ, राई, लिम्बु, याख्या, दनुवार, मगर, तामाङ एवम् थकालीहरू मङ्गोलियाबाट आएको भए मगरहरूको वैदिकवाङ्मय अन्तर्गतका प्रमुख ग्रन्थ वेद, उपनिषद्, महाभारत, गीता आदि मङ्गोलियामा त्यो पनि मङ्गोलियन भाषामा लेखिएको हुन्थ्यो । यी प्रसिद्ध ग्रन्थ मङ्गोलियन भाषामा लेखिएको प्रमाण त के कुरा, सामान्य घुइरो पनि सुन्नमा आएको छैन । सारा आदिम ग्रन्थहरू संस्कृत भाषामा लेखिएकोले किराँतहरू नेपालका आदिवासी भएको पुष्टि हुन्छ । आदिम कालमा संस्कृत भाषाको उद्गम स्थल नेपाल र यहाँको हिमालय पर्वत आसपास भएको तथ्यलाई नकार्न सकिँदैन ।

यसर्थ मगर जातिलगायतका किराँतहरू नेपालकै आदिवासी आर्य हुन् भन्ने बलियो प्रमाणका रूपमा यसलाई लिन सकिन्छ । पाश्चात्य देशको नुन पेटमा पार्नेहरूले

लेख्ने र भन्ने गरेजस्तै मगर लगायत सम्पूर्ण किराँत जातिहरू मङ्गोलियन जाति नभइ नेपालका आदिवासी आर्य हुन् भनेर ठोकुवा गर्न सकिन्छ ।

यसरी पाश्चात्य मुलुकले नेपालका बासिन्दालाई फाटो ल्याउने उद्देश्यले हास्यास्पद रूपमा भिन्न आँखा, चेप्टा नाक, बाटुलो अनुहार, मोडिएको शरीर, गोरो वा गहुँगोरो छालाको रङ, होचो कदलाई मुख्य लक्षण मानेर मङ्गोलियन भन्ने अनुमान गरेको पाइन्छ । यसले मात्र मगर तथा सम्पूर्ण किराँत जातिलाई आर्य जाति नभएर मङ्गोल हुन् भन्ने आधार प्रमाणित हुँदैन । यिनै शारीरिक बनावटको आधारमा सबैलाई मङ्गोलियन मान्ने हो भने विशाल जनसंख्याको हिस्सा ओगटेको चिनियाँहरूलाई पनि मङ्गोलियन मानिनु पर्ने हुन्छ । चिनियाँ र मङ्गोलियन बीच धेरै कुरामा समानता पाइन्छ । तर उनीहरू मङ्गोलियन नभइ चिनियाँ आदिबासी भएको कुरा पुष्टि भइसकेको छ ।

यस्तो अनुहार र कदकाठी भएका मान्छेहरू संसारमा प्रसस्त पाइन्छन् । त्यसैले यस्तै रूपरङ्ग भएका संसारका सबै मान्छे मङ्गोलियनहुन सक्दैनन् । यस प्रकारको शारीरिक बनावट भएका सम्पूर्ण मानवहरू मङ्गोलियन भएको प्रमाणित गर्न कसैले पनि सकेको छैन ।

यदि आर्यवंशीय किराँतहरू मङ्गोलियाबाट नेपाल प्रवेश गरेको भए कहिले र कुन सम्वतमा नेपाल आए ?, कुन तिथिमा आए ?, कति जनाको समूह आएका थिए ? कुन बाटोको प्रयोग गरेर आए ? त्यसको विस्तृत विवरण नेपालमा नपाइए पनि मङ्गोलियाको इतिहासमा अवश्य उल्लेख गरिएको हुनुपर्छ । मगरहरू मङ्गोलियाबाट नेपाल प्रवेश गरेको भए, मङ्गोलियाका मगरहरूको नेपालको जस्तै मगर भाषा, मगर भेषभुषा, मगर रहनसहन, मगर बानीव्यवहार, मगर कुलदेवता, देवाली, लगायत मगर संस्कृतिको अवशेष सबै यथावत हुनुपर्छ । कुनै पनि जातिको आदि भूमिमा जातीय परम्परा कायम रहिरहेको हुन्छ । यसको उत्तर पाश्चात्य संस्कृतिको नुनखाएका इतिहासकारसँग पनि होला नै ! होइन प्रमाण दिन र खोज्न सकिँदैन भने वास्तविक इतिहाससँग डर नमानिकन मगरहरू मङ्गोलियन नभइ किराँत कुलीन आर्यवंशका सन्तति हुन् भन्नसक्नु पर्छ ।

हरिबहादुर बुढा मगर (२०४९) ले आफ्नो लेखनमा किराँतवंश र मगरहरूमा पनि मगर किराँत कूलका हुन् भन्ने यथार्थलाई स्वीकार गरिसकेको भए पनि पुनः आँखा बेबिलोनतिर पुऱ्याउनुले स्वयं मगर इतिहासकार पनि अन्यौलमा रहनु दुःखलाग्दो कुरा हो । यसरी स्वयं मगर इतिहासकार समेत जिल्लिएको पाइन्छ । यसरी मगर लेखक तथा इतिहासकारहरू अलमल पर्नुको मुख्य कारण उनीहरू संस्कृतज्ञ हुन नसक्दाको परिणाम हो भन्न सकिन्छ । यसरी नै थारू, मगर, नरू, (२०६७) किरात मगर इतिहास, श्री धर्म प्रसाद मगरको "मगर संस्कृति", इमानसिंह चेम्जोङ (१९६०) "किराँतको इतिहास र संस्कृति" नामक पुस्तकहरूमा समेत पाश्चात्य गन्धपाइनुले उनीहरूमा संस्कृत भाषाको ज्ञानको अभावलाई एक मात्र कारण भएको ठोकुवा गर्न सकिन्छ । यदि मगर लगायत किराँतीहरूले पनि संस्कृत शिक्षाको गहिरो अध्ययन समयमा गरेको भए आर्यकुलीन किराँत जातिहरू कहिले मङ्गोलियन र कहिले आर्य परिवारको सदस्यभएको द्विविधामा पर्नु पर्ने थिएन ।

यसैले नेपालमा बसोबास गरिरहेका वास्तविक आर्य जाति तर यदाकदा मङ्मोलियनको संज्ञा पाएका मगरहरूको पुरानो इतिहासलाई साक्षी राखेर वास्तविक इतिहास पुनर्लेखन गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिएको छ । मगर लगायत नेपालका मूलबासी सम्पूर्ण किराँत जातिको

यथार्थ र वास्तविक इतिहास संस्कृतमा लेखिएका विभिन्न ग्रन्थहरू भित्र अझैसम्म पनि लुकेको र गुम्सिएको अवस्थामा गुमनाम छन् ।

मगरजाति र सम्पूर्ण किराँतीहरूको इतिहास संस्कृत भाषाबाहेक अन्यकुनै पनि भाषामा उपलब्ध छैनन् र पाइँदैन । नेपाल र नेपालीलाई फाटो ल्याउने र मगर जातिलाई मङ्गोलियाबाट भित्रिएका शरणार्थी सरह मान्ने इतिहासलाई कदापी स्वीकार गर्न सकिँदैन । यस प्रकारको झुटो इतिहासले मुलुकलाई विखण्डनतर्फ लग्यो भने त्यसको जिम्मेवारी कसले लिन्छ ? झुटो बोल, झुटो लेख, मिठो खाउ, पश्चिममा गुरू रिझाउ यो कसैको व्यक्तिगत स्वतन्त्रता हुनसक्छ तर मगरहरूको इतिहासलाई खेलाँची गरेर बङ्याउने छुट कसैलाई पनि छैन । मगरहरू यो देशका आर्यजाति अन्तर्गतका क्षत्रीहरू हुन् ।

ऋग्वेदको दशम मण्डलअनुसार ब्राह्मण, क्षत्री, वैश्य, शुद्रको उत्पत्ति जम्वुदीपको भरत खण्डमा भएको हो । ती चार वर्ण अन्तर्गत मगरहरू किराँतकुल अन्तर्गत पर्दछन् । किराँतहरू क्षेत्रीय वंशका हुन् भन्ने कुराको प्रमाण महाभारत, रामायण र वेदमा स्पष्टसँग लेखिएको छ । "वेदमा के छ ?" नामको ग्रन्थमा डाक्टर स्वामी प्रपन्नाचार्यले किराँतहरू (गुरूङ, राई, लिम्बु, याङ्खा, मगर, तामाङ र थकालीहरू) आर्य वंशीय क्षेत्री हुन् भनी किटान साथ उल्लेख मात्र होइन पुष्टि समेत गर्नु भएको छ । भारतीय विद्वान् तथा इतिहासकार पं. रघुनन्दन साहित्य भूषणले समेत नेपाली किराँतहरू क्षेत्रीय भएको कुरा उल्लेख गरेका छन् । यसैगरि अर्का भारतीय इतिहासकार शेखरसिंह गौतमले नागवंशी क्षेत्रीयहरू नै मगरात प्रदेशका मगरहरू भएको उल्लेख गरेका छन् । दैलेख जिल्लाको दुल्लु स्थित स्तम्भलेख तथा तिब्बतीय वंशावलीमा तत्कालिन कर्णाली प्रदेशका राजाहरू मगर भएको कुरा उल्लेख गरिएको छ । पुस्कर लोहनीले मगर र ठकुरीलाई सहोदर दाजुभाइ भएको पुष्टि गरेका छन् ।

गोरखा नरेशका कान्छा राजकुमारको विवाह मगर कन्यासँग भएको कुरा इतिहासमा लेखिएको छ । मकवानपुरका राजागजल लक्ष्मण सिंह मगरकी छोरी मकवानीको विवाह पाल्पाका सेन राजाको छोरासँग भएको थियो । तिनै मकवानीका पुत्रको रूपमा पाल्पाली राजामुकुन्द सेनको जन्मभएको हो । गजल लक्ष्मणसिँहको एक मात्र सन्तान छोरी भएकोले उनले आफ्नो छोरीका छोरा अथवा नाति मुकुन्द सेनलाई मकवानपुरको राज्य समेत दिएका थिए । उनै मकवानीका नामबाट मकवानपुर नाम रहन गएको कुरा ढक मगरले लेखेका छन् । यसबाट मुकुन्द सेन पनि क्षेत्रीय मगरभएको बुझिन्छ । ढक खपाङ्गी मगरका अनुसार नेपालका सबै मगरहरू क्षत्रीय हुन् ।

यसैगरि स्याङ्जा जिल्लास्थित आलमदेवीको उत्पत्ति सम्बन्धि जनश्रुतिका आधारमा मगर र सेन ठकुरीहरू एकै वंशका भएको थाहा हुन्छ । यता गण्डकी प्रदेशका सेन, शाह, ठकुरी पनि मगर वंशको भएको कुरा श्रीस मगरद्वारा लिखितमगर पुजारी रहेको "प्रसिद्ध देवीस्थल" नामक पुस्तकमा स्पष्ट खुलाइएको छ । यसरी नै सेनवंशी राजपरिवारका सदस्यहरूको विवाह पुर्कोटे मगर राजपरिवारसँग भएको पाइन्छ । सेन राजाहरूको इतिहास हेर्दा उनीहरूले अन्तर्जातीय विवाह गर्ने गरेको देखिदैन । अतः उनीहरू क्षेत्रीय मगर भएको पुष्टि स्वतः हुन्छ ।

पद्म प्रसाद उपाध्यायले लेखेको थर गोत्र प्रवरावली (गोर्खा पुस्तक एजेन्सी जङ्गमवाडी, वाराणसी)मा समेत नेपालका मगरहरू मुगलकालमा क्षत्रीय भएको तथ्य लेखेका छन् । यसैगरी फादर जोसेफले नेपालमा रहेका सबै प्रमुख क्षेत्रीहरू किराँती कुलका हुन् भनेर लेखेका छन् । यसैगरी पं.छविलाल पोखरेलले पनि नेपालका सबै किराँतहरू क्षेत्रीभएको कुरा उल्लेख गर्नु भएको छ ।

यस बाहेक पनि अनगिन्ती लेखक र इतिहासकारले मगर लगायतका सम्पूर्ण किराँत जातिहरू क्षेत्रीय भएको कुरालाई उच्च प्राथमिकताका साथ उल्लेख गरेको पाइन्छ । त्यस्तै मगरको कुलपूजनमा कुलधामीको साथमा सबै जनाले १/१ पूजाको सामग्री लिएर ९ पटक घुम्ने गर्दछन् । यसरी घुम्दा धुप बत्ती बालेर सुरू गरिन्छ । मन्दिरमा धुपैधुवाँरो, शरणै तुमारो ॐ कुलैराजा कुलैरानी....... भन्ने भाकाको गीत गुञ्जिन्छ । कुलधामीले . "ॐ भूःभुवः स्वः धनुर्धराय विद्महे खड्गहस्तायधीमही तन्नो क्षेत्रीः प्रचोदयात् ॐ धनुधराय अङ्गुष्ठाभ्याम् नमः विद्महे तर्जनिभ्यां नमः ॐ खड्गहस्ताय मध्यमाभ्यां नमः ॐ धीमहि अनामिकाभ्यां नम : ॐ तन्नो कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॐ क्षेत्रीप्रचोदयात् करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः इति करन्यासः ॐ धनुर्धराय ह्दयायनमः ॐ बिद्महे

शिरसे स्वाहा ॐ खड्गहस्ताय शिखाय वैषट ॐ धीमहि कवचायहुम् ॐ क्षेत्री नेत्रत्रायवौषट ॐ प्रचोदयात् अस्त्राय फट् इति हृदयादिन्यास ॥ ॐ ॥" मन्त्र जपीफुल, जल, अर्घ, आदि चढाएर पूजा गरिसकेपछि अन्तमा कुभिण्डो वा अन्य फलफूलको बलि दिई पूजा सम्पन्न हुन्छ । मगरको कुल पूजनमा मगरका कुलधामीले जप्ने गायत्री मन्त्र क्षेत्रीहरूले जप्ने गायत्री मन्त्र एउटै भएको देखिन्छ ।

मगर जातिभित्र धेरै प्रकारका थर, उपथर र गोत्रहरू पाइन्छन् । मगरहरूका विषयमा अध्ययन अनुसन्धान गर्दा यिनीहरूका थर, उपथर र गोत्रहरूको विभाजन तिनीहरूका मुलपुरूष, ठाउँ, कार्य, गुण आदिको आधारमा भएको पाइन्छ । मगर जातिभित्र रहेका अधिकांश थरका गोत्रहरू ब्राह्मण क्षेत्रीसँग मिल्दछन् । जस्तै, खपाङ्गी मगर, लुङ्गेली मगर, मापुचन मगर भारद्वाज गोत्रभित्र पर्दछन् । द्रोङच्याङ्गी मगर, लम्बी राना मगर, ध्रुङच्याङ्गी मगरा, एक्चै मगर, मल्लआले मगर, सूर्यवंशी मगरआतस्य गोत्रभित्र पर्दछन् । पिठकोटे आले मगर (देउनामे), पिठकोट आले मगर (देउकन्या), ल्हायो थापामउगर (कन्या), त्रोक्छाकी आले मगर (देउनामे) देवकन्या गोत्रभित्र पर्दछन् । पुलामी राना मगर, पाङमी आलेमगर, दर्लामी थापा मगर, समाल मगर, रखाल मगर, पुलामी मगर, कालिकोटे थापा मगर आत्रयगोत्र (आत्रेय)भित्र पर्दछन् । यस्माली थापा मगर, रैग्मी खपातरिमगर, झिंगु पुलामी मगर, मास्की राना मगर, बुढाथोकी मगर कौशिल्या (कौडिण्य/कुडिन) गोत्रभित्र पर्दछन् । लुङ्गेली मगर गंगागोत्र भित्र पर्दछ । बुर्जा मगर, रानीपाचे मगर, दुधराना मगर काशिगोत्रभित्र पर्दछन् । दुध राना मगर साबित्री (सर्वत्री/शाण्डिल्य) गोत्रभित्र पर्दछ । सिठुङ मगर महेश गोत्र (मार्कण्डेय)भित्र पर्दछ । बताम्पाकी थापा मगर मोक्ष गोत्रभित्र पर्दछ । घागा मगर मत्स्यगोत्र (वत्स)भित्र पर्दछ । दर्लामी थापा मगर राम गोत्रभित्र पर्दछ । ग्रन्दमा थापा मगर, गोलाङ मगर विशिष्ट गोत्र (वशिष्ठ)भित्र पर्दछन् । सूर्य वंशीथापा मगर तपस्या गोत्र (तैत्तरीया)भित्र पर्दछ । मस्राङ्गी राना मगर इन्द्र (इन्द्रप्रमद) गोत्रभित्र पर्दछ । केप्छाकी थापा मगर शिव गोत्रभित्र पर्दछ । सिरतुङ्गआले मगर आलसे (आतस्य) गोत्रभित्र पर्दछ । विरकट्टाथापा मगर, खपाङ्गी मगर, मगराली मगर लगायतअन्य सबै थापा मगर र राना मगर कश्यप (काश्यप) गोत्रभित्र पर्दछन् । तसर्थ नेपालका मगर लगायत सबै किराँतहरू आर्य वंशीय किराँती कुलका क्षेत्री भएको प्रष्ट हुन्छ ।❖

-कालिका नगरपालिका-८ शक्तिखोर, चितवन

सडकमा वेवारिसे छाडिएका गाईबाच्छा, साँढेहरूको
संरक्षणमा हातेमालो गरौं !
पृथ्वी सबैको साझा घर हो । यहाँ सबै प्राणीहरूले बाँच्न पाउने अधिकारको सुनिश्चितता गरौं । हरेक दिन गाईबाच्छाहरूका लागि केही दान गरौं । जन्मोत्सव, विवाहोत्सव आदि शुभकार्यहरू र अन्य उत्सव या स्मृतिमा गौमाताको सेवामा केही योगदान गरौं । आफू पनि बाँचौं र अवोध प्राणीहरूलाई पनि बचाऔं । सेवा नै सबैभन्दा ठूलो धर्म हो । जय गौमाता !
नन्दी सेवा स्थल
मन्दिर गाई बाच्छा बचाऊ तथा समाज विकास अभियान
फूल पसल लाइन, वनकाली, सम्पर्क: ९८०८२९७४८५, ९८४१२०४००६

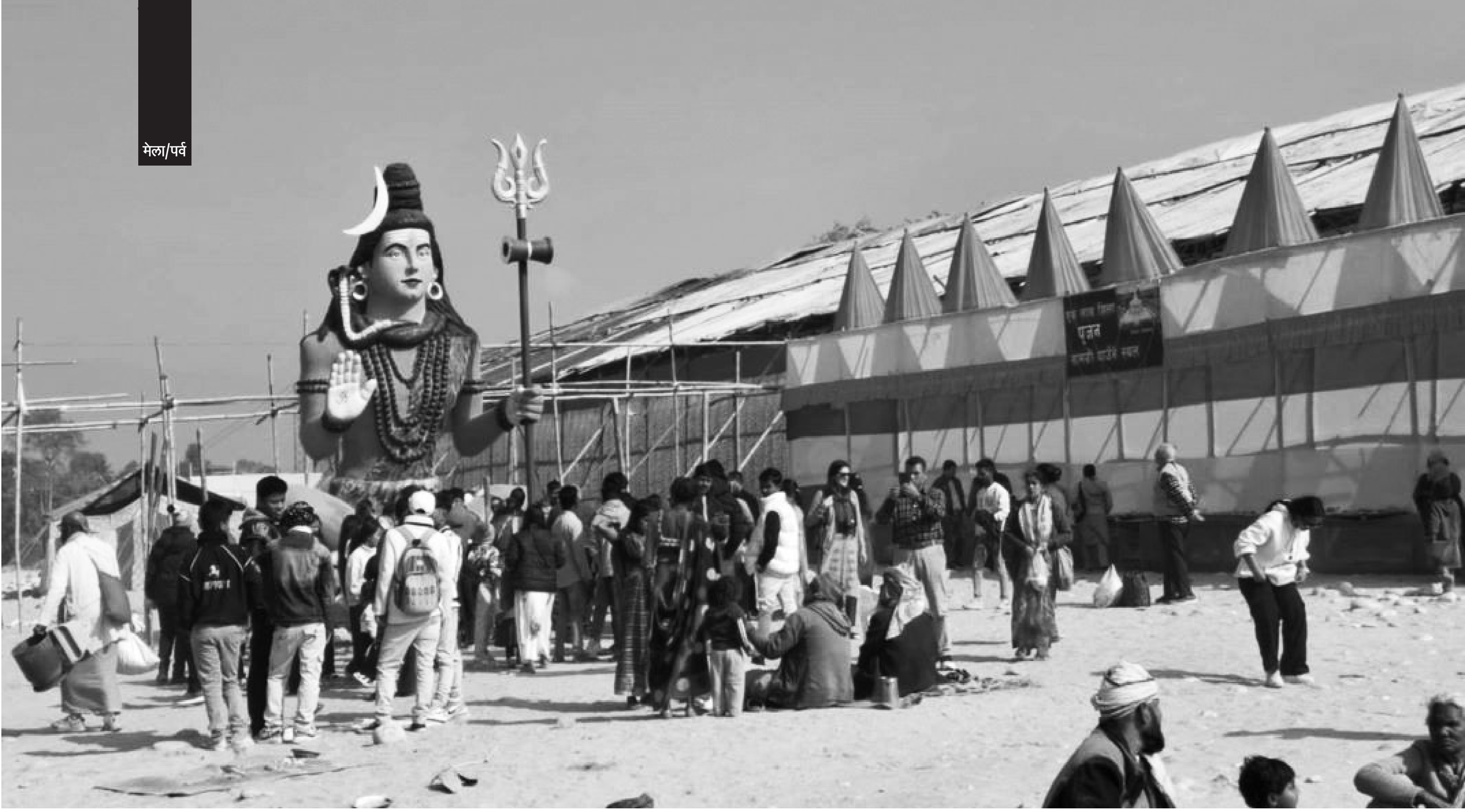

देवघाट महा-महोत्सव २०८१

-अर्जुन लामिछाने

नेपालको एक प्रमुख धार्मिक, सांस्कृतिक र आध्यात्मिक धरोहरको रूपमा चिनिने देवघाट धाम त्रिशूली र गण्डकी नदीको संगममा अवस्थित पवित्र भूमि हो । यो स्थान हिन्दु धर्मावलम्बीहरूका लागि मोक्ष प्राप्तिको पावन धाम हो । यस धाम आदि प्रयागका रूपमा समेत प्रख्यात छ । प्राचीनकालदेखि साधु–सन्तहरूको तपस्थली रहेको यो भूमि देवताहरूको स्नान क्षेत्र र अनेकानेक सिद्ध महापुरुषहरूको कृपा र आशीर्वादले पवित्र भएको भूमि हो । देवघाट धामले धार्मिक पर्यटनको केन्द्र बिन्दुका रूपमा राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय ख्याति प्राप्त गर्दैआएको छ । यस ऐतिहासिक स्थललाई अझ व्यवस्थित र सुदृढ बनाउँदै धर्म, संस्कृति, र सामाजिक सेवाको अभिवृद्धि गर्ने उद्देश्यले विश्व जागरण महाअभियान ट्रस्टद्वारा यही २०८१ साल माघ महिनामा देवघाट महामहोत्सव २०८१ को आयोजना गरिएको छ ।

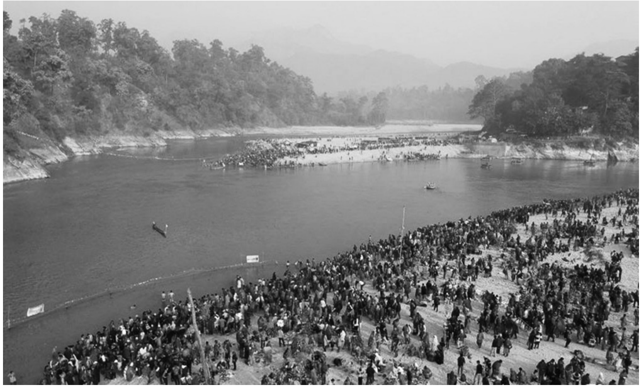

विश्व जागरण महाअभियान ट्रस्ट २०७१ सालमा दर्ता भई धार्मिक, सामाजिक, र सांस्कृतिक क्षेत्रमा महत्त्वपूर्ण योगदान गर्दैआएको छ । ट्रस्टको नेतृत्वमा भरतपुर महानगरपालिका वडा नं. १, चितवनस्थित आश्रममार्फत विभिन्न धार्मिक, सामाजिक, र परोपकारी सेवाहरू सञ्चालन भइरहेका छन् । यस आश्रमले स्थानीय मात्र होइन, देश-विदेशबाट आउने भक्तजनहरूलाई समेत सेवा प्रदान गर्दैआएको छ ।

आश्रम परिसरमा पञ्चमुखी शिवलिङ्ग र भव्य राधाकृष्ण मन्दिर (शिषमहल) स्थापना गरिएको छ । यहाँ दैनिक पूजाअर्चना, भजन-कीर्तन र प्रवचन कार्यक्रम नियमित रूपमा सञ्चालन हुँदैआएका छन् । आश्रमले

भक्तजनहरू र सेवाग्राहीहरूका लागि निःशुल्क भोजन सेवा उपलब्ध गराइरहेको छ । दैनिक रूपमा देश–विदेशबाट आएका भक्तजनहरूले निःशुल्क भोजन सेवा लिइरहनु भएको छ । आर्थिक रूपमा विपन्न केही विद्यार्थीहरूलाई आश्रमबाट निःशुल्क शिक्षा र अन्य सहयोग प्रदान गरिँदै आइरहेको छ । २२ जनाको संख्यामा रहनुभएका वृद्ध बुवा–आमाहरूका लागि नियमित रूपमा सेवा, आवास र भोजन उपलब्ध गराइएको छ । देश–विदेशबाट देवघाट धाम दर्शन गर्न आउने भक्तजनहरूका लागि आश्रमले निःशुल्क भोजन र आवासको व्यवस्था गरेको छ ।

विश्व जागरण महाअभियान ट्रस्टले सञ्चालन गरेको यी सेवाहरूले देवघाट क्षेत्रको धार्मिक, सामाजिक, र आध्यात्मिक विकासमा महत्त्वपूर्ण योगदान पुर्‍याउँदै आएको छ । "मानव सेवा नै माधव सेवा" भन्ने उद्देश्यका साथ अन्य विभिन्न परोपकारी गतिविधि जस्तै न्यानो कपडा वितरण, सिरक डस्ना वितरण आदि सञ्चालन गर्दै आइरहेको छ ।

परमपुज्य सन्त ईश्वरकृष्ण महाराजजी जो विश्व जागरण महाअभियान ट्रष्टका संस्थापक संरक्षक समेत हुनुहुन्छ उहाँकै सत्सङ्कल्पमा देवघाट गाउँपालिका ५ तनहुँमा ३६५ कोठाको सुविधासम्पन्न माता–पिता सेवा आश्रम निर्माणधीन छ । वृद्ध मातापिताका लागि सुरक्षित, सुविधा सम्पन्न र धार्मिक वातावरण प्रदान गर्ने उद्देश्यका साथ यस आश्रमको निर्माण कार्य अगाडि बढिरहेको छ । निर्माणाधीन देवघाट दिव्यधाम र माता–पिता सेवा आश्रमले धार्मिक, सामाजिक र सांस्कृतिक दृष्टिकोणले महत्त्वपूर्ण योगदान दिने विश्वास गरिएको छ । यो परियोजनाले वृद्ध मातापितालाई निःशुल्क आवासीय सुविधा मात्र नभई धार्मिक आस्था र शान्तिको वातावरण उपलब्ध गराउनेछ । हालसम्म जमिन प्राप्ति लगायतका कार्यहरू पनि सम्पन्न भइसकेका छन् भने कुल ३६५ कोठामध्ये १२० कोठाको निर्माण अन्तिम चरणमा पुगेको छ । आश्रमसँगै सिमेन्ट र छडको प्रयोग नगरी पूर्णरूपमा पत्थरबाट कलात्मक शैलीमा देवघाट दिव्यधाम मन्दिर निर्माण गरिने छ । मन्दिर र आश्रमको गरि कुल लागत करिब २०० करोड रूपैयाँ रहनेछ । निर्माणाधीन मन्दिरलाई हजारौं वर्ष टिक्न सक्ने खालको संरचना तयार पार्ने लक्ष्य राखिएको छ ।

सोहि निर्माणलाई आर्थिक व्यवस्थापनमा सहयोग समेत होस् भन्ने उद्देश्यले सञ्चालन हुने महोत्सवको शुरूवात पौष २४ मा आयोजना हुने देवघाट दिव्यधामको शिलान्यास कार्यक्रममा भइसकेको छ । यस महत्त्वपूर्ण कार्यलाई नेपालका एकमात्र महामण्डलेश्वर १००८ स्वामी आत्मानन्द गिरिजी महाराज, १००८ स्वामी ज्ञानानन्द सरस्वतीजी महाराज, १००८ स्वामी श्री रमणानन्द गिरिजी महाराज, १००८ स्वामी श्री जगन्नाथाचार्यजी महाराज तथा परमपूज्य श्री १००८ हरिशरण उपाध्यायजी महाराजको पवित्र आशीर्वाद र मार्गदर्शनमा अनि डा. श्रीवास कृष्ण दास ब्रह्मचारीको संयोजकत्वमा सम्पन्न गरिनेछ । मन्दिर शिलान्यासको कार्यक्रम अन्तरगत गत पुस २४ गते गणेश पूजन, भूमि शोधन र आदिवास पूजनका कार्यक्रम भयो भने २५ गते श्री नृसिंह महायज्ञ र महाशुदर्शन यज्ञको आयोजना गरियो । त्यस्तै पुस २७ गते देवघाट दिव्यधाम परियोजनाको शिलान्यास सम्पन्न गरिएको छ । यसैगरी माघ १ देखि ३० गतेसम्म मकरमेला अन्तरगत मुख्य कार्यक्रम पवित्र त्रिवेणी संगममा माघ स्नान नै रहने छ । यस मेलालाई दिव्य र भव्य बनाउन महामहोत्सवको आयोजना गरिएको छ । यस महामहोत्सव अन्तरगतका कार्यक्रमहरूको रूपरेखा तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

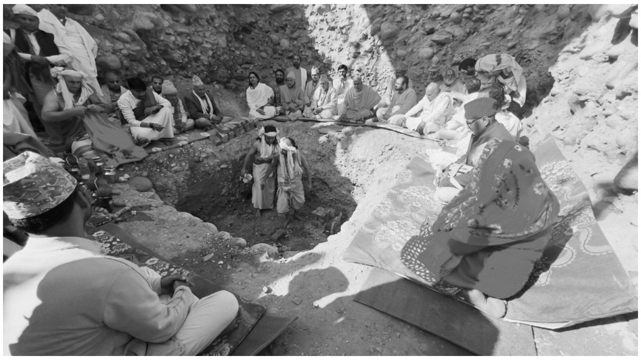

– अखण्ड हरिनाम संकीर्तनः २४ घण्टा निरन्तर हरिनाम

संकीर्तनको व्यवस्था गरिनेछ ।

– १०८ श्रीमद्भागवत पाठको सामूहिक पारायणः विद्वान् ब्राह्मणहरूको सहभागितामा १०८ श्रीमद्भागवतको पाठ गरिनेछ ।

– १ लाख २५ हजार श्रीफलको हवन ।

– १ लाख शीला पूजन र शिलान्यासः भक्तजनहरूले १ लाख पवित्र शीलाको पूजन गरी ती शीलाहरूलाई शिलान्यासमा प्रयोग गरिने छ ।

– ११ अर्ब रामनाम लेखन तथा पूजन ।

– ३३ कोटी दीपहरूको प्रज्वलन ।

– कथा/प्रवचन कार्यक्रमको विस्तृत विवरणः माघ महिनाभरि आयोजना गरिने यो विशेष कथाका माध्यमबाट धर्म, जीवनका मूल्य र मान्यताहरूको महत्त्व बुझाउने उद्देश्य राखिएको छ । महोत्सवमा देश-विदेशका ख्यातिप्राप्त कथा वाचकहरूले आफ्नो ज्ञान, अनुभव र दृष्टिकोणबाट भक्तजनहरूलाई धर्म, अध्यात्म र जीवनका गूढ रहस्यबारे शिक्षित गर्नेछन् । विश्वकै कान्छी कथावाचिका सुश्री अनुराधा पाण्डे, यस महोत्सवको विशेष आकर्षण रहनुहुनेछ । देश-विदेशमा प्रसिद्ध र ख्यातिप्राप्त कथा वाचिका, देवी प्रतिभाको यस महोत्सवमा नव दिवसीय प्रवचन रहनेछ । प्राज्ञिक र मधुर शैलीमा प्रवचन गर्ने ख्यातिप्राप्त विदुषी, पूज्या यशोदा माताजी, महोत्सवमा अर्को विशेष आकर्षणको रूपमा रहनुहुने छ । उहाँका प्रवचनहरूले धार्मिक शिक्षालाई सहज र बोधगम्य बनाउँदै भक्तजनहरूको मनमस्तिष्कमा गहिरो प्रभाव पार्नेछन् । युवापुस्तामा आध्यात्मिक चेतना जगाउन युवा कथा वाचक ओमप्रकाश सुवेदीको विशेष कथा प्रवचन रहनेछ ।

◆ महोत्सवलाई थप गरिमामय बनाउन विभिन्न विशिष्ट व्यक्तित्वहरू पतञ्जलि योगपीठका आचार्य बालकृष्णजी महाराज, अनिरूद्धाचार्य जी महाराज, लगायत अनेकानेक साधु, सन्त, महन्त आदिको विशेष उपस्थिति रहने छ ।

◆ अतिथि वक्ताहरू : चैतन्य कृष्ण प्रभु, किशोर शरणजी महाराज, धर्मेन्द्र कृष्ण शास्त्री, आचार्य विष्णु भट्टराई, आचार्य वेद प्रकाश भट्टराई, शितल कृष्णजी महाराज, राघव उपाध्याय र मनोज भण्डारी जस्ता विद्वान्हरूको उपस्थिति रहनेछ । उहाँहरूको धर्म, संस्कार र जीवनका गहन पक्षहरूमाथि विशेष प्रवचन रहनेछ ।

◆ भजन-कीर्तन र सांस्कृतिक प्रस्तुति ।

व्यवस्थापन र सुविधाहरू

१. भोजन र आवासः महोत्सव अवधिमा दैनिक १०,००० भन्दा बढी भक्तजनहरूको निशुल्क भोजन र आवासको व्यवस्था गरिएको छ ।

२. कार्यक्रमस्थलः प्रवचन, पाठ पारायण, पूजन, आरति, दीप प्रज्वलन आदि बिबिध कार्य सम्पन्न गर्न कार्यक्रमस्थलको तयारी स्वरूप ३ ओटा सुव्यविस्थित पण्डालको निर्माण सम्पन्न भएको छ । एकै पटक करिव २०००० भक्तहरूले सेवा लिनसक्ने तयारी भएको छ ।

३. यातायातः वृद्धवृद्धाहरूलाई सहजता र सुविधाको ख्याल गर्दै आवश्यक यातायातको व्यवस्था गरिएको छ । देशैभर यातायात व्यवसायीहरूसँग सहकार्यको सुनिश्चितता गरिएको छ ।

४. सुरक्षा र व्यवस्थापनः स्थानीय प्रशासन, सुरक्षा निकाय र स्वयंसेवकहरूको सहयोगमा सम्पूर्ण कार्यक्रम व्यवस्थित गरिनेछ ।

५. सफाइ र स्वास्थ्य सेवाः कार्यक्रम स्थलको नियमित सफाइ, शौचालय, खानेपानी व्यवस्थापन र स्वास्थ्य सेवाका लागि स्वयम् सेवक र स्वास्थ्यकर्मीहरूको टोलि सहित प्राथमिक उपचार केन्द्रहरूको व्यवस्था गरिएको छ ।

महोत्सवको हिसाब-किताब सार्वजनिक गर्ने सम्बन्धमा महोत्सवका सम्पूर्ण आर्थिक गतिविधिहरू पारदर्शी रूपमा सञ्चालित गर्ने उद्दश्यले लेखापरीक्षकको नियुक्ति र "क" वर्गको बैंकबाट एकद्वार प्रणाली अन्तर्गत रहेर आयव्यय राख्ने व्यवस्था मिलाइएको आयोजकले जानकारी गराएको छ । महोत्सवको सम्पूर्ण हिसाब-किताब महोत्सवको समापनपछि एक महिनाभित्र सार्वजनिक गरिने प्रतिवद्धता समेत आयोजकले छ ।

पारदर्शिता सुनिश्चित गर्न स्थानीय पत्रकार, प्रमुख सञ्चारमाध्यम, देवघाट क्षेत्र विकास समिति, प्रशासन, स्थानीय निकाय र जनप्रतिनिधिहरूलाई प्रतिवेदन प्रस्तुत गरिनेछ ।❖

(पवित्र देवघाट धाममा ऐतिहासिक देवघाट महा-महोत्सव २०८१ को तयारी संयोजक डा. केशव राज भुर्तेलद्वारा वितरित प्रेस विज्ञप्तिको आधारमा तयार पारिएको)

गतिविधि

‘स्वराज्य शंखघोष”’ विमोचित

केशवप्रसाद चौलागाईंद्वारा लिखित “स्वराज्य शंखघोष” पुस्तकको विमोचन गरिएको छ । गत पुस २६ गते माननीय भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्री प्रकाशमान सिंहद्वारा नेपाल उद्योग वाणिज्य संघ काठमाडौको चौथो साधारण सभा तथा राष्ट्रिय एकता दिवसको पूर्वसन्ध्यामा आयोजना गरिएको कार्यक्रममा सो पुस्तकको विमोचन गर्नुभएको हो । विमोचित पुस्तकले राष्ट्रियता र आर्थिक समृद्धिलाई सफल बनाउन विचारमार्फत सहयोग पुग्ने कुरा उपस्थित पाठकहरूले छलफलका क्रममा व्यक्त गरेका थिए । स्वधर्म, संस्कृति तथा स्वतन्त्र विचारको माध्यमले मात्रै मुलुक समुन्नत हुन सक्ने कुरा पुस्तकमा सविस्तार विवेचना गरिएकोले व्यपार, वाणिज्य क्षेत्रका व्यक्तिहरूलाई पनि आकर्षित तथा प्रभावित पार्न सक्ने लेखकको विश्वास छ । पैतालीस वटा शीर्षकमा व्यक्त विचारले नेपालका सम्बन्धमा आर्थिक कुटनैतिक सवालदेखि नयाँ विश्वव्यवस्था सम्मका प्रसंग समेटिएका छन् । १७६ पेजको पुस्तकको प्रकाशक लाइफ रिसर्च एण्ड पब्लिकेसन्स रहेको छ ।

दर्शन, सम्पदा संरक्षण र पर्यटन, साधना, सभ्यता सम्वाद, परराष्ट्र र पर्यटन, स्थानीय स्तरका, भाषा संस्कृति तथा आर्थिक समृद्धिका विचारहरूले शान्ति र समृद्धिका लागि व्यवसायिक पहललाई बुझ्न सहज हुनेछ । नेपाल उद्योग वाणिज्य संघ, काठमाडौका सामाजिक समिति सदस्य समेत रहनु भएको लेखक केशवप्रसाद चौलागाईंको कृतिले शैक्षिक पाठ्यक्रममा समेत स्थान पाउन सक्ने देखिन्छ । समग्र व्यवसायी क्षेत्रको गौरव बढाउने छ । १७६ पेजको पुस्तकको प्रकाशक लाइफ रिसर्च एण्ड पब्लिकेसन्स रहेको छ ।

महेश सन्यास आश्रमलाई दुई रोपनी जग्गा र ३२ कोठाको घर

देवघाट स्थिति महेश सन्यास आश्रमलाई काठमाडौँ मैतीदेवीकी सुशीलादेवी पोखेलले २ रोपनी जग्गा र ३२ कोठाको घर दान दिनुभएको छ । उहाँले गत पुस २९ गते आफ्नो नाममा रहेको उक्त जग्गा आश्रमको नाममा प्रदान गर्नुभएको हो । तनहुँ जिल्ला देवघाट गाउँपालिका वडा नम्बर ५ अन्तर्गत मुख्यमार्गमा पर्ने दुई रोपनी जग्गा र त्यहाँ बनेको ३२ कोठा भएको तीनतले सुशीला–विश्वनाथ धर्मशाला भवन, सभाकक्ष र राधाकृष्ण मन्दिरसमेत आश्रमको नाममा दान दिनुभएको हो ।

ब्रह्मलीन स्वामी श्री १००८ डा. रामानन्द गिरिले देवघाटधाममा महेश सन्यास आश्रमसाथै महेश संस्कृत गुरूकुल स्थापना गर्नुभएको हो । पुस २९ गते आश्रममा आयोजित 'मकर काव्य यामिनी'मा महेश सन्यास आश्रमका पीठाधीश स्वामी रमणानन्द गिरिले पोखेललाई दानका लागि धन्यवाद प्रदान गर्दै सम्मान समेत गर्नुभएको थियो । हरेक पुस मसान्तका दिन आश्रमले 'मकर काव्य यामिनी' आयोजना गर्दछ । सो काव्य प्रतियोगितामा काठमाडौँ, चितवन, तनहुँलगायत वरपरका जिल्लाबाट आएका कवि–कवयित्रीहरूले कविता वाचन गर्छन् । कार्यक्रममा गायिका हरिदेवी कोइरालासहित विभिन्न कवि–कवयित्रीहरूको सहभागिता थियो ।

राष्ट्ररक्षाको कामनासहित अखण्ड २४ घण्टे श्री दुर्गा चालिसा पाठ

भगवती मानव कल्याण संगठन नेपालले आगामी माघ ४ गते राष्ट्ररक्षाको कामनासहित अखण्ड २४ घण्टे श्री दुर्गा चालिसा पाठ गर्ने भएको छ । संगठनले काठमाडौंको पुलतीसडक स्थित पद्मोदय माध्यमिक विद्यालयमा माघ ४ गते दिनको १ बजे शुभारम्भ गरी भोलिपल्ट माघ ५ गते दिनको १ बजे समापन आरतीको कार्यक्रम राखेको छ । अनीति, अन्याय, अधर्म साथै भय, भोक र भ्रष्टाचारले ग्रसित समाजमा आध्यात्मिक चेतना स्तर खस्किँदै गएको सन्दर्भमा संगठनले दर्जनौँ शक्तिसाधकहरूको उपस्थितिमा कार्यक्रमको आयोजना गरेको जनाएको छ । संगठनले जन–जनमा माँ दुर्गाको चेतना शक्ति प्रवाह गर्ने उद्देश्य हेतु आगामी २०८२ साल वैशाख १२ र १३ गते काठमाडौँमा नेपाल राष्ट्र स्तरीय द्विदिवसीय शक्ति चेतना जनजागरण शिविरको आयोजना गर्ने जनाएको छ । “राष्ट्र निर्माण, शक्ति साधना नशामुक्ति शिविर” नाम दिइएको विशाल शिविरको पूर्व तयारी स्वरूप संगठनले माघ ४ गते २४ घण्टे अखण्ड श्री दुर्गा चालिसा पाठको आयोजना गरेको संगठनकी सचिव डा.मिनु सिग्देलले बताउनुभयो । उक्त कार्यक्रममा समाज कल्याणमा समर्पित ११ विशिष्ट व्यक्तित्वहरूबाट आरती गराईने उहाँले बताउनुभयो ।

राम जानकी बालिका आश्रमको स्थापना दिवस

भरतपुर महानगरपालिका वडा-१ स्थित रहेको लोक कल्याण सेवा प्रतिष्ठानद्वारा सञ्चालित श्रीराम जानकी बालिका आश्रम(कन्यागुरूकुलम) को १५ औँ स्थापना दिवस विभिन्न कार्यक्रमको आयोजना गरि सम्पन्न भएको छ ।

गत पुस २६ गते भरतपुर महानगरपालिका वडा नम्बर-१ का वडाअध्यक्ष केशव महर्जनको प्रमुख आतिथ्यतामा तथा वडा-१ का सदस्य राममायाँ पिया, योगी नरहरिनाथ गौ संरक्षण केन्द्रका अध्यक्ष नवराज ढकाल, सीताराम संस्कृत माध्यमिक विद्यालयका प्रधानाध्यापक पोदराज पौडेलको विशिष्ट आतिथ्यतामा भएको थियो । सो कार्यक्रमका प्रमुख अतिथि भरतपुर महानगरपालिका-१ का वडाअध्यक्ष केशव महर्जनले आश्रमले विना स्वार्थ सेवा सँगसँगै बालिकाहरूलाई उनीहरूको दक्षताले भ्याएसम्म शिक्षा दिदै स्नातकसम्म अध्ययन गराइराख्नु भएको छ जुन कार्यप्रति आफूलाई धेरै खुसी मिलेको भन्दै आश्रमप्रति कृतज्ञता प्रकट गर्नुभयो । उहाँले आगामि दिनहरूमा पनि आश्रमको लागि वडाबाट गर्नुपर्ने काममा कुनै पनि कन्जुस्याइँ नरहेको वडाअध्यक्ष महर्जनले प्रतिवद्धता व्यक्त गर्नुभयो । यसैगरी विशिष्ट अतिथि नवराज ढकालले विगत लामो समयदेखि विभिन्न वाधा समस्याका बाबजुद पनि छोरीहरूलाई संरक्षण गर्दैआएको कार्य अति नै सराहनीय भएको बताउनुभयो । अध्यक्ष ढकालले संस्थाकी अध्यक्ष सावित्री टण्डन छोरीहरूको संरक्षणमा एक सफल व्यक्ति भएको बताउनुभयो ।

संस्था स्थापना दिवसको अवसरमा आश्रमलाई विभिन्न क्षेत्रबाट सहयोग पुऱ्याउँदै आएका व्यक्तिलाई विभिन्न विधामा सम्मानपत्र र दोसल्लामार्फत सम्मान गरिएको थियो । कार्यक्रममा प्रतिष्ठानका महासचिव रामेश्वर खनालले अर्धवार्षिक प्रगति प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्नुभएको थियो भने बालिका कल्पना लोक कल्याणीले आश्रमको आ.व.२०८१/०८२ को अर्धवार्षिक प्रतिवेदन आर्थिक आयव्यय प्रस्तुत गर्नुभएको थियो । साथै स्थापना दिवसको अवसरमा आश्रमले स्व. जुनिता बुढा लोककल्याणीको स्मृतिमा छात्रवृत्ति समेत वितरण गरिएको थियो । उक्त छात्रवृत्ति आदिकवि भानु माध्यमिक विद्यालयमा कक्षा ९ मा अध्ययनरत विपन्न र जेहेन्दार विद्यार्थी कृतिका नेपालीलाई ७ हजार १ सय ५ रूपैयाँ नगदसहित स्टेसनरी सामाग्री दिइएको हो ।

स्व. लोककल्याणीको स्मृतिमा हरेक वर्ष यस्तै कार्यक्रमहरू गर्दै आइरहेको कार्यक्रमका सभापति एवं संस्थाकी अध्यक्ष सावित्री टण्डनले जानकारी दिनुभयो ।

उक्त कार्यक्रममा सिताराम संस्कृत माध्यमिक विद्यालयका सह-प्रधानाध्यापक अर्जुन पाण्डेय, शिक्षिका बसुन्धरा पौडेल, प्रतिष्ठानका केन्द्रीय सचिव तारा पुडासैनी लगायत आश्रमका शुभचिन्तकहरूको सहभागिता रहेको थियो ।

संगठनले नशामुक्ति अभियान "नशामुक्त नेपाल-समृद्ध नेपाल" अन्तर्गत योग, ध्यान, साधना एवम् शक्तिचेतना जनजागरण शिविरको माध्यमबाट नेपालका कैयौं मानिसलाई नशामुक्त बनाइसकेको र गत श्रावणबाट शुभारम्भ भएको देशव्यापी एक करोड वृक्षारोपण अभियान "एक वृक्ष-राष्ट्रको नाममा" आम जनसमुदायको सहयोगमा जारी रहेको संगठनका प्रचारमन्त्री नारायण सैँढाइले बताउनुभयो । संगठनले घरदैलो अभियान अन्तर्गत विविध साधनात्मक कार्यक्रमको आयोजना गर्दै आएको उहाँले जानकारी दिनुभयो

गण्डकी कोटिहोमको परामर्शका लागि विद्वत् भेला

बालयोगेश्वर श्री विजयकृष्ण मूर्तिजी महाराजको सत्सङ्कल्पमा पोखरमामा प्रस्तावित शत कुण्डीय गायत्री कोटिहोम विराट महायज्ञको मार्गनिर्देशन तथा आशीर्वादको निम्ति सम्वन्धित क्षेत्रका विज्ञ गुरूजनहरूसँगको अन्तरकृया कार्यक्रम आयोजना गरिएको छ । गत पुस २७ गते काठमाडौंमा आयोजित सो अन्तरकृया कार्यक्रममा पञ्चाङ्ग निर्णायक समितिका पूर्व अध्यक्ष प्रा. डा. रामचन्द्र गौतम, वाल्मीकि विद्यापीठका प्राचार्य डा. भागवत ढकाल, प्रा.डा. आनन्दप्रसाद घिमिरे, डा. जयन्त आचार्य, अनन्तनारायण भट्टराई, उपप्राध्यापक गोविन्द घिमिरे, उपप्राध्यापक उपेन्द्र दाहाल, विष्णु पोखेल, पं. सागर आचार्य लगायत विद्वान् हरूको उपस्थिति थियो । सो अन्तरकृयामा सहभागीहरूले समयशुद्धि, ब्राह्मणशुद्धि, द्रव्यशुद्धि, स्पर्शास्पर्श आदिका शुद्धि विषयमा ध्यानाकर्षण गराउनु भएको थियो । यस्तै महायज्ञका संकल्पकर्ता विजयमूर्तिजी महाराजले प्रस्तावित महायज्ञलाई शास्त्र सम्वत रूपमा सम्पन्न गर्नका निम्ति विद्वान् गुरूजनहरूबाट मार्गनिर्देशन प्राप्त होस् भन्ने हेतुले नै सो अन्तरकृया कार्यक्रमको आयोजना गरिएको बताउनुभयो । साथै गुरूहरूको मार्गनिर्देशनलाई शिरोधार्य गरी अगाडि बढ्ने प्रतिवद्धता समेत जाहेर गर्नुभयो ।❖

संस्कृति र साँस्कृतिक सम्पदाको संरक्षण गरौं !

- ◆ संस्कृति र सांस्कृतिक सम्पदा हाम्रा पहिचान हुन्, यिनीहरूको संरक्षण गर्नु हाम्रो दायित्व हो,
- ◆ साँस्कृतिक विविधता बीच एकता कायम राखौं,
- ◆ सांस्कृतिक धरोहरहरूको प्रचारप्रसार र सुरक्षा गरौं,
- ◆ सम्पदा वरिपरि सफा राखी सभ्य समाज निर्माण गरौं,
- ◆ सामाजिक मेलमिलाप र भाइचारा कायम राखौं ।

साँस्कृतिक सम्पदाको संरक्षण र सम्मानमा हातेमालो गरौं ।

नेपाल सरकार

विज्ञापन वोर्ड

श्री नागभूषण महादेव मन्दिर संरक्षण तथा सामुदायिक संस्था
महायज्ञ मूल आयोजक समारोह समिति
नागार्जु-१, रानीवन, काठमाडौं

सतां समाजो भविता सप्तरात्रं सुदुर्लभः । अपूर्वरसरूपैव कथा चात्र भविष्यति ।।
श्रीमद्भागवतपीयूषपानाय रसलम्पटाः। भवन्तश्च तथा शीघ्रमायात प्रेमतत्पराः ।।

योगमाया सखी (जेरी)

हार्दिक निमन्त्रणा

भगवान श्रीनागभूषण महादेवका परम अनुकम्पाले वैदिक सनातन धर्मको संवर्धन तथा श्री नागभूषण महादेव मन्दिर परिसरको सर्वाङ्गिण भौतिक विकासको पवित्र उद्देश्य लिएर सुमधुर नवकथा वाचिका **योगमाया सखी (जेरी)** जी का मुखारविन्दबाट वाचन हुन गईरहेको अपूर्व रसमय श्रीकृष्णलीलामृत **श्रीमद्भागवत महापुराण सप्ताह ज्ञान महायज्ञ** मा हजुरहरु सपरिवार पाल्नुभई कथा श्रवण गरी पुण्यलाभ गर्नुहुन हार्दिक निमन्त्रणा गर्दछौं ।

दिनाङ्क : २०८१ माग २२ देखि ३० गते सम्म
श्रीनागभूषण महादेव मन्दिर परिसर
नागार्जुन-१, रानीवन, काठमाडौं

कार्यक्रमहरूः

पूर्वाङ्ग कलशयात्रा तथा समुद्घाटन	:	२०८१/१०/२२ गते विहान ११:00 बजे
नित्य पाठ पारायण	:	बिहान ८:00 देखि १२:00 बजे सम्म
नित्य हवन	:	बिहान ८:00 देखि १0:00 बजे सम्म
संगीतमय कथा प्रवचन	:	दिवा १:00 बजे देखि ५:00 बजे सम्म
महात्म्य तथा भजन कीर्तन	:	बेलुका ६:00 बजे देखि ९:00 बजे सम्म
तिलार्पण लक्ष्यवतीं	:	२०८१ माघ २९ गते साँझ ६:00 बजे
पूर्णाहूति, प्रसाद ग्रहण तथा समापन	:	२०८१ माघ ३0 गते दिनको १:00 बजे

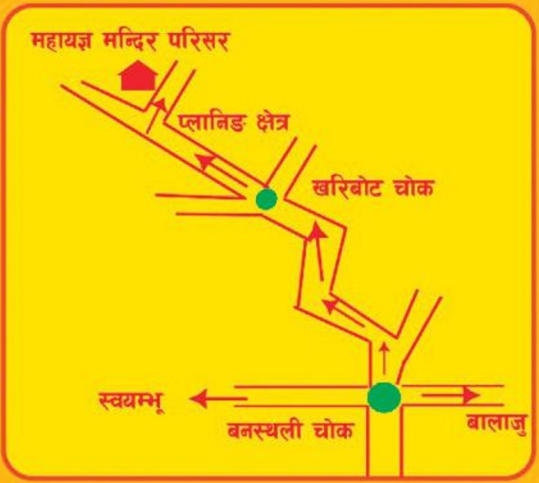

सास्कृतिक संयोजक	संकलपकर्ता	कार्यक्रम संयोजक
श्री बालचन्द्र बराल	**सावित्री सहयात्री**	**विष्णुकुमारी सिंखडा**

आयोजक
श्री नागभूषण महादेव मन्दिर संरक्षण तथा सामुदायिक संस्था
तथा श्रीमद्भागवत सेवा कुञ्ज नेपाल

सचिव	अध्यक्ष
मुना पराजुली	**शारदा देवी घिमिरे**
९८४१४८१२५३	९८४१९२७७५०

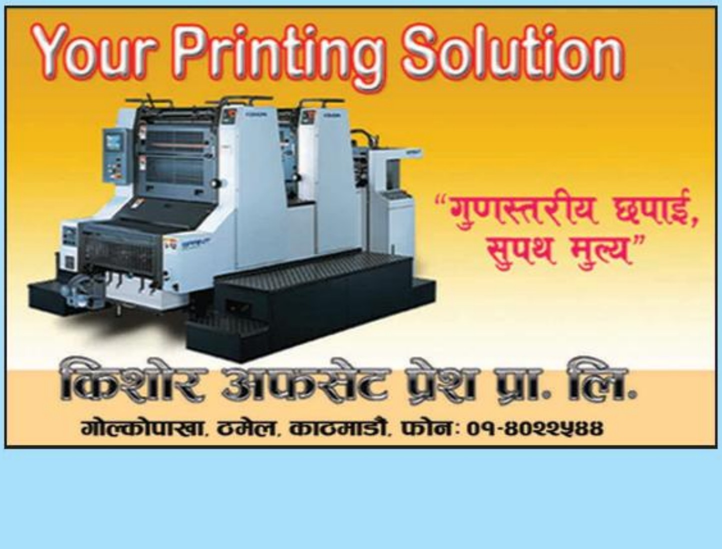

किशोर अफसेट प्रेश प्रा. लि.
गोल्कोपाखा, ठमेल, काठमाडौ, फोनः ०१-४०२२५४४

शुद्ध, सफा र स्वादिष्ट नेपाली
भोजनका लागि सदैव सम्झनुहोला ।
त्रिवेणी भोजनालय
क्षेत्रपाटी, काठमाडौं | फोनः ४२५१९८४

गो.हु.का. (म.क्ष.हु.नि.द.नं.) १०/०६७/०६८

पूज्य ईश्वरकृष्ण महाराजजी
संकल्पकर्ता

देवघाट
महा-महोत्सव
२०८१

माघ १ गतेदेखि ३० गतेसम्म

देवघाट जाऔं दिव्यधाम शिलान्यास गरौं

३३ करोड
दीप प्रज्वलन गरौं

पूज्या यशोदा माताज्यू

पूज्य ओम प्रकाश सुवेदी

पूज्या अनुराधा पाण्डेय

पूज्या देवि प्रतिभाजी

सम्पर्क : ९८५७०३२०३६

दीप
प्रत्यक्ष प्रसारण नियमित हेरौं